Ephemerides Humanarum Disciplinarum
Theologico Philosophicae Facultatis
in Vytauti Magni Universitate

ATHENAEUM

Redaktorius
JUOZAS ERETAS

Leidžia Vytauto Didžiojo Universiteto
Teologijos-Filosofijos Fakulteto
Filosofijos Skyrius

IX METAI

IX TOMAS 1-AS SĄS.

KAUNAS 1938

Jakšto-Dambrausko laiškai Vaižgantui-Tumui

Spaudai paruošė Juozas Ambrazevičius

Jakšto - Dambrausko laiškų daugiausia išlaikė ir Vaižganto Muziejui padovanojo pats Vaižgantas - Tumas. Muziejaus vedėjos p. E. Eimaitytės maloniu sutikimu ir technikine p. Prialgauskaitės parama čia pasisekė nurašyti visi 70 laiškų, Dambrausko rašytų Vaižgantui.

Daugumas jų yra iš dešimties metų tarpo, nuo 1903 iki 1913 m. Paskesnių yra tik keletas. — ir tai nelabai reikšmingi. Pirmieji atskleidžia vieną kitą smulkmeną 1903 — 1913 metų laikotarpiui. Juose rado atgarsio to meto aktualiosios visuomeninės temos. Asmeniniai reikalai maža beliečiami. Norintiems lengvesniu būdu laiškais pasinaudoti sužymim čia juos tematinėmis grupėmis:

1. *Kova su lenkybės viešąja propaganda.* Šiuose laiškuose matyti, kaip Jakštas rašė savo „Glos litwinów...", kaip lenkai reagavo, kap Jakštas susitinka su grafu Tiškevičium lietuvybės fronte, — Nr. 3, 12, 15, 38, 39, 40, 44.

2. *Dėl lietuvybės konfliktas su bažnytinės administracijos organais.* Čia iškyla, kaip administracijoje tebėra daug tradicinio pasidavimo lenkiškajai srovei, kaip jaunieji pažangesnieji kunigai susiduria su anų nepalankiu nusistatymu. — Nr. 2, 4, 5, 21, 23, 24, 32, 34, 43.

3. *Kova su rusų administracijos biurokratija* pirmiausia dėl spaudos grąžinimo — Nr. 4, 7, 14, o spaudą atgavus su savivališkom cenzūros ir kitokiom priekabėm — Nr. 35, 42, su sava spaudos biurokratija — Nr. 65.

4. *Laikraščių reikalai.* Matyt, kaip vertinamas, spaudą atgavus, pasirodęs „Lietuvių Laikraštis", „Vilniaus Žinios", pastangos išleisti katalikų „Žiburį", „Šaltinį", „Draugiją" — Nr. 8, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 20, 22, 23, 24, 27, 28, 29, 30, 33. Kalendorių leidimas — Nr. 10, 13, 19, 31.

5. Literatūros kūriniai. Čia prisimena Dambrauskas savo veikalėlius — Nr. 13, 23, 25, 26, 32, 40, 45; laiškai dėl Vaižganto „Ten gera, kur mūsų nėra" — Nr. 45, 48, 49, 50, 51, 52; Vaižganto vaizdelių iš atsiminimų, „Pragiedrulių" — Nr. 56, 57, 68; Petliuko -- Nr.1; Dagilėlio — Nr. 42; Žemaičio — Nr. 53; Kossarzevskio — Nr. 62, 63; Pietario raštų — Nr. 20, 36; latvių komedijų — Nr. 6; iš viso susiartinimo su latviais — Nr. 7.

6. Kalbos, rašybos reikalai ir kalbininkai. Dambrauskas gyniojasi su Ťumu dėl žodyno, su kitais dėl rašybos — Nr. 18, 58; apie Jaunių — Nr. 14, 37, 41.

Laiškai įdomūs ir pačiam Dambrauskui pažinti. Iš jų dar labiau ryškėja jo charakterio pažįstamieji bruožai: tiesumas, idealus ir bekompromisinis karingumas dėl lietuvybės ir katalikybės. Jie koriguoja kai kurias tradicines apie jį pažiūras. Kai keno jis buvo laikomas „siauru dogmatiku“, pažangos nepripažįstančiu. Laiškai rodo kaip tik jo esminį pažangumą visose srityse. Gali kai ką net nustebinti jo drąsūs pasisakymai dėl bažnytinės administracijos žmonių ar įstaigų. Tie pasisakymai reikia vertinti turint prieš akis ano laiko sąlygas, kada bažnytinės ar civilinės administracijos priešakyje stovėjo lietuvybei ar teisybei nepalankūs dignitoriai ar pareigūnai. Dambrauskas pajėgė įžiūrėti juose a t s i t i k t i n i u s, laikinius prasilenkimus su tiesa, ir tuos prasilenkimus pasmerkti, nepaisydamas, kad patsai lieka mažumos pusėje. Su dauguma retai kada jam tenka eiti. Antra vertus, vardan tiesos pasmerkdamas atsitiktines pareigūnų ydas, jis sugebėjo suvokti juose e s m i n i u s dalykus ir pagerbti tą valdžią, kuriai jie atstovauja. Jo asmenybės paveikslą tatai daro dar tauresnį, didingesnį.

Ir šiuos laiškus skelbdami, norėjom nenusikalsti Dambrausko pamėgtajai tiesos tarnybai — skelbiame mokslo reikalui juos tokius, kokius radome parašytus, nieko neišmesdami, nieko nekeisdami, net nei rašybos niekur nepataisydami.

Nr. 1 16. IV. 1903

Malonus kun. Juozai,

Išsiunčiau Tau „Peterburskij Listok“ ir „Birževije Viedomosti“, kame rasi aprašymą buvusio praeitą pėtnyčią lietuviško vakaro „Savitarpių“. Skaitydamas tas puikias reliacijas atsimink sau rusiškąją patarlę: slavny bubny za gorami. Nes „Mazgas“ ant scenos išrodė labai prastai. Kanapinskas buvo atloštas kuoprasčiausiai Artistas parinktas tai rolei jos visai nesuprato. Pirmoje scenoje net pirmose eilėse nebuvo galima išgirsti beveik nieko. Toliau artistas apsidrąsino, bet visgi mislies autoriaus nei kiek neatspėjo. Moterys kur kas geriaus lošė. Žiūrėdamas į sceną dumojau: oi kaip reikalingos mums originališkos komedijos ir dramos, tik ne tokios, kaip Amerika pirtyje, arba „Neatmezgamas mazgas“! Ir ištiesų, aš nesuprantu, ką autorius norėjo išreikšti savo „Mazge“. Išvestos penkios ypatos ir visos kvailos arba doriškai nupuolusios, Margelis — tikras girtuoklis, Vijurkas — busiąs girtuokliu, Kanapinskas — kvailys; jo duktė pasileidusi mergpalaikė — na kaip sau norite — kaime gal ir tiktų „Mazgas“, ale čia sostamiestyje, kur ateina ne tik lietuviai, bet ir lenkai ir rusai, tai stačiai sarmata mums iš tokių komedijų. Pasisekė tik giedojimai.

---

[1] „Amerika pirtyje“ — Keturakio (A. Vilkutaičio) komedija, išleista 1895. „Neatmezgamas mazgas“ — Petriuko (V. Pundzevičiaus) komedija, išleista 1901.

Gavau „Przenigdy“[2] — rašyta ab irato — per tai daugiaus tuščių zobildavimų, negu argumentų. Kita replika rankraštyje apie kurią minėjau praeitą kartą — dar menkesnė. Daugiau negavau.

Nelabai tikėkite korespondentams petrapiliečiams, ypač jauniesiems, nes dažnai jie dagirdę ką nors viena ausim praneša jums visai netikrai Teip išėjo knyga apie Kerularijų, bet ji turi visai kitokį antrašą: Vizantijskij Papa. Teipat andai rašydami apie Jaunio tyrinėjimus vietoj žinomojo filologo Leskien'o padavė kažkokį vardą nebutą.

Už pusantro mėnesio busiu Lietuvoj — tik da neapsirinkau sau vietos. Neturiu laiko apie tai pamislyti, nes prie galo metų prisirinko labai daug darbo.

Na likkigi sveikas. Rasit, per vakacijas pasimatysime, jei Dievas duos. Tuotarpu Sudiev.

Tavasis Kun. AD...

---

[2] Brošiūra, kuria Dr. Czarkowskis atsakė į Dambrausko brošiūrą „Głos Litwinów do młodej generacji magnatów, obywateli i szlachty na Litwie“ (1902). Joje D. buvo kvietęs jaunuosius bajorus prisidėti į lietuviškąjį tautinį darbą. „Niekados!“ buvo jam atsakymas.

Nr. 2 10. VIII. 1903.

Malonus Drauge

Straipsnis: „ar katalikų Bažnyčia ištautino lietuvius[1]“ gali suklaidinti nevieną siauriai žiurintį kunigą — lietuvį. Nes ten parašyta, „giesmes gi iš kancijonolo per procesijas giedasi visur (pagaliaus ir Žemaičiuose) lenkiškai, dėlto kad kancijonolas yra dalis ritualo ir patvirtinta Apaštališkojo Sosto, kad negali pagal valios į kitas kalbas versti“. Vysk. Bar-skas[2] tame dalyke per visą amžį buvo aklu rutinistu: teoriją, apie dvi liturgiški kalbi. lotyniškąją ir lenkiškąją — statė mažko ne šalyj dogmatiškų tiesų. Atsimenu, kaip sykį per naujų metų suvažiavimą išguldynėjo tą teoriją mūsų džiakonams ir klebonams, kolei JM. Vysk. Palliulionis[3] ne perkirto jo šnekos, nurodydamas, kad ir giedojimai lietuviški per procesijas nėra Bažnyčios užginti. Sudraustas nutilo, bet tas pažiuras nusinešė nabašnikas su savim į grabą. Pertikrinti jį niks negalėjo. Apie autoritetą Petrakavos ritualo „Przegląde“ kat. buvo gana ilga polemika tarp KK. Fulmano ir Kazowskio. Iš tos polemikos išsiaiškino, jog tas Ritualas visai nebuvo užtvirtintas Apašt. Sosto, jog garbintojai to Ritualo a la Baranowsk neturi jokių istoriškų sąvadų etc. etc. Vis tai reikėjo talpinant B-sko straipsnį padėti prierašuose; be to mūsų lenkomanai pasiremdami ant to straipsnio reikalaus, kad lietuviški giedojimai per procesijas būtų panaikin-

---

[1] „Czy kościół katolicki wynaradawiał litwinów? Odpowiedz Žmujdzina, na niektóre zarzuty gazety „Nowoje Wremia“ straipsnis buvo parašytas kun. A. Baranausko ir išspausdintas „Przegląd Katolicki“ 1883 N 38. Juo autorius atsakė į Dr. J. Basanavičiaus straipsnį „Po pavodu polskich radostiei“, įdėtą minėtame „Novoje Wremia“ laikraštyje 1883 Nr. 2557, ir str. „Poliaki v Litvie“ ten pat Nr. 2634. Tarp kita ko tame str. Baranauskas mini, kad procesijose Lietuvoje giesmės giedamos lenkiškai, nes to reikalaująs popiežiaus aprobuotas Piotrkovo ritualas, dėl to jų versti nesą galima. Tuos faktus prisimena Dambrauskas ir šiame laiške.

[2] Antanas Baranauskas, Seinų vyskupas 1897 — 1902.

[3] Mečislovas Paliulionis, Žemaičių vyskupas 1883 — 1908.

ti, o kunigai, kurie tuos giedojimus įvedė bus apkaltinti, kaipo neklausantiejie Apašt Sosto etc. Pamatysi. Aš stebiuosi kaip tai Taučius[4] to nesuprato.

Tavo Draugas

Kun. ....

P S. Tik iš Žemaičių gąsdina, bet iš Vilniaus nieko negirdėti. Ambr.[5] prižadėjo viską išpasakoti Charoz.

---

[4] Taučius = Vaižgantas = Tumas.

[5] Ambrozevičius Juozas, (1885 — 1915) lietuvis patriotas kunigas, kuris tada gyveno ir veikė Vilniuje.

Nr. 3 20. XII. 1903.

Brangus Drauge,

Budamas užimtas žinomąja Tau polemika su pravoslaviškuoju teologu užmiršau Tau padėkoti už Tavo gerą norą prisidėti prie mano rehabilitacijos[1]. Sancta simplicitas! Nežinai, matyt, pažiūrų Jo Mylistos[2], jei tariesi viena knygelė išleista galėsianti nutrinti nuo manęs žymę raudonojo radikalo ir šovinisto. Nors ir dievočiausią išleisčiau knygelę, nieko iš to nebutų. Aš juk bandžiau užtarti už Balvočių[3], nurodydamas, jog jis rašąs vien dievobaimingas knygeles — bet ką gavau. Literatiškas darbas, nors ir nekalčiausias, ne tik nepakelia kunigą akyse Jo Mylistos, bet, man matos, dar nužemina. Nes Jo Mylista yra persitikrinęs, jog kunigas literatas — negal but geru kunigu; toksai mat visada esąs nepilnai atsidavęs Dievui ir Bažnyčiai, nes dalį savo pajiegų ir laiko atiduoda literaturai, ir per tai divisus est. Prieg tam — kiekvienas literatas kunigas, ypač lietuvys, akyse Jo Mylistos yra visados didesnis ar mažesnis maištininkas, neliuosas nuo puikybės, užsikrėtęs kritizmo liga, etc. Todėl pataisymas opinijos nėra galimas ir jeigu aš ir išleisiu minėtąją knygelę, tai padarysiu tai visai be tų utilitariškų siekių, kuriuos man meilingai norėtumei pakišti. O ant galo kam man ta ištikimybės garbė valdžios akyse. Ir gyventi ir numirti lygiai gerai galima su ja kaip ir be jos. Viską tatai apsvarsčius Tavo prižadėtos pagalbos negaliu priimti. Dėl tavęs perrašinėjimas butų bergždžiu darbu. Tai viena. O antra veikalėliai mano, nors ir spausdinti, visgi reikalauja perdirbimo ir pataisymo. O tą juk tik aš kaipo autorius tegaliu padaryti.

Kiek menu, žadėjai užsiimti vertimu veikalėlio: „Jednośc czy separatyzm"[4]. Aš užmiršau praeitą kartą pabriežt, kad ir to nedarytumei. Nes darbo turėtumei

---

[1] Ją sugadino Dambrauskui lenkuojančiųjų akyse jo brošiūra „Głos litwinów..." (žiūr. laišką Nr. 1).

[2] Vysk. M. Paliulionio, kurio sekretorium buvo tuo metu A. Dambrauskas. Paliulionis uoliai rūpinosi religiniais reikalais, tačiau, iš tradicijos aukščiau vertindamas lenkų kalbą, nebuvo aktyviai palankus tautiniam lietuvių sąjūdžiui.

[3] Kun. Jonas Balvočius (1842 — 1915), religinių knygelių rašytojas. Tuo metu buvo Vadoklių klebonas. Lenkuojančiųjų buvo įskųstas, kad negalįs eiti savo pareigų, ir nukeltas į Dusetų altariją. Vyskupu tapęs Pr. Karevičius jį pakėlė garbės kanauninku.

[4] Šia brošiūra (1903, Tilžėj) Dambrauskas atsakė lenkams, jo brošiūros „Głos litwinów..." kritikams (žiūr. laišką Nr. 2).

daug, o nauda abejotina. P. Andrius[5] stačiai sako, kad lenkiškam tekstui pasirodžius lietuviškasis vertimas neturėtų visai raison d' etre. Ir man matos, jis tame dalyke turįs tikrą tiesą. Jeigu jau butumei išvertęs, tai siųsk kokiai „Žvaigždei"[6] ar kitam nedėliniui laikraščiui, ten gal ir tiks skylei užkišti, medžiagos pritrukus. Žinyne butų tai balastas nereikalingas. Redakcija Ž. juk turi gana originališkų apysakų ir straipsnių.

Spausdinant Separatyzm etc. autorius norėtų, kad korektura butų geresnė, kad nebutų tokių klaidų kaip Glose. Polemiškas straipsnis apie glosą reiktų nusiųsti kun. Milukui dėl jo Ž.[8] Red. V'po[9] siųsti neverta, nes vis tiek nepriims, o pagaliaus tas straipsnis ir nebuvo paskirtas V'pui.

Artinasi Kalėdos — kur pasisuki — matai visur išstatytas magazinų languose gražias vaikų knygeles su vaizdeliais. Liudna, kad nėr nei vienos lietuviškos netik čia pas mus, bet ir pačioje Amerikoje. O juk čia ir biznis geras išeitų, jeigu kam pasisektų žmonišką vaikų knygelę išleisti lietuviškai. Ei tinginiai ir žiopliai mes lietuviai. Turim Š. Raganas, Žemaites, Bites, Lazdynų Pelėdas — o nei viena tų gabių moterų nepamislija apie vaikų literatūrą. O juk, rodos, tai moterų darbas!

Mano straipsnį apie Vronskį atspausdino „Novyj Put'" savo gruodinėje knygoje ir da žadėjo šiokį tokį honorarą, kurį aš paskyriau Peterburgo labdaringai Draugijai. Jei gausiu skirtus atmušimus, tai ir Tau vieną egz. prisiųsiu.

Neužilgo prisiųsiu Tau priedą prie ano polemiško veikalėlio rusiškojo[10]; bus apie 30 pusių su viršum. Tuomet ir adresą paduosiu, kur reiks pristatyti.

Na dar kartą sveikinu Tave sveiką sulaukusį šventų Kalėdų ir Naujų metų.

A. J.

---

[5] Andrius Dubinskas (g. 1868), baigęs Seinų kunigų seminariją, Petrapilio dvasinę akademiją, universiteto teisių fakultetą, dabar Kauno apygardos teismo pirmininkas, labai plačiai ir reikšmingai dalyvavęs lietuvių spaudoje, jos platinime ir visame lietuviškame sąjūdyje. Tuo metu jis tarnavo Petrapily senate ir galėjo daugiau informuoti lietuvius apie užkulisines vyriausybės darbų sferas.

[6] „Žvaigždė", leidžiama Amerikoj kun. Miluko.

[7] „Dirva - Žinynas", apšviestesniųjų Lietuvių laikraštis „išeinąs kas trįs mėnesiai", katalikų leidžiamas.

[8] „Žvaigždės".

[9] „Varpo".

[10] Pisma katoličeskogo bogoslova k pravoslavnomu, Ustiužnoje parašyta, kaip tik šiuo metu 1904 Krokuvoje jėzuitų išleista.

Nr. 4 26. XII. 1903.

Brangusis Drauge,

Ačiu už platų raštą, pilną žinių visokių. Labai man malonu išgirsti, mūsų priešus šiek tiek sušvelnėjus. Sušvelnės jie da labiaus spaudai atsiradus. O tai bus jau neužilgo — apie Gramnyčias. Viskas, sako, užbaigta, visos kliutys prašalintos, atliko tik techniški keblumai (techničeskija trudnosti) t. y. perspausdinimas ant mašinos „doklada", kursai išėjo gana ilgas apie 70 su viršum arkušų. Kadangi teip ilgo skaitymo ministrams nusibostų klausyti, tai nutarta sutrumpinti, kai kuriuos dalykus apleisti, atlikusius kitaip sugretinti ir sudurti. Tam visam darbui, nerokuojant perrašymo išnaujo ant mašinos, žinoma reikia laiko. Prieš šventes nesuspėjo to padaryti, bet po švenčių žada kibti prie darbo ir iki Gramnyčių pabaigti. Ta-

da ministrai pasirašys, na ir bus galas svarbiausiems musų vargams. Fiat, fiat! Dieną, kurioje bus daleista spauda, turėsime apvaikščioti, kaipo tautiškąją šventę.

Ar žinai ką, broluti? Išdavei Kaune egzaminą laimingai. Tai gerai. Bet praslinkus porai metų, vėl gal Bočius tave tampyti išbandymui, ar neužmiršai teologijos. Todėl paklausyk geros rodos, paduok prašymą, kad nori duoti egzaminą ant Kandidato teologijos. Gausi tematą disertacijai ir keletą teologiškųjų traktatų (nb. daug mažiau negu Kaune reikalavo). Disertaciją netruksi parašyti, o iš traktatų egzaminą išduosi, rasit, da lengviaus negu Kaune. Gerai apie tai pamislyk!

„Jednośc"[1] galima bus nusiųsti kun. Bolcevičiui[2] atspaustą, dabar gi neverta. Ant jo visi musų seniores anatemas mėto. Pats savo ausimis girdėjau už vakar jų šnekas. Kad nors vienas būtų taręs žodelį nuteisinimui to kunigo... Kur tau. Visi vienu balsu kaip vištos karkia: Smutny objaw! nes, mat, kitaip kalbėti neišpuola Bažnyčios tėvukams... Ir tikrai: smutny to abjaw! tiktai iš kitos pusės. Ant ištvirkimo, veidmainystės, girtuoklystės ir kitų panašių kunigijos nusidėjimų, Bažnyčios tėvukai nemėto savo anatemų, pabara tiktai pro forma ir gana. Ale kad atsiranda žmogus, kuriam rupi rutina prašalinti, augščiaus pakelti krikščionybės idėją — tai čia Bažnyčios valdonai rodo visą savo galybę ir autoritetą! Kristus pasakė Petrui *Ganyk* mano avis, *ganyk* mano avinėlius. O Bažnyčios tėvukai pasielgia teip, tartum Kristus būtų pasakęs jiems: paimkite lazdą ir drožkite avims ir avinėliams, (kurie jusų rankų nelaižo), kam per galvą, kam per strėnas, tegu žino, jog jus turite valdžią.

Apie reikalavimą Vaičaičio[3] knygelės pranešiu Volteriui. Jis žadėjo ją neužilgo išleisti.

Jus giriate mano darbštumą. Koks čia darbštumas. Mechaniškas darbas. Perrašiau tik, kas seniai buvo parašyta, daugiau nieko. Darbštumo ir Jums nėr ką geisti. Julijonas rašė, kad dikčiai dirbate ir daug. Na Dieve palaimink Jūsų darbus. Tegul jų buna kuodaugiausiai. Turėkite gatavų, nes spauda greit bus, kaip rašiau. Viena rusė prižadėjo net prositelnyj moleben otslužit Sv. Nikolaju, kad mums spaudą duotų. Na tai, jei ne ministras, tai rasit Šv. Mikalojus mus pagelbės ant galo.

Tavasis Al...

---

[1] Žiūr. laišką Nr. 2.

[2] Enrikas Bolcevičius (1886 — 1934), kunigas, publicistas, Lietuvos lenkas, 1900 Lvove išleidęs knygą „Stosunki kościelne na Litwie", kurioje kaltino Vilniaus vyskupijos vadovybę pataikavimu carui, lietuvybės persekiojimu. 1911 vyskupijos valdytojo Michalkevičiaus buvo suspenduotas nuo kunigo pareigų.

[3] „Eilės Pranciškaus Vaičaičio (Sekupasakos)". Plymouth Pa 1903.

Nr. 5 18. I. 04.

Malonus Drauge,

Išsiunčiau Tamstai ir priedą prie „gromatų"[1]. Gromatoje apie senkatalikius pabaigoje prierašo yra klaida. parašyta Fedoseevcy, reikia Fedoscevcy; teikitės pataisyt. Gromatas su priedu reikia siųsti Krokuvon ant vardo tėvo Tuszowski'o su prierašu, kad tai paskirta Zarkevičei. Geriausiai padaryti tai galėtų kretingiškiai.

Teologiškas laipsnis jau tuo yra geras, kad paliuosuoja kunigą nuo egzaminų. Pas mus kaip žinai egzaminai pastatyti tapo bausmės vieton. Tapo kunigas persona

---

[1] „Pisma katoličeskogo bogoslava k pravoslavnomu". Krokuvoje 1904.

in grata — na ir ant egzaminų. Ir kad egzaminuotų da pats Vyskupas, pralotai, tai kas kita, — dabar egzaminatoriai pas mus kas. Kriškijanas[2] ir jaunikis koks profesorėlis. Kaip sau norite — tai anomalija ir kiekvienam galinčiam išsiliuosuoti nuo tos anomalijos, aš visados kalbėsiu, kad reikia tai padaryti. Ant galo jeigu daugumas mūsų diplomuotųjų teologų ir neverti to vardo, tai iš to da visai neišpuola, kad tas ką mokslą myli ir protiškai darbuojas, turėtų spjauti ant diplomų ir su pasidižiavimu jei ne kalbėti tai bent mintyti. aš ir be diplomų, o daugiau moku už jus, diplomuotuosius teologus! Ypač mums litvomanams diplomai butų ne prošalį. Ikišiolei juk litvomanai buvo laikomi kaip kvailiausi žmonės, bemoksliai, tamsuoliai palyginus su lenkomanais visokio mokslo žibintuvais. Taigi butų geistina, kad kiekvienas litvomanas butų su diplomu. Ant galo, aš išreiškiau savo tik pium desiderium, verste jau neverčiu. Darykite, kaip sąžinė jums rodo.

Lenkai suskato rašyti apie mus Lietuvius. Laikraštis nedėlinis „Naokoło Świata" pradėjo spausdinti monografiją Brenštejno „Żmuidzi i Żmuidzini". Kitas panašus „Przygoda" rašo apie musų „Sietuvas". Trečias „Ogniwo" paduoda plačias ištraukas iš paskutinio numerio Žinyno[3] apie lietuvių amerikiečių gyvenimą. Brückneris[4] išleidė čielą knygą apie Lietuvą, nors ir pilną melagysčių. Matote tatai prieteliai apie mus labai labai pradėjo rupintis. Tegu sveiki rupinas ir darbuojas.

Labų dienų pažistamiems. Jusiškis

AJ.

---

[2] Kriškijonas, Kauno kunigų seminarijos vicerektorius kanauninkas, kilęs iš Latgalių, sulenkėjęs, nepalankus lietuvybei.

[3] Žiūr. laišką Nr. 2.

[4] Aleksander Brückner, Starożytna Litwa. Ludý i Bogi. Szkice historyczne i mitologiczne. Warszawa 1904.

Nr. 6 19. I. 04.

Malonus Drauge,

Rašydamas vakar padaviau adresą kokį turėjau. Bet šiandien gavęs kitokį vėl turiu rašytį. Adresas toks. Monsieur le Conseiller Imperial Stanislas de Rybieki à Vienne I Giselastrasse 4, pour Mr. Joseph. Autriche.

„Baltijas Westnesis" š. d. patalpino pranešimą „Peterburgas Latweesshu Labdarigas beedribas teatra" komisijos apie tai, jog 25 š. m. Pavlovos salioje bus atloštas naujas dramatiškas veikalas, parašytas p. Knoke's po a.: „Aluksnes Skaistules", romantiškai — istoriška komedija 5 veikmėse su giedojimais ir šokiais ir su „beigu apoteosi". Terp istoriškų ypatų pirmą vietą toje komedijoje užima pastorius Glück'as, vertėjas biblijos latviškon kalbon ir jo augintinė Morta Skavronskaitė „is nabagas Leischu muischneeku zilts zehluschis". — Kada mes sulauksim panašių veikalų?

Musų komedijos išjuokia tik girtuoklius ir kvailius lietuvius, net gėda sostamiestyje pasirodyti su tokiais veikalais, tartum visa lietuvių tauta susidėtų vien iš girtuoklių ir mulkių!...

Nuo naujų metų pradėsiu skaityti minėtąjį latviškąjį laikraštį ir beveik viską jame suprantu. Aš patarčiau ir tamstai išsirašyti kokį nors latvišką laikraštėlį. Daug ten yra akyvų žinių, kurios jau tuomi mums naudingos, jog nurodydamos ką latviai padarė ir savo, savaimi kursto ir mus prie darbo.

Likite sveiki Jusiškis

AJ.

Nr. 7 17. III. 04. Peterburge.

Malonus Drauge,

Nepatinka Tamstai B. W. bevarsybė. Na ir man ji nepatinka. Bet atsiminti reikia ir nuteisiančios aplinkybės. Iš kur atsiranda varsingumas laikraščiuose? Iš talento ir iš idėjų. Tikras talentas pas Latvius šiandien jau yra apmokamas, o idėjos kaip visur, taip ir Latvijoj yra baudžiamos. Prie to pridurus, jog B. W. už pusę metų kaštuoja vos 1 r. 60 kap. Tamsta suprasi, kad jis tokiu tik ir tegali buti, kokiu dabar yra. Išsirašiau aš jį dėl to, kad jį man rekomendavo kun. Trasunas[2] kaipo laikraštį ramų, neužkabavojantį katalikystės. Andai nusiunčiau Tamstai po vieną numerį ir kitų kelių laikraščių latviškų. Vienas iš jų „Deenas Lapa" buvo gan varsingas, bet uždraustas tapo pabaigoje praeitų metų ant 8 mėnesių. Na ir buk če varsingu! Ir mūsų laikraščiai, spaudai atsiradus, vargiai bau bus varsingesni už B. W. Man matos, kad jie turėsią labai panešėti į B. W. Dėl to gi Tamsta jo neniekink, bet gerai prisiveizėki jo taktikai ir diplomatijai.

Idėja susiartinimo latvių su lietuviais kaskart daugiau randa pasekėjų. Neperseniai pasipažinau su dviem apšviestais latviais labai karštais unijonistais. Nuo jų dasižinojau, jog esama užmanyta išleisti trumpą rankvedėlį dėl latvių norinčių pramokti lietuviškai. Redakciją lietuviškos dalies nutarta pavesti p. Obelaičiui[3], jei jis apsiims. Užmanymas tikrai pagirtinas. Duok Dieve, kad jiems pavyktų jį išpildyti prigulinčiai.

Spaudos dalykas tebestovi ant vietos, — nelyginant kaip su mokslu Jaunio. Est, est, sed non vult exire aikštėn ir pasirodyti ant popierio[4]. Ale šiaip ar taip visgi viltis yra ir rodos šį kartą neužvils.

Na likki sveikas, Dievulio ir savojo Patrono laiminamas. Neturėdamas geresnės dovanėlės siunčiu nors dainelę, kurią pagriebiau nuo A. Jakšto[5].

Sudiev. Bučiuoju Jusų Mylistą apsikabinęs

Jusiškis

P. S. Pasveikink nuo manęs savo kaimynus Vaitkevičius su šv. Velykomis.

---

[1] „Baltijas Westnesis" (žiūr. laišką Nr. 6).

[2] Iš Latgalos, lietuvių bičiulis.

[3] Jonui Jablonskiui.

[4] Ironizuojamas kun. Jaunius, kad jis, turėdamas milžinišką filologinių žinių lobį, mielai kalbėjo žodžiu, bet nepasistengė jų surašyti.

[5] Tumui Jakštas yra paskyręs ir dar du eilėraščius: Lietuviui (Jakšto lirika, 139 p.) ir „Mylėk" (Jakšto lirika, 140 p.)

PRANAŠAS

J. M. Vaižgantui paveda
A. Jakštas.

I

Turtų, laimės, garbės nežiurėdamas,
Nuo jaunystės jis vien teatminė,
Turįs dirbti tautiečius mylėdamas, —
Už tai žmonės jį „pranašu" praminė.

„Jau atkuprin' mokyt' mus — sakydavę
Jį pamatę — šalin visi bėgkite!
„Besmegenis! svajonei atsidavė
„Didis protas kuo tapo žiūrėkite!

„Šneka, skelbia kas žmogui nepriguli,
„Su didžiunais nenor' susiartinti;
„Visiems žodžiu įvaro jis dygulį,
„Visiems moka tik buvį apkartinti....

„Peikia visą, su kuo apsipratome,
„Nuolat rodo gadynę kitonišką,
„O mes „tamsųs" ten nieko nematome,
„Negu vieną tik moną šetonišką"...

Tokius skundus skaitlingoje minioje
Ant paklydėlio šito girdėdamas,
Pajutau dėl jo meilę krutinėje
Ir kreipiaus' į jį teip prakalbėdamas:

II

„Paklausyk, nekamuokis be reikalo,
„Liaukis platinęs mokslą negeistiną!
„Sviesk ugnin ugnies pilnąjį veikalą
„Brangink duoną ir putrą atkaistiną....

„Stumk šalin skaistus ateities matymus,
„Stengkis kalbią svajonę nutildyti!...
„Garbink žodžiu senovės įstatymus,
„Nors darbais gali jų ir nepildyti!....

„O jei koktu tau buti tamsybėje, —
„Nuo kaimyno šviesos pasiskolinki:
„Jis gyvena čepat artimybėje —
„Geras draugas, nuo jo nesitolinki.

„Pasenai, galva tavo nuplikusi....
„Ką turi iš to pranašo amato!...
„Susiprask varęs darbą netukusį,
„Remki viską ant protiško pamato!....

„Ar girdi. Nekamuokis be reikalo!
„Liaukis platinęs mokslą negeistiną!
„Sviesk ugnin ugnies pilnąjį veikalą,
„Brangink duoną ir sriubą atkaistiną!....

III

Bet veltui seną pranašą raginu, —
Jis neklauso nurodymų protiškų;
Dirba kalba kaip žmogus be smagenų,
Eina žengia vis budu savotišku...

Kaip žydelio galvoj' Jerozolima,
Teip jam rupi vien laimė tik busianti;
Nor' gadynę priartinti tolimą,
Kurioj' dvasiška tamsa pražusianti...

Prie jaunųjų meiliai jisai kreipėsi
Ir senuosius mėgino užšnekinti....
Tuščias darbas: jaunieji vien šaipėsi,
O senieji — seniai jau apakinti.

Neregėjau didesnio paklydėlio:
„Bijok Dievo, sakau jam rugodamas —
„Nematai priešų burio teip didelio!....
„Juk prapulsi su jais bekovodamas!...

Bet veltui kurčią pranašą raginu, —
Jis neklauso nurodymų protiškų;
Dirba kalba kaip žmogus be smagenų,
Eina žengia vis budu savotišku....

11/III. 04.

Nr. 8 16.V. 04.

Malonus Drauge,

Klausimas apie laikraštį žengia pirmyn. Sutrukdė mus truputį Andrius[1]. Jis iš pradžių tikėjosi galėsiąs išleidinėti laikraštį ir drauge tarnauti ministerijoje. Dabar pasirodė, tai esant negalimu daiktu, nes valdžia iš principo činauninkams draudžia užsiiminėti pašaliniais darbais, ypač da teip absorbuojančiais kaip laikraščio išleidimas. Taigi turėjome ieškoti kito redaktoriaus. Radome jį asaboje Januškevičes[2], korespondento Petersburger Zeitung, Krajaus ir kitų. Jis duos firmą, o Andrius redaguos de facto. Žinoma butų da geriaus jeigu daleidimą laikraščiui išleisti gautų koks kunigas. Bučys nurašė Seiniškiams, aš nurašiau Januškevičei į Kauną, kad paduotų prašymus, panašius į tą, kurį paduos Januškevičė po ryt melsdamas daleidimo išleisti „Žiburį"[3]. Jeigu katras nors ir iš kunigų Seiniškių ar Kauniškių gautų pavelijimą, reiktų vistiek tada susitelkti į kruvą, idant neprigulėti nuo mylistos svietiškųjų, kuri visgi šeip ar teip kartais gal mus gerokai apsunkinti. Prašymų laikraščiams išleisti esą jau paduota keljata. Zvierevas, sako, nesitikėjęs, kad teip didis butų reikalavimas lietuv. laikraščių. Sakąs buk iš pradžių pavelysiąs vos tik vieną laikraštį išleisti; už poros metų kitą jei bus reikalaujama etc. Bet tai paskalos. Tikrų žinių neturime.

Musų Vyskupas reikalingumą laikraščio pripažįsta, liepia rupintis, prižada pašalpą. Bet abejoja ar Cenzura leis kunigams turėti savąjį laikraštį. Ragina vienok bandyti ir prižadėjo priminti ministrui apie reikalingumą liet. laikaščio dėl pasekmingesnės kovos su socializmu etc. Mums gi profesoriams paduoti nuo savo vardo prašymą negalima, nes Metropolita nenorįs, kad profesoriai nuošaliais darbais užsi-

[1] Andrius Dubinskas (žiūr. laišką Nr. 2).
[3] „Žiburys" išėjo tik 1911 Marijampolėje, redaguojamas kun. Dr. M. Gustaičio.

iminėtų. Pasirodė pirmas lietuv. spausdinys. Tai Pranaičio atsiliepimas apie Taškento Bažnyčią. Mat, žydas, tai ir pasiskubino. Zvierevas, girdėjau, sakęs, tulam pažįstamui, jog esąs užpiltas įvairiausiais lietuvių prašymais. Žadėjo rupintis apie lietuvišką Cenzorių. Kas bus nežinia. Šneka apie Volterį. Ir butų gerai, kad jį paskirtų.

Na tuotarpu likki sveiks ir prabočyk kad taip dailiai pabriežiau.

Jusiškis

Kun. AD...

[4] Kun. J. B. Pranaitis (1861 — 1917), Atsiliepimas Turkestano žemes prabaszczajus. Peterburge 1904, gegužės 8 d. Tai pakvietimas siųsti aukų Turkestano bažnyčiai statyti. Dambrauskas Pranaitį ironizuoja žydu: mat, Pranaitis buvo garsus hebraistas, paskum ypačiai išgarsėjęs Beilio byloje.

Nr. 9 15. VI. 04

Malonus Drauge,

Vyskupui žadėjus buti Laukesoj, dėdė sulaikė mane pas save; dabar vyskupui susirgus iki Laukiesai nedavažiavus ir aš truputį susirgau. Todėl Vadaktuos nebegalėsiu buti, nors norėjau. Jei ateitų ant mano vardo kokios gromatos, teikkis man jas prisiųsti į Laukiesą.

Tavo draugas kun. A. D...

Nr. 10. 26. IX. 1904

Malonus Drauge,

Prašymas apie „Šaltinį“ tapo tepaduotas vos tik 17 šio mėnesio. Koksai bus atsakymas Vyriausios Valdyklos spaudos dalykų sunku įspėti.

Buvo ką tik dabar pas mane p. Volteris[2], pildąs priedermes lietuviškojo cenzoriaus. Sakės turįs rankraštį kokio ten niekiško kalendoriaus, nustatyto p Lukauskio iš Rygos ar iš Dvinsko, gerai nebeatsimenu. P. Volteris stebisi kad mes nesirupinom apie savąjį kalendorių. Ištiesų dėlkogi negalėtumėm išleisti tuotarpu nors kalendorių kol da laikraščio neturime. Buvo žadėjus išleisti Peterburgo Labdariškoji Draugija. Bet dabar, kaip girdėt nuleido rankas. Aš budamas profesorium neturiu laiko užsiimti sustatymu kalendoriaus; todėl kreipiuosi į Tamstą, bene galėtumei parūpinti kalendoriaus tekstą. Aš nuo savęs primesčiau porą naujų dainų. Gal šį tą iškaulyčiau nuo Bučio[3], na ir butų šiokia tokia pradžia. Ką Tamsta antato pasakysi.

Girdėjau nuo Mačiulio Tamstą da tebesėdint Vadoklėliuose. Dėlko teip ilgai?

Labas dienas pažįstamiems.

Tavasis.

[1] „Šaltinis“ tepasirodė 1906 m. Seinuose, „iliustruotas krikščionių demokratų savaitraštis“, red. kun. J. Laukaičio, paskui kun. Dr. J. Vailokaičio, kun, Dr, A. Civinsko, Br. Stosiūno. Sustojo 1915 m., vokiečiams užėjus.

[2] Žiūr. laišką Nr. 9.

[3] Pr. Būčys, tuometinis Petrapilio dvasinės akademijos profesorius ir suredagavo tą Petrapilio Metraštį Kalendorių 1905 — 6 m. (žiūr. ir laišką Nr. 11).

Nr. 11. 12. X. 1904.

Malonusis Kunige Juozai,

Rašiau jau kun. Korzonui[1] apie kalendorių: jį išleis Labdariškoji Peterburgo Draugija. Užgėdinta anonimiško laiško kažkieno atsiųsto, pradėjo ji judintis, ypač jog kun. Bučys apsiėmė buti kalendoriaus redaktorium[2]. Taigi ką turite, siųskite Bučiui, norėtumėm, kad tas kalendorius išeitų ir neplonas ir nemenkas.

Iš musų „Šaltinio"[3] vargiai kas išeis. Kun. Prapuolenis prižadėjo išgauti koncesiją. Bet ar ką nors daro tam dalykui pirmyn pastumėti, nežinau. Be kaulijimo gi, kyšių paremtojo, kaip gerai žinai, pas mus juk niekas nesidaro.

Tiesą pasakius mane ima abejojimas: ar pas mus galimas laikraštis, kunigų išleidžiamas. Vedimui laikraščio reikalinga juk šiokia tokia laisvė, reikalingi sądirbiai. Jeigu gi valdžia kunigų padėjimo nenor nekiek palengvinti, tai ir „Šaltinio" redaktorius bus kaip surištas, negalės nei į Kauną su reikalais nuvažiuoti be tam tikro policijos daleidimo, ant kurio ištisas savaites reiks laukti. Antra vėl — jeigu „Šaltinio" redaktorius negalės persitraukti į Vilnių reikalingų sau kunigų pagelbininkų, tai kaip gal „Šaltinis" pasirodyti žmonišku laikraščiu. Ir šiaip ir teip vertus — projektas kunigų išleidžiamojo laikraščio — musų padėjime — pradeda man rodytis visai neišpildomuoju dalyku. Man matos, kad mes visai be reikalo atsisakėm nuo „Žiburio". Butumėm jau turėję daleidimą, jeigu butumėm norėję. O dabar turėsim buti bernais p. Smilgos[5]. Gąl tai ir geriaus — gal teip ir reikia... Jeigu mes negalim da užmiršti senos rašybos ir senos maldaknygių kalbos, tai ką čia mums ir besvajoti apie lietuviškus laikraščius. Tegu tais dalykais užsiima svietiškieji. Jie turi pilną tiesą tuose dalykuose neatsižiurėti ant dvasiško autoriteto, tai tegu ir daro „nastuplenie"; o mes pasilikkime ariegarde arba lietuviškai sakant užpakalyj[4]. Kai jie galutinai iškovos tiesas ir dėl naujos rašybos ir grynos lietuviškos kalbos, tai ir mes galėsim be baimės atsitraukti nuo apipelėjusio bažnytinio musų žargono.

Pirmutinis Smilgos laikraščio numeris išeisiąs apie 1 d. gruodžio[6]. Apie Vilniaus Žinias[7] nieko negirdėjau.

Užvakar gavau nuo Š. Raganos laišką. Ji prašo 200 rub. iš musų Motinėlės[8], ketina važiuoti į užsienį mokyties. Reiktų ją sušelpti. Bet mūsų Motinėlėj iš viso tėra vos šimtas rublių. Šiemet niekas beveik iš pasižadėjusiųjų šelpti „Motinėlę" neprisiuntė nei rublio. Bijomės, kad nesusibankrutintumėm. Visa viltis Dievuje.. Gal Dievas gelbės — ir Bugai kiek buvo prižadėta iki vakacijų išmokėsime. Bet sušelpti Raganą negalime. Kreipėmės tatai prie tulo geradėjo[9]. Tas tuo tarpu davė 200 rub. Bučys buvo padaręs projektą paimti 200 rub. iš kapitalo sudėtojo ant spaudos dalykų ir pavesti juos Raganai kaipo užmokestį už jos busiančius raš-

---

[1] Kun. Povilas Korzonas, dabartinis Joniškio klebonas.

[2] Žiūr. laišką Nr. 10.

[3] Žiūr. laišką Nr. 10.

[4] Žiūr. laišką Nr. 8.

[5] Antanas Smilga Petrapilyje išleido pirmąjį lietuvišką savaitinuką „Lietuvių Laikraštis" 1904 m.

[6] Išėjo lapkričio 18 d.

[7] Tas pirmasis lietuvių dienraštis, leidžiamas Petro Vileišio, pasirodė su pirmu nr. 1904. XII. 10.

[8] Draugija neturtingiems moksleiviams remti.

[9] Jo pavardės neteko sužinoti.

tus. Aš nedrįsau to daryti. Pranešu apie tai Tamstai gal Tamstai pasiseks išrasti kitą kokį geradėją Raganai sušelpti"[10].

Tuotarpu bučiuoju Tamstą apsikabinęs

Kun. A. Dambrauskas

P. S. Rankraštį Draugijai su šiuo laiškeliu siunčiu Tamstai kaipo banderolę.

---

[10] Stipendija vis dėlto buvo sudaryta, ir Šatrijos Ragana 1905 m. išvažiavo į Šveicariją.

Nr. 12. 9. XI. 1904.

Malonus Kun. Juozai,

Iš „Šaltinio" nieko nebus[1]. Dubinskas[2] pranešė mums žinią, kad K. Prapuolenis negavęs daleidimo[3]. Spaudos dalykų valdykla man nieko oficijališkai nepranešė apie tai, nes prašymas buvo paduotas ne nuo mano, tik nuo kun. Prapuolenio vardo. Jam tatai ir atsakys oficijališkai, o gal jau ir atsakė, bet aš nieko nežinau, nes kun. Prapuolenis tyli, nei vieno laiškelio man neparašė; matyt ir prašymą nenorom buvo padavęs.

„Žiburys"[4] irgi neišeisiąs. P. Januševičė buk pripažintas už neištikimą valdžiai žmogų. Patarlę „nado ždat'" labai gerai supranta p. Sm.,[5] na tai ir gavo ko norėjo. Kitas laikraštis Peterburge įkurti tuo tarpu vargiai bus galima, negut daleistasis žlugtų. Jau ir dabar p. S. turi daug vargo su pirmuoju numeriu. Baltromaičiui[6] nuo redaktorystės atsisakius — turėjo ieškoti kito redaktoriaus. Buvo sutikęs kun. Bučys, bet Metropolita neleido. Dabar pasirašys už redaktorių Narutavičę[7], maž lietuviškai temokąs. Mačiau rokundą: spauda pirmo numerio (10.000 ekz.) kaštuos 391 rub., o pridėjus klišes priseisią už viską užmokėti apie 500 r. Pasirodo — reikia turėti apsčiai pinigų, norint pradėti išleidinėti laikraštį. Čia poros tukstančių suvis neužtenka.

Klausi Tamsta, kaip stovi mūsų dalykai. Chvalitsia — gana prastai. Nei „Šaltinio" nei „Žiburio", kaip sakiau, nesulauksime[8]. Iki šiolei neatsakyta tik kun. Januševičei, kurs da prieš vakacijas padavė prašymą, kad jam daleistų, išleidinėti Kaune „Lietuvą". Bet tas vardas mūsų Bočiui[9] nepatinka. Todėl davė dabar V. Roppui delegaciją maldauti Mirskio[10], kad daleistų kunigišką laikraštį po vardu „Katalikiška Apžvalga". Programas pasilieka „Lietuvos" alias „Žiburio". Žadėjo tik Roppas[11]

---

[1] Šaltinis tepasirodė 1906 (žiūr. laišką Nr. 10)

[2] Dubinskas — žiūr. laišką Nr. 2.

[3] Žiūr. laišką Nr. 11.

[4] Žiūr. laišką Nr. 8.

[5] Sm = Smilga (žiūr. laišką Nr. 11).

[6] Silvestras Baltramaitis (1841 - 1921), lietuvių bibliografas, kovotojas dėl spaudos, tarnavęs tuo metu Petrapilio viešojoj bibliotekoj.

[7] K. Narutavičė pasirašė redaktorium tik tris nr., toliau iki pabaigai pasirašinėjo jau Smilga.

[8] Žiūr. laiškus Nr. 10 ir 11.

[9] Kun. Pr. Būčiui.

[10] Rusijos vidaus reikalų ministeris.

[11] Baronas Roppas, paskui Vilniaus vyskupas, branginęs lietuvius kunigus kaip darbininkus, bet vietas Vilniaus krašte skyręs daugiausia lenkams.

propria auctoritate išmesti iš programos telegramas, neva kad parodyti valdžiai, mūsų laikraštį busiant nepolitišku. Aš buvau norėjęs užtarti žodelį už telegramas, be Jo Ekscelencija pasiliko prie savos nuomonės. Ant galo tiek to, juk apsieina be telegramų „Krajus". Dabar viskas prigulės nuo to, ar V. Roppui pasiseks iškaulyti nuo Mirskio daleidimą ar ne. Jeigu jis iškaulys — tai turėsime dvasiškijos organą. jeigu ne, volentes nolentes, turėsime pristoti prie p. Vileišio ar prie p. Smilgos. Abudu su noru priims Tamstą į sandarbininkus — tik rašyk sveikas. Smilga žada da net mokėti. Na o ką Tamsta parašysi, — tai skaitys netik ponai išleistojai, bet ir visa Lietuva. Tatai klausimas, kur pristoti visai nesvarbus.

Nerašiau anksčiau Tamstai, nes vis tariausi gausiąs nuo V. Roppo galutinas žinias apie tai, ar turėsime dvasišką laikraštį ar ne. Prispirtas Tamstos rašau, ką žinau. Jei gausiu tikresnę žinią, pranešiu neilgtrukus.

Buvau šiandien su revizita pas Tiškų palangiškį. Žinoma įsišnekėjome ir apie prietikius lietuvių prie lenkų. P. Grapas bijosi, kad kraštutinosios srovės lietuvystėje negautų viršų. Jisai pripažįsta, kad bajoras gyvenąs Lietuvoje tur mokėti lietuviškai ir pripažįstąs sau už kaltę, kad negalįs susišnekėti su mūsų žmogumi. Bandęs sykį, bet sunku. Postulatas, kad bajorija susilietuvintų jam išrodąs neteisingu ir be pamato. Bajoras tur prisidėti prie pakėlimo medegiško, doriško ir tautiško liaudies Lietuvoje, — bet tas reikalavimas tada tik bus visai teisingas, jei bus paremtas ant doriškai religiško pamato, o ne ant tautiško. Tautiškumai ex natura sua sukelia tik ginčius, ideališka gi vienybė tegalima tik dvasėje krikščioniško tikėjimo etc. Visų žodžių nebeatmenu, ale labai gražiai ir išmintingai viskas buvo pasakyta, teip jog aš beveik ant visko sutikau, ir išreiškiau pium desiderium, kad p. Grapas savo pažiūras tame dalyke išguldytų sistematiškai, kokiam nors straisnyje ar brošiuroje. Atėjimas V. Roppo pertraukė tą interesingą pašnekesį.

Prašėte konvertų didžiųjų tokių kaip K. Bučio. Tokių negavau, anieji gi K. Bučio paeina iš Šveicarijos. Nupirkau, kokius radau, jei bus negeri — nerugokit.

Smilga prašė vaizdelių jo laikraščiui. Aš žadu jam duoti (dėl Kalėdinio numerio) vaizdelį, kurį p. Vaitkevičė man originališkai papiešė. Tariuosi jį nepyksiant už tai.

Tavasis K. A. Dam...

P. S. Jei turėsiu nors kiek liuosesnio laiko — pabandysiu rašyti ir apie naujas antilietuviškas brošiūras. Nekurių neturiu. P. Tiškevičė pats pripažįsta jas šovinistiškomis ir teisina tuomi, buk jos esą iššauktos musiškuoju šovinizmu.... Išėjo keli numeriai labai liberališko kasdieninio laikraščio „Naša Žizn". Cenzurai prie Mirskio nutilus, rodos, nebus uždraustas. Pirmą n-rį buvo sulaikę, bet paskui vėl paleido. Lietuviškus laikraščius sutrukdė kariškoji cenzura.

Nr. 13 13. XI. 1904.

Malonusis Kun. Juozai,

Kun. Januševičei[1] busią leista išleidinėti laikraštį, tik ne Kaune, nes ten nesama cenzoriaus, bet Vilniuj. Turėsiąs tatai paduoti tam tikrą prašymą. Gal jau jis ir padavė, bet aš abejoju ar sulauksime iki Naujų Metų savojo laikraščio. Tuo tarpu Smilgos „Lietuv. Laikr."[2] pirmas N-ris jau išėjo, o neužilgo pradėsią išeidinėti ir Vilniaus Žinios[3]. Šiaip ir teip žiurint, man matos, abu tuodu laikraščiu negalėsią

---

[1] Žiūr. laišką Nr. 8.

[2] Žiūr. laišką Nr. 11.

[3] Žiūr. laišką Nr. 11.

tapti žmonių laikraščiais, nes abu per brangus. Todėl musiškis be vargo galės su jais konkuruoti, jeigu bus dvigubai pigesnis. Žinoma jis negalės susilyginti su „Liet. Laikr.“ p. Smilgos, kurs žada kiekviename N-ry duoti 16 pusių teksto. Bet kaimo žmoneliams nepratusiems skaityti tiek daug ir nereikia. Duok Dieve tiktai, kad cenzura greičiau leistų. Tik nežinau, be kyšių ko sulauksime...

Greit išeis Mačiulio Pavasario Balsai[4]. Aš savo „Dainų Skrynėlę“[5] ketinu irgi paleisti neužilgo. Turėjau tiktai daug iš jos išmesti, kita tiek iš naujo perdirbti. Rodos išeis žmoniškai.

Kalendorius[6] tegalėsiąs išeiti vos tik gale sausio, nes Golike, kur spausdinamas Smilgos laikraštis neapsiėmė atspausti, o kiti netur raidžių. Straipsnių prisiųsta daugybė, visų jokiu budu negalima bus sutalpinti. Pasiliks laikraščiams, arba kitų metų kalendoriui.

Kažkos „lietuvys“ polemizuodamas su „Polka“ laikr. „Rus“ išsireiškė gana netaktiškai užtardamas Muravjovą koriką. Lenkai - klierikai pas mus išmetinėja lietuviams, buk „lietuviai“ esą maskoliams parsidavę. Gaila, labai gaila, kad pas mus randasi žmonės, nemokantys visai su plunksna apsieiti, įkiša kur nereikia, įkišdami nelemtai da ir „lietuvio“ vardą.

Laikraštį musų užmanyta praminti „Katalikiška Apžvalga“ neva „Przęgląd Katolicki“[7]. Man tas vardas visai nepatinka; rašiau apie tai į Kauną, bet nežinau, ar manęs paklausys.

Tuotarpu lik sveikutis
Tavasis A. Jak.....

---

[4] Pasirodė pirmas leidinys dar 1895 m. Tilžėje; čia kalbama apie naują leidimą 1905 m.

[5] Pirmas leidimas Tilžėje 1894, čia kalbamas antras leidimas Peterburge 1906.

[6] Žiūr laiškus Nr. 10 ir 11.

[7] Žiūr. laišką Nr. 12.

Nr. 14 15. XI. 04.

Malonus Drauge,

Dokumentą gavau; maž' naudos iš jo. Nusistebėjau neradęs pranešimo apie priedą prie „Pis'ma“. Jisai jau gan seniai išsiųstas Tamstai. Nejaugi butų prapuolęs.

Rasit jau žinai, Kazaniaus universitetą pripažinus kun. Jauniui laipsnį daktaro sulyginamojo kalbų mokslo. Aleksandrovas pats parašė apie tai, užklausdamas Jaunio, ar sutinkąs primti tą garbės titulą. Dėl sutikimo Jaunius sutinka, bet kas iš to, kad ant sveikatos kaskart silpnyn eina. Nuo kalėdų nebevaikščioja ant lekcijų nes pradėjo tint kojos. Daktaras sako, tai paeiną nuo širdies, kuri nedavaranti kraujo iki tulų gįslų kojose. Pats kaltas, nes nehygijeniškai užsilaikė, retai iš kambario beišeidamas. Protiškai vienok yra sveikas ir darbuojasi po senovei, nors nieko nerašo. Gerai da, kad nors Buga jo išradimus sau užsižymi. Rasit nors tokiu budu dalis filologiškųjų Jaunio išradimų nepražus.

Apie spaudą — žinios tos pačios. Sako busią gana greit; liepia rengtis, idant daleidimui įvykus galėtumėm pasirodyti turinčiais šį tą gatavą. Paraginkit ir kitus kad rašytų ir kad parašę šį tą mums teiktųsi pavesti. Nes vienų peterburgiškių raštininkų permaž".

Jusiškis.

Nr. 15 19. XII. 1904.

Malonus Drauge,

Sveikinu nuoširdžiai su ateinančiomis šventėmis. Duok Dieve Tamstai geros sveikatos ir gausios dangaus mylistos.

Skaitau lietuviškuosius laikraščius ir džiaugiuosi, nors ne viskas man juose patinka. Ypač pikta, randant klaidų daugybę. Vilniškis rimčiau rėdomas. Bet gi ir Peterburgiškis verčiasi kaip gali ir nėra visai peiktinas. Trečiame Nr. L. L.[1] atkreipk atydą į straipsnį įžanginį. Jis tapo parašytas, kaipo antidotum, idant prašalinti negeistiną įspudį, kurį padarė ant lenkų laiškas tulo lietuvio laikraštyje „Rusj". Bet da prieš pasirodysiant 3 Nr. L. L. p. Jonkus* dar labiau įpykino lenkus, patalpindamas tame pačiame rusiškame laikraštyje savo atsišaukimą: *„Pats gyvenk ir kitiems duok gyventi"*. Bet kadangi straipsnyje *„Atsargiai su viešu žodžiu"* jau nurodyta lietuvių pažvilgiai į Muravjovą, tai daugau tuotarpu nebus rašyta apie tą bereikalo visai sukeltą ginčą. Ateinančiame 4 Nr. L. L. bus „Šis tas apie vienystę kalbos ir rašybos dalykuose". Straipsnis tas daugumui kunigų rasit nepatiks, ale jis parašytas tapo prašant Kauniškiems, toje intencijoje , idant užtvenkti, jei tai galima, atžagareivišką srovę užplaukusią ant Kauno, o iš ten galinčią nemaž blogo padaryti ir visai Lietuvai ir net Bažnyčiai. Žinoma mums tai vargiai bus dovanota, ale... magis amica veritas et publicum bonum.

Rasit girdėjai, lenkai pasiuntė savąjį „Kuropatkiną" ypatoje garsaus p. Korzono į kovą su „Jednosc i separatizm"[2]. Matyt jaučiasi kovą pralaimėję, jeigu iš tokių „patrankų" šaudo į ‚žvirblį". Autorius „Jednosc i separatizm" kaltinamas labiausiai už „nedėkingumą" dėl lenkų ir jų kulturos...

Siunčiu Tamstai kaipo Kalėdų dovanėlę naująją brošiurėlę[3] išėjusią laimingai Berline ir negalėjusią išeiti pernai Peterburge[1].

Tuotarpu sudiev. Bučiuoju tamstą Tavasis.

* Siunčiu tamstai tą Nr. Rus'ės ir draug kitą „Našėj Žizni", kur rasi juokingą feljetoną apie blėdingumą „Basen' Krylova". Bene verta butų aprašyti, kas atsitiko ne perseniai su Tamsta.

[1] Antrą ekzempl. teikkis atiduoti P. A. Vaitkevičei.

---

[1] „Lietuvių Laikraštis"

[2] Žiūr. laišką Nr. 2.

[3] ?

Nr. 16 5. I. 1905

Siunčiu senų laikraščių glėbį. Žinoma interesingi tik straipsniai. Bet daryti iškarpas neturiu laiko. Karpyk sau jei nori. Rankraščius su mielu noru perskaitysiu. Viln. Žinios tvarkomos gerai, bet kalba (draugove, raštenybe etc.) dažnai „viršlietuviška". Laikraščius gausite, draugiai ir pasakas Krylovo[1]. Jusiškis.

Naujamiestis 16. II. 1905

VAIŽGANTO ATSAKYMAS:

Iš širdies ačiu už „Basni" Krylova ir kitus siuntinius su knygelėmis ir laikraščiais! Tamstai patariant aprašiau incidentą su Krylovo sakmėmis: „Smicjtes, jesti vam do smiechu" išsiunčiu Tamstai, idant patalpintumei, jei pripažinsi už vertą „Naša žizn' eje arba, dar geriaus, „Rus' eje" tam tikroje skiltyje: „Litovskij vopros".

---

[1] Vaižgantas jų buvo prašęs.

Nr. 17

14. I. 1905

Jau ištisa savaitė praslinko kaip neturime naujų laikraščių. Rankraščius[1] gavau ir pradėjau skaityti. Terp atsiųstųjų senų laikraščių teikkis išjieškoti „Slovo“, kur yra straipsnis Rozanovo de eunuchis. Sugrąžink tą numerį man atgal, nes jis man kaipo ekzegetui reikalingas.

Tavasis

---

[1] Vaižganto„ Atsiminimus“, kuriais Jakštas labai žavėjosi (žiūr. ir laišką Nr. 23).

Nr. 18

16. I. 1905.

Ačiu, sveiki aprašę Vadaktus. Skaitau „Vilniaus Žinias“ ir randu ten daug gerų daiktų. Tiktai negaliu priprasti prie *„draugovės su nariu“*. Rašiau protestą, rašė Buga, pasiremdamas ant Jauniaus autoriteto. Bet jie vis savo „draugovės“ įsikandę laikosi, ignoruodami ne tik gramatiką, bet ir gyvą faktą, P. Labd. Draugiją[1]. Rašykite protestus. Paraginkite ir kitus, tegu reikalauja išmetimo lauk netikusios „draugovės“, o priėmimo *draugijos*.

Jusiškis

---

[1] Petrapilio Labdariškoji Draugija.

Nr. 19

26. I. 1905.

Malonus Kun. Juozai,

Išsiunčiau Tamstai Krylovą[1] ir naują brošurėlę Zdziechowskio, puikiai parašytą, ad usum dvasiškijos persiėmusios atžagareiviškaja dvasia. Brošurėlę kun. Mieškio (subaltgudintojo lietuvio) apie kurią prakalboje mini Zdziechowskis irgi skaičiau, bet ten vanduo... daugiau nieko. Ryt užporyt bus gatavas musų kalendorius[2]. Kaštų daug, koks bus pelnas nežinia. Jeigu pareikalautumėt honoraro už savo straipsnius, rasit ir prisiųstų šiek tiek. Pis'ma bogoslova[3] irgi išėjo. Rasit neužilgo gausiu.

Jusiškis.

---

[1] Žiūr. laišką Nr. 16.

[2] Žiūr. laišką Nr. 10 ir 11.

[3] Dambrausko polemika su provoslavais (žiūr. laišką Nr. 2).

Nr. 20

2. II. 1905

Malonus Kun. Juozai,

Niekas nepražuvo. Smilga[1] Pietario rankraščius turi (juos jam prisiuntė Bass.[2]), bet nespausdina; tur but dėlto, jog mirusieji tyli, gyvusieji gi reikalauja pinigų už savo rankraščius, todėl ir meilinasi, nori „redaktoriaus“, kurs ir spausdina visokius šlamštus. Ką Tamsta rašai apie L.L.[3] mes ir patys matome. Bet ką mes galime

---

[1] Antanas Smilga (žiūr. laišką Nr. 11).

[2] Jonas Basanavičius.

[3] Lietuvių Laikraštį.

padaryti. Buti redaktorium metropolita neleido mums. Na tai ir yra redaguojamas LL. devynių redaktorių.... Nėr ko tatai ir stebėtis, kad ir nepanėši į žmonišką laikraštį. Valančius L.L. yra ne Valančius, bet graičiaus Storiala. Nuo visų už tai gaus p. redaktorius, bet ką tai mačys; kisieliaus virikas užsimanė parupinti žmonėms dvasišką maistą. Na ir išeina maistas šuniui ant uodegos užpilti. Visų papasakojimų da neperskaičiau, baisiai maž teturiu laiko. Pinigai guli Banke, laikraštis[4] neišeina dėl... cenzuros, kuri rasit ir užmiršo apie mus. Reikės ryt dar sykį važiuoti za spravkami. „Teologo laiškai" išėjo jau. Ką vasarą rodžiau, nespausdinau. Neturiu ant to pinigų. Įdaviau Tėvui Palmier: Vatikano Bibliotekoriui, jis žadėjo sunaudoti ir parašyti apie tai valakiškai. Nežinau, ar išpildė prižadėjimą ar ne.

Tamstos tarnas

Kun. AD...

---

[4] Projektuotoji „Katalikiška Apžvalga" (žiūr. laiškus Nr. 12 ir 13).

Nr. 21 25. II. 1905.

Malonus Kun. Juozai,

Ačiu už žinias ir rankraštį[1]. Nusiųsiu į „Rus'", rasit patalpins.

Suprantu labai gerai jusų vargą[2] Nors gyvename XX amž., bet musų pieroretijoje viešpatauja įpročiai XIII metšimčio: meilė litaros ir neapykanta ideos. Viską norėtų užlaikyti seniores pilnybėje kaip seniau buvo, be jokiu atmainų, be jokių pataisymų. Kas sako, seniau ne viskas buvę gerai, tas maištininkas, liberalas, protestantas etc. Pasirodo, jog kaip viskas pasaulėje, teip ir autoritetas tur šale geros ir blogąją pusę: užlaiko tvarką bet dažnai sulaiko ir bėgį gyvenimo, surišdamas rankas ir liežuvį gyvesniems, nepratusiems snausti sąnariams draugijos. Sako, kunigams išpuola duoti pavyzdys priklausymo savo valdžios ir jos autoriteto. Tas tiesa. Ale iš antros pusės labai butų naudinga, jei kas autoriteto atstovams pasakytų gerą pamokslą de abusu auctoritatis, ne teoretišką, bet illiustruotą vaizdeliais iš musų gyvenimo. Tyčia jums nusiunčiau Zdziechowskio brošurėlę, idant šį tą perskaitytumėt iš jos duta accasione savo vyresniems broliams.... Lenkų dvasiškija irgi nemėgsta liuosesnio balso ir nepaliauja šaukus: noli me tangere. Ale visgi ten šis tas atsiranda ir pasako verba veritatis. Gerai išdrožė vysk. Niedzialkauskis savo knygelėje: Ksiądz i nauka". Dabar Zdziechowskis. Verta butų ir pas mus tame dalyke šį tą padaryti. Pamfletai kaip „Smertis", „Parmazonas", „Pragaro gelmės"[3] žinoma yra negeistini. Ale kad kas atsirastų, kurs nupieštų paveikslėlį iš tikro gyvenimo, rimtai išrodydamas kokie buna pas mus auctoritatis abusus ir kokią jie blėdį padaro, nuoširdžiai tokiam autoriui pasakyčiau ačiu. Tiktai conditio sine qua non, idant butų piešinys tikras, ne „šaržas".

Kaip pasirodė iš pašnekesio su vysk. Cirtautu[4] ir rašybos klausimas rišasi irgi su klausimu de auctoritatis abusu. Mes užmetinėjame seniemsiems, kad jie nori mus autoritetiškai priversti seną rašybą vartoti; senieji gi sako — jus jaunieji norit įbrukti Lietuviams naują rašybą savo autoritetu, kurio mes negalim pripažinti. Cir-

---

[1] Žiūr. Vaižganto laišką prie Dambrausko laiško Nr. 16.

[2] Kalba apie Tumo konfliktą su kūrijos vyresnybe dėl tautinių dalykų.

[3] Visos trys brošiūrėlės parašytos S. Matulaičio 1900, 1899, 1904.

[4] Gasparas Feliksas Cirtautas (1841 — 1913), valdęs Žemaičių vyskupiją 1908 — 1913.

tautas teip ir išsitarė: Tegu, sako, kas nors moksliškai išrodo, naują rašybą esant geresnę, mes mokslo autoritetą pripažinsim ir naują rašybą priimsime. O dabar, girdi, visi šaukia tik, tai jaunųjų šovinistų išmislas, kuriems rupi vien tik, kad kaip nors kuotoliausiai nuo lenkų atsitraukti (sic!). Aš sutikau su Jo Mylista, kad tokia moksliška apologija naujos rašybos labai naudinga ir geistina ir raginau kun. Januševičę rinkti medegą tai brošurėlei. Tokios tai tokelės. Bet šiam kartui bus gana. Likkite sveiki.

Jusiškis.

Nr. 22 14. III. 05.

Malonus Kun. Juozai,

Na, sveikas sulaukęs varduvių dienos. Duok Dieve tau, brolyti sulaukti ilgiausių ir geriausių metų! Priimk nuo manęs nuoširdžiausį bučkį.

Baisiai dabar neturiu laiko: nutarta mokslo metus užbaigti 28 ateinančio balandžio. Todėl prasidėjo jau egzamenai, disertacijų skaitymai ir kiti pabaigos metų darbai. Tik tiek gerai, kad vakacijos bus ilgesnės. Bet kaip iš jų pasinaudosiu dar nesumislijau gerai. Baisu Lietuvon važiuoti, baisu ir čia likti. Bet visgi šiaip ar teip — turėsiu ant mojaus Lietuvon vykti. Daug dalykų reiktų apsvarstyti.

Iš dvasiško laikraščio, Karosui pavesto, vargiai kas beišeis[1]. Paskirtas tapo naujas spaudos dalykų viršininkas; Jačevskis, kurs buvo V. Paliulioniui prižadėjęs paremti tą klausimą, išvažiuoja Varšuvon. Taigi man matos Jo Mylistos prašymas pasiliks be pasekmės draug su kitais panašiais, neparemtais skambančiais argumentais[2].

Smilga nesisako noris parduoti L.L.[3]. Anot Mačiulio, kam mums ir pirkti; juk mes ir galim ir už dyką naudotis iš jo. Galutinai ir aš randu, kad teip iklaikui bene bus geriausiai: galima LL. viską beveik talpinti, net ir tokius dalykus, kurių „dvasiškame laikr." negalėtumėm talpinti, dvasiškai valdžiai mums to neleidžiant.

Bet neturint savojo laikraščio reiktų sutarti ant ko apversti surinktus pinigus. Kai pažiuri žmogus aplink, tai net šiurpas ima — vien mes neturime nei elementorių, nei maldaknygių, nei kantičkų, nei žmoniškų dvasiškų skaitymų. Amerikiečiai (k. Milukas) šį tą spausdina. Užbaigtos Geručio apeigos, pradėta spausdinti „Sodžionių Teologija". O pas mus nei šnipšt. Keliatas iš susirinkusių perniai Kaune buvo apsiėmę pertaisyti maldaknyges. Kuomi tas darbas pasibaigė. Nieko negirdėti. Smilga[5] jau rodos pradėjo spausdinti kokią ten maldaknygpalaikę su visais senoviškais barbarizmais. Volteris sakęs esą paduota į cenzurą ir kantička senoviška be jokių pataisymų. Gėda ir pikta. Kur musų protas. Oi duot tik kynų bambusais per užkulnius visiems musų valdžios atstovams, to tik jie ir teverti . .

Pykstame ant „bedievių", kad jie kunigijos garbę žemina ir niekina. Mes patys daugiau save niekinam savo aklu konservatizmu ir atžagareiviškomis nuomonėmis. Dabar pati rugiapiutė, o pas mus dvasiški tėvai nei patys prie darbo neina, nei ki-

---

[1] Antanas Karosas tik 1906 m. ėmė leisti „Nedėldienio Skaitymus"; juos paskiau redagavo Dambrauskas iki jų galo (1907).

[2] Dambrauskas čia ironizuoja: skambantieji argumentai = kyšiai.

[3]. „Lietuvių Laikraštį".

[4] Gerutis = Kun. Jonas Balvočius (1842 — 1915); jo „Sodžionių Teologija" išėjo 1905.

[5] Antanas Smilga, „Lietuvių Laikraščio" redaktorius.

tiems dirbti neleidžia. Ai tas autoritetas. Geras jis yra, bet, bet... rasit kur ten toli Romoj, pas mus jis tik darbus ardo.

Tuotarpu sudiev ir dovanok man už nemeilius žodelius. Sunku — jie patys veržiasi iš širdies.

Tavasis AJ.

Nr. 23

13. IV. 05.

Malonus Kunige Juozapai,

Sveikinu su šv. Velykomis, spaudžiu nuoširdžiai Tamstos ranką, meilingai bučiuoju, nors per gromatėlę. Duok Dieve, idant tos šventės butų tikrai linksmos, ir neatneštų, gink Dieve, kokios nelaimės. Nes gadynė dabar visur nerami, tvarka nyksta, žmonės it vilkai ant kits kito dantis kalena... Dievas viens težino, kas bus toliaus.

Pabaigiau skaityti Tamstos „Atminimus". Galiu tik pasidžiaugti, jog Dievas aptemdė protą „V. Ž."[1] redakcijos... Tokių gražių dalykų lietuviškai ikšioliai nebuvau skaitęs. Jie pasiliks musų literaturoje ant visados kaipo klasiškiejie; be jų neapsieis nei viena „chrestomatija".. Labai gerai padarei Tamsta, kad neleidai aniems „dvasios romytiniams" darkyti Tamstos veikalėlius... Jie išeis iš spaudos, tik ne L. L.[2], bet musų „Šaltinyje", kursai rodos, bus pavelytas. Neseniai čia buvo kun. Prapuolenis, pasimatė su kuo reikėjo, na, ir šį kartą, tur but, dalykas, bus privarytas iki galo. Pranešu apie tai tiktai Tamstai, teikkis niekam apie tai nesakyti, bijausi, kad iš Kauno vėl mums dalyko nesugadintų.

Ateinančiame n - ry L. L. (jei Smilga nenukiš toliaus duodamas vietą visokiems niekams) rasi mano straipsnelį apie Lietuviškąjį klausimą lenkų literaturoje. Paduodu ten trumpą peržvalgą dviejų brošurėlių „O jednośc i zgodę" ir „Nowe Pasła". Kriokuvoje, girdėjau išėjusi nauja gana plati brošura apie lietuviškąjį klausimą, parašyta p. Herbaczewskio[3] „Rutos" pirmsėdžio. Kriokuviečiai giria ją, bet aš dar jos neturiu. Jei gausiu — pranešiu.

„Pis'ma kat. bog."[4] seniai jau išėjo, bet suligšiol gavau tik du egzempliorius. Jei gausiu daugiau Tamstai vieną irgi prisiųsiu.

Itališkame laikraštyje „Giornale di Roma" buvo gana platus pranešimas apie Lietuvių padėjimą ypač Vilniaus vyskupystėje. Musų Metropolita siunta ant V. Ž.[5] už Bylos[6] straipsnį apie Seinus. Sakąs *Kakowskio* visai nerekomendavęs, bet iš viso matos, jog piršęs lenką. Nepatinka, kad išsiaiškino jo faktoriavimas, kurio nieks neprašė...

Ryme išėjo brošurėlė „Pie X ses actes et ses intentions". Vieni spėja buk tai pats popiežius parašęs, kiti, jog kas nors iš popiežiaus draugų su jo žinia. Brošurėlė nurodo nemaž svarbių reformų, kurias reiktų įvesti Bažnyčion, ypač pačiam Ryme ir Italijoj. Duok Dieve sveikatą Pijui X, idant jis nepabijotų pajudinti ir apkuopti gana nešvarią dvasiškos biurokratijos gužtą (kongregacijos etc); reikia oi reikia instaurare omnia in Christo ergo ir supelėjusią Romos biurokratiją, nes ir Eminentissimi Cardinales indigent eminentissima reformatione, kaip Tridentiškame Susirinkime buvo vieno vyskupo išsitarta.

Sudiev.

Tavasis.

---

[1] „Vilniaus Žinių".

[2] „Lietuvių Laikraštyje".

[3] Juozapo Herbačiausko, kuris tada gyveno Krokuvoje.

[4] Žiūr. laišką Nr. 2.

[5] „Vilniaus Žinios".

[6] Byla — kun. P.Prapuolenio slapyvardis.

Nr. 24 4. V. 05

Malonus Kun. Juozai,

Ačiu už platų ir svarbų laišką. Sustatyt memorijalą nuo dvasiškijos ir įduoti vyskupui, žinoma, galimas dalykas. Tik reiktų gerai apmąstyti ir išdailinti to „memorijalo lytį. Pagal Bažnyčios įstatymus vyskupas tai tėvas, kunigai jo sunųs — filii obedientissimi. Tatai kunigų memorijalas neprivalėtų but imperatyviškas, bet turėtų išreikšti dvasiškijos nuomonę apie tulus negeistinus apsireiškimus musų gyvenime — kaipo vaikų prašymą, kurį tėvas apsvarstęs gal išklausyti arba ir atmesti. Man matos, toksai memorijalas geriausiai reiktų įduoti naujam vyskupui, jegu mes jo kada nors sulauktumėm. O dabar beveik neverta nei pradėti. Nes rezultatas, galiu pranašauti iš augšto, bus — 0.

Daug svarbesnis dalykas yra sutvarkymas busiančio „Šaltinio". Čia reiktų plačiau viską apšnekėti ir apsvarstyti. Kaip aš dabar numanau — „Šaltinis" kaipo „savaitinis" laikraštis negalės išlaikyti konkurencijos su „Vilniaus Žiniomis". Pasirodo, jog musų žmonės labai mėgsta naujas žinias. Na, šeip ar teip tų žinių savaitiniame laikraštyje visgi negalės tiek patilpti kaip kasdieniniame. Tatai, man matos, „Šaltinis" ypač pirmuose metuose, negalės turėti daug skaitytojų ir per tai deficitas gale metų turės pasirodyti. Jeigu „Šaltinis" bus teip šelpiamas kaip „T. Sargas" tai turės žlugti, iš ko žinoma nemaž pasidžiaugtų musų antiklerikalai. Taigi nenorėdamas imti atsakymo ant savęs, aš malonėčiau idant būtų išrinktas tam tikras išleidimui Šaltinio komitetas, kurs prižiurėtų finansišką dalį dvasiško laikraščio.

Antra reiktų pašnekėti ir apie algą redaktoriui ir jo pagelbininkams. Aš čia turiu 1000 rub. algos, gyvenimą, kuralą ir pietus — dagi ir drapanų skalbimą. Apsigyventi Vilniuj, pasisamdyti butą, pragyventi iš savęs, nusipirkti malkų etc. etc. už 1500 kaip buvo Kaune pernai kalbėta — tai visai negalimas dalykas. Lįsti į skolas arba kentėti alkį ir šaltį aš nenorėčiau, ypač jog tokiose sąlygose literatiškai darbuotis nėra galima. Taigi išsiklausinėkit gerai ir aprokuokit, kiek reiktų pragyvenimui Vilniuje idant tas pragyvenimas butų pakenčiamas.

Aš iš Peterburgo išvažiuosiu rasit gale Mojaus. Norėčiau pamatyti Panevėžio parodą. Tamsta ten irgi be abejonės busi. Teikkis tat pranešti, kokioj dienoj, idant galėtumėm susitikti.

Aš porą dienų buvau išvažiavęs į Finlandiją. Aplankiau Imatrą, pasiekiau net Helsingforsą ir labai džiaugiuosi pamatęs tą žinotiną šalį. Sudiev tuotarpu.

Tamstos draugas

Kun. A. Dambr...

Nr. 25 6. VIII. 05

Malonus Kun. Juozai,

Siunčiu Tamstai dvi knygelyti. Neužilgo gausite ir „Dainų Skrynelę", nes jau atidaviau užvakar paskutinę korektūrą. Labai sunku, kur rinkikai nieko nesupranta lietuviškai — dirba klaidų begalį.

Tuotarpu sudieu

Tamstos draugas.

---

[1] Dambrausko poezijos knygelė, pirmas leidimas 1894, antras čia minimas Peterburge 1906.

Nr. 26 21. IX. 05

Brangus Kun. Juozai,

Bus jau mėnuo su viršum kaip išsiunčiau Tamstai dvi knyguti rusišką ir esperantišką. Dabar siunčiu 100 egz. „Dainų Skrynelės"! Teikkis priimti tai nuo manęs kaipo menką atlyginimą už vaišes šiumetines ir už pernykščias. Vieną egz. gratis teikkis padovenoti Vidugiriams[2]. Tamstai ir Bronytei įdėjau aptaisytuosius. Kitus egzempliorius patarčiau atiduoti kam nors „ant komisijos", tai visgi rasit keliatą dešimčių rubliukų pelnytumei. Nenorėčiau idant Tamsta leistumei juos už dyką. Pažemintumei tuomi autorių, nurodydamas lyg jo veikalėlis butų visai bevertis. Teikkis pabriežti bent keliatą žodžių, idant žinočiau jog esi sveikas ir ant manęs nežvairuoji. Nuoširdžiai Tamstą mylįs

Adomas Jakštas

---

[1] Žiūr. laišką Nr. 25.

Nr. 27 30. IX. 05

Malonus Kun. Juozai,

Laišką su pridėčkais gavau. Ačiu už viską. Negaudamas gana ilgą laiką nuo Tamstos jokios žinios ir nerasdamas Tamstos straipsnių laikraščiuose, užsirupinau, be nesi kartais susirgęs. Dėku Dievui, jog tas mano spėjimas netikru pasirodė.

Vakar perskaičiau V. Ž.[1] jog esi paskirtas į Sidabravą. Kiek žinau, nebloga tai vietelė, todėl skubinuosi nuoširdžiai Tamstą pasveikinti su tuo avansu.

Man šią gromatą berašant, atneštas tapo atviras laiškelis nuo kun. Stakialos[2]. „Jei myli Lietuvą ir R. Katalikų Bažnyčią prie dabartinių aplinkybių turi neatbutinai atsisakyti nuo redaktorystės „Žiburio". Nieko negaliu suprasti! Viena nieks man tos redaktorystės nepiršo, o antra nėra da žinios, ar Ž–ys leistas. Lietuvoj girdėjau daugumas šneka apie tai kaipo apie dalyką užbaigtą. Tos paskalos negalėjo iš kitur paeiti kaip tik nuo kun. Karbausko[3], Matomai p. Dubinskas[4] pranešė kun. Karbauskui, jog „Žiburys" busiąs leistas. Bet oficijališko leidimo, kiek žinau, ikšiol da nėra. Nuo savęs galiu čia tiek tepridurti, jog cenzura neva nenorinti užtvirtinti Januškevičę redaktorium, kaipo neturintį universitatiško laipsnio; tokia, mat, dabar cenzuroje atsiradusi pakraipa, kad redaktoriai butų vyrai augštesnio mokslo. Todėl Januškevičė prašęs Dubinsko, kad apsiimtų buti „Žiburio" redaktorium. Tokiu budu jei „Žiburys" bus leistas, tai tik ant Dubinsko vardo. Tai ir viskas, ką aš ikšiol gavau išgirsti apie „Ž." Matomai Vilniuj ir Lietuvoj kur kas daugiau žmonės žino apie tą laikraštį negu aš.

---

[1] „Vilniaus Žiniose".

[2] Tumo žodžiu betariant, ultranacionalistas, sykiu su kun. Ambraziejum (Ambrozevičium), kun. Olšauskiu, Basanavičium, J. Kriaučiūnu ir kt. buvo sudarę Lietuvių Sąjungą kovai dėl lietuvių kalbos Vilniaus krašto bažnyčiose; jie laukė paramos šitoje kovoje iš rusų administracijos. Didelių rezultatų nepasiekė.

[3] Kun. Jonas Karbauskas (slap. Maišinys), veikėjas, publicistas, miręs Panevėžyje 1929.

[4] Apie p. Dubinską žiūr. laišką Nr. 2.

Siuntinį su „Dainų Skrynele“ liepiau išsiųsti į Panevėžį. Tariuosi jį kelionėje neprapulsiant, nes ant knygų retai kas teužsipuola, o ant lietuviškų dar mažiau.

Kaip Tamsta žinai pakėliau klausimą apei jubilėjus. Iš kunigų atsiliepė vienas tik Bikinas[5]. Bet jo projektas nors ir nepeiktinas, visgi man matos per siauras. Pagal mano nuomonę paminėjimui 500 metų sukaktuvių Žemaičių vyskupystės įsteigimo reikėtų surinkti kokį 50 tūkstančių rublių *pataisymui Kauno katedros* iš oro pusės. Ta bažnyčia, visų Žemaičių vyskupijos bažnyčių motina, graži viduje, iš oro pusės išrodo lyg koks pabrikas ar kazarmė. Kiek žinau seniai jau buvo pakeltas klausimas apie tą pataisymą. Yra net ir planas parengtas. Nėra tik pinigų. Juos gi reikėtų arba iš Kolegijos gauti, arba iš liuosų atnašų surinkti. Kadangi nuo valdžios šioje gadynėje sunku bus ką nors iškaulyti, tai nieko daugiau neblieka, kaip tik pradėti rinkti pinigus po visą vyskupiją nurodytam tikslui. Bet surinkti 50 — 60 tukstančių rublių nebus galima į metus. Todėl aš ir pakėliau tą klausimą iš angsto. Ką Tamsta sakysi ant to mano projekto. Tuotarpu bučiuoju Tamstą nuoširdžiai.

Kun. Dambrauskas

[5] Kun. Juozas Bikinas (g. 1875), dabar Jurbarko klebonas ir Tautos Atstovas. Čia minimu laiku buvo Rietavo bažnyčios vikaras ir plačiai dalyvavo lietuvių publicistikoje.

Nr. 28 10. XI. 05

Malonus Kun. Povylai[1],

Ir kun. Jarulaitis[2] ir Šiaulys[3] ir Korzonas[4] ir Tamsta ir Bučys[5] visi raginate išleisti „Žiburį“. Aš ir pats esmi persitikrinęs , jog „N. Skaitymai“[6] nevisiems bepatiks. Bet kyla klausimas: ar „Ž.“ galės išlaikyti konkurenciją su „Skaitymais“. „Sk.“ bus juk oficijališkas vyskupo organas. Todėl gali atsitikti teip, jog vyskupas prisiųs džiakonams ir klebonams po kokį 100 ar daugiau egzempliorių su prisakymu — praplatinti terp žmonių. Na, ir ar daug atsiras kunigų, kurie - drįs atvirai pasakyti: ačiu Jusų Sveikatai, mums labiau patinka „Ž-ys“! O jei teip, tai „Ž–iui“ gali nebeatsirasti skaitytojų po parapijas. Apie tai reiktų pirm laiko pagalvoti, nes negražu butų pradėti darbas, kurs prireiktų mesti. Tai vienas dalykas.

Antras — su redaktorium. Daugumas nori man pavesti tą darbą. Aš neatsisakau nuo to. Meilesnis man tai darbas negu profesoriavimas. Bet čia vėl reiktų pirma sužinoti, ar vyskupas[7] leis mane į redaktorius. Tiesa budamas perniai Peterburge nebuvo priešingas. Bet dabar besirengdamas išleidinėti savo „Sk.“ ir ži-

[1] Dedame šioj vietoj ir laišką kun. Povilui Januševičiui, nes savo turiniu jis pritinka kaip tik čia.
[2] Kun. V. Jarulaitis — žiūr. laišką Nr. 33.
[3] Kazimieras Šaulys (g. 1872), prelatas, Kauno vyskupijos generalvikaras, profesorius; laiške minimais laikais buvo seminarijos profesorius ir „Motinėlės“, „Saulės“ ir kitų įst. vienas iš organizatorių.
[4] Korzonas, Joniškio klebonas.
[5] Pr. Būčys, vyskupas, tada Petrapilio dvasinės akademijos profesorius, aktyvus katalikų visuomenės ir spaudos veikėjas.
[6] „Nedėldienio Skaitymai“, leidžiami prel. A. Karoso, dabartinio vyskupo.
[7] Vysk. M. Paliulionis.

nodamas Seinuose išeisiant „Šaltinį“ rasit atmainė savo pažiuras ir rasit pasakys: turim jau du dvasišku laikraščiu; užteks lietuviams tų dviejų trečiojo nebereik!— O jeigu ir leistų, tai vėl keblumas: reiktų pamesti Akademiją, nes vietinė Dvasiškoji valdžia vargiai leis profesoriui užsiimti tokiu pašaliniu darbu, kaip laikraščio vedimas ir dagi lietuviško. Am. at. Šembekas[8] nei girdėti apie tai nenorėjo. Na, o atsisakius nuo Akademijos prisieitų pasilikti prie vienų stipendijų be algos, be gyvenimo, be maisto. O Peterburge pragyventi iš vienų stipendijų sunku.

Prieg tam, kaip Tamsta gerai žinai, aš žmogus nepraktikas, o čia turint nuolatinius reikalus su spaustuvininkais, su popierio fabrikantais — reiktų žmogaus išmanančio gerai ekonomiškus dalykus — truputį gešeftmacherio. Todėl aš tik tada teapsiimčiau redaktoriauti, jeigu man butų duotas pagelbininkas, kurs vestų visą ekonomiškai—finansišką dalį, man palikdamas vien literatiškąją. Tokiu žmogum galėtų buti kun. Karbauskas[9] (kursai persikelia į Mahyliavos antvyskupiją); nežinau tiktai ar dėl „Žib.“ ar dėlko kito.

Todėl pagalvojęs šiaip ir teip, aš apsistojau ant šitko. Oficijal. Žib. redaktorium užtvirtintas yra Dubinskas[10]. Kol kas tegu jis ir pasilieka oficijališku kaip Karosas „Skaitymų“. Mes gi su Bučiu įeitumėm neoficiališkai į redakciją. Visi straipsniai butų musų peržiurimi ir taisomi jei reikėtų. Nereiktų tat nei oficijališko leidimo vyskupo. Laikraštis išeitų su Dubinsko parašu, bet tarnautų mums. Turėtumėt tiktai paagituoti, kad žmonės imtų jį skaityti ir išsirašinėti. Jei ant to sutinkate ir pinigus pas mane sudėtus pavedate Žib., teip jog niekas negalėtų kabintis prie manęs: sugrąžink man mano dalį, aš ją noriu pavesti Vyskupui ar kam kitam, tai prieš Kalėdas pasirupintumėm išleisti „Žiburio“ prospektą, o nuo N. Metų ir patį laikraštį. Ar sutinkate ant to. Aš panašų laišką parašiau apie tai Jarulaičiui ir Šiauliui.

Neparašei Tamsta man apie Balošerį, ką jis sako, dėl ko neatsiunčia man Solovjovo t. VI.

Tuotarpu sudiev.

Mylįs Tamstą nuoširdžiai

Kun. A. Dambrauskas

---

[8] Amžino atminimo Šembekas, Petrapilio metropolitas, grafas, lenkas; jam ėmė skųsti lenkų endekai kun. K. Prapuolenį ir kt. lietuvius kunigus.

[9] Žiūr. laišką Nr. 27.

[10] Apie Dubinską žiūr. laišką Nr. 2.

Nr. 29 22. XII. 05

Malonus Kun. Juozai,

Sveikinu su šv. Kalėdomis ir nauja vietele. Sidabrave esu sykį viešėjęs vasaros laike. Vieta man gana patiko. Žmonės irgi rodos neblogi. Esu persitikrinęs, jog ten Tamstai bus gerai, nes su žmonėmis moki sugyventi; daug tame dalyke padeda Tamstai linksmas budas, kurs gyvenime yra labai svarbiu dalyku. Imant gyvenimą per daug rimtai ir tragiškai prisieina neretai ir sau ir kitiems įkyrėti...

Radau V. Ž! pradžią Tamstos atminimų. Velyčiau vienok juos perskaityti busiančiame musų „Žiburyj“ negu V. Ž. o paskui atskiroj knygelėj, kuri bus vienu iš svarbiausių musų dailios literaturos papuošalų.

Aš dabar rašau įstatymus Šv. Kaz. Draugijos knygoms leisti. Jei busi Kaune ant visatino Dr. susirinkimo, teikkis gerokai juos apsvarstyti ir kur reikiant pataisyti. Įstatymai kur kas geresni išeina, jei juos rašo ne viena ypata, bet keliatas.

„Žiburiui" sudėtų ant mano vardo pinigų surinko 2154 r. 12 kap. Atsirokavęs 3 rub. už persiuntimą siunčiu visą tą kapitalą Kaunan ant vardo Draugijos kasieriaus kun. Januševičės. Seiniškiai prižadėjo 2800 r. Vilniškiai jokio atsakymo nedavė. Draugijai vos tik 5000 rub. Žiburiui teturint nutarėme Kaune paskyrimą 3 redaktorių su alga 12000 r. į metus kiekvienam esant negalimu dalyku. Todėl iš pradžių redaktorius bus vienas kun. Civinskas[2], jam algą pasilieka kaip nutarta 1200 r., toliaus jis pasiskiria sekretorių, kuriam moka 600 r. į metus ir ekspeditorių su alga 300 į metus. Visi sądarbininkų straipsniai yra apmokami. Paskui jeigu pasirodys jog prenumerata atneš kokius 6000 rub., galima bus paskirti daugiau redaktorių ir redakcijos sąnarių. Išaiškinimui finansiško padėjimo buvau tyčia nuvažiavęs Kaunan 6—10 šio mėnesio. Ar tie nutarimai tebepasilieka ar kitais pakeisti vėlesnių žinių iš Kauno nei iš Seinų neturėjau.

Bronytės ir Vidugiraitės Jadvygos[3] laiškelį gavau. Už meilius žodelius nuoširdžiai joms dėkavoju.

Vakar dar kartą peržiurėjome, papildėme ir ištaisėme L. K. D.[4] partijos programą. Neužilgo jis bus patalpintas Liet. Laikr. jei tik tas laikraštis nepaliaus ėjęs ateinančiuose metuose. Žinoma sustatymas savojo programo yra geras daiktas; bet visuomenei jis tik tuomet teatneš naudą, jei pasekmingai taps išpildytas. Fiat. fiat. Nors aš apie tai abejoju, atsimindamas Evang. žodžius. messis quidens multa, ope rarii autem pauci. Spaudžiu ranką ir bučiuoju

Tamstos draugas

Kun. A. Dambr...

---

[1] „Vilniaus Žiniose".

[2] Antanas Civinskas (1867—1913) Dr., tuo metu Seinų seminarijos profesorius, 1905-6 „Šaltinyje" (ne „Žibury", kaip buvo projektuojama pagal Dambrausko laišką!) ėmė dirbti, o 1910—12 jį pats redagavo:

[3] ?

[4] Lietuvių Krikščionių Demokratų. Šios programos sudaryme dalyvavo kunigai Būčys, Dambrauskas, Maironis, Matulevičius (arkivyskupas), paskiau ir Tumas.

Nr. 30 15. III. 06

Malonus Kun. Juozai,

Rašiau Tamstai prieš Naujus Metus sveikindamas sveiką sulaukusį linksmų švenčių ir geresnės vietos. Paminėjau apie tai ką nutarėme Kaune apie „Žiburį". Bet greit po tam gavau iš Seinų žinią, kad jie ant musų nutarimo nesutinką ir kad išleisią patys vieni Seinuose „Šaltinį"[1]. Na, Dieve jiems padėk! Ne tik už tai ant jų nepykstu, bet dar net nusiunčiau jiems pirmajam numeriui eiles po antrašu: „Šaltinis".

Apie Tamstą rašė man po Kalėdų iš Kauno, buk buvai paieškomas skraidančiųjų burių, kuriems buk tai buvę prisakyta Tamstą areštuoti. Labai man Tamstos buvo gaila, bet, ačiu Dievui, prisiųstoji man žinia, matomai, prigulėjo prie melagingų paskalų. Radęs „Vilniaus Žiniose" Tamstos straipsnį nudžiugau visa širdimi, nes supratau, jog nesi kalinyje. Ačiu Dievui už tai.

Bet iš antros pusės, negaudamas nuo Tamstos jokio laiškelio, aš visgi negaliu sau išaiškinti gerai to Tamstos tylėjimo. Kas čia pasidarė, kad paliovei man raši-

---

[1] Žiūr. laišką Nr. 9 ir 29.

nėjęs. Bene užpykai kartais ant manęs už negana nuoširdų vaišingumą iš mano pusės. Tiesa, tame dalyke nesu, rasit, be kaltės, ale ir Tamsta kaltas kodėl neatvykai anksčiau, kada aš buvau visai liuosas, kam išrinkai laiką, kada ant mano galvos buvo ir lekcijos ir išpažinties klausimai ir kiti dalykai. Prieg tam man, kaipo vaišių dalykuose nespecijalistui, sustatyti nors menkiausį vaišių programą kur kas sunkiau, negu straipsnį parašyti. Todėl teikkis man maloningai atleisti, jei kuomi Tamstai neįtikau.

Kaip jau Tamsta tur būt esi girdėjęs, pabaigęs šiuos mokslo metus žadu Akademiją mesti ir sugrįžti Kaunan. J. M. Vyskupas[2] sutiko antato. Mohiliavos gi antvyskupijos administratorius nors ir neišleido manęs tuojau po Naujų Metų kaipo norėjau, bet metams pasibaigus prižadėjo irgi paliuosuoti. Kaune užsiimsiu Šv. Kazimiero Draugijos išleidimais, o jei toki bus Dievo valia, tai ir nauju lietuviškų laikraščių paskirtu inteligentijai, o ypač kunigams.[3] Jei tai įvyks, teikkis buti jojo sandarbininku. Skubinuosi Tamstą užkviesti, nes bijausi, kad gink Dieve Tamstos atminimai netektų kam kitam.

Koks bus tas laikraštis, ant to klausimo nuo savęs aš nieko da negaliu pasakyti, kadangi tai prigulės ne nuo manęs vieno. Išleisdamas jį ne už savo pinigus turėsiu priklausyti nuo Šv. Kazimiero Draugijos, kuri bus išleidėju. Aš norėčiau mėnesinį à la Przegląd Uniwersalny, kur ir literaturai ir politikai ir mokslui butų paskirta tam tikra vieta. Bet jai Draugija nutars kitokią programą — reikės ją priimti.

Jei augščiaus minėtieji projektai įvyks, tariuosi Tamstą ne sykį mane aplankysiant Kaune. Tuo gi tarpu sveikindamas su Varduvių diena spaudžiu Tamstos ranką ir nuoširdžiai bučiuoju, linkėdamas visokio labo, gausios Dievo palaimos ir ilgų, ilgiausių metų!

Nuoširdžiai Tamstą mylįs

Kun. A. Dambrauskas

---

[1] Žiūr. laišką Nr. 9 ir 29.

[2] Vysk. M. Paliulionis.

[3] Turi galvoj savo planuojamą „Draugiją", kuri pasirodė 1907.

Nr. 31 19.VI. 06

Malonus Kun. Juozai,

Šv. Kaz. Draugija rengia 1907 metams Kalendorių. Ar negalėtumėt atsiųsti atsakantį kokį straipsnį.

Aš sugrįžau Kaunan 13 š. m. ir apsigyvenau tuotarpu Seminarijoj

Tamstos draugas

Kun. A. Dambrauskas

P. S. Ar gavote mano laišką ir brošurėlę?

Nr. 32 12. IX. 06. Kaune

Malonus Kun. Juozai,

Ačiu labai žemai už straipsnį apie kun. Želvį. Net apsiašarojau jį beskaitydamas. Jis patilps „Draugijoj" jei tik gausime pavelijimą. — Pas kun P. Barauskį[1] yra kelios Želvio gromatos Valančiui rašytos. Ar Tamsta nėsi jų skaitęs. — Straipsny

---

[1] Kun. Petras Barauskis (1859—1919), Žemaičių vysk. prelatas, seminarijos profesorius.

radau vieną vietą nesuprantamą. Matomai, perrašant sakinio dalis praleista tapo. Atvykęs Kaunan turėsi pataisyti.

Nei kiek Tamsta manęs neužgavai ir nei kiek aš ant Tamstos nepykstu. Jei koks knygnešys nukentėjo už Kalendorių, tai čia nei aš nekaltas už eiles, nei autorius straipsnio apie kareivius, nei Tamsta to kalendoriaus išleidėjas... Už faktų konstatavimą pykti vien apjakėlis koks tegali. Todėl kalbėk ir rašyk be baimės kiek nori.

Kaltas esu prieš Tamstą, kad Tamstai Kaune beviešint nepadovanojau savo „Nakties Matymų".[2] Tiesą pasakius jie buvo man visai iš galvos išėję, o prie to aš nesu jais užsiganėdinęs. Mat tas veikalėlis tai tikrai sakant yra vien „Zemsta literacka" vintininkų, kurie mane nesykį privargino. Nenorėjau visai jo spausdinti, atspausdinau gi vien kun. Januševičei[3] patariant, kad duoti Banaičiui[4] darbą. Visai tat nepyksiu, jei Tamsta nerasi „N. Matymuose" nieko kito, kaip tik „graždanskuju poeziju" à la Nekrasov.

Dabar išleidau kitą didesnį veikalėlį proza: „Trįs pašnekesiai ant Nemuno kranto". Tas man geriau patinka, nors ir ten toli neviskas gerai išėjo.

Perspauzdinau teipogi „Glos Litwinow"[5] antru atveju pridėjęs prakalbą ir kaikur sumodernizavęs tekstą. Dieve tu mano! kaip tas gyvenimas graitai bėga ir viską maino! Išleistas pirm ketverių metų „Glos'as" iš daugelio atžvilgių jau paseno!... Abi knyguti gausi Tamsta Kaunan atvykęs.

Dėku Dievui, kad pasitaisei. Išgirdęs nuo kun. Bajorino[6] apie nelaimingą atsitikimą kelionėje, norėjau tuojau parašyti laiškelį su kondolencija, bet įvairi reikalai suardė tą mano gerą užmanymą; teikkis dovanoti.

Jadvyga[7] matomai norėtų išmokti lietuviškai; lietuviškų žodžių gana daug žino, bet kalbėti negali ar nedrįsta. Jei atvežtumei savo Bronią tai ji grait nuo Jadvygos išmoktų lenkiškai, o Jadvyga nuo Bronios lietuviškai.

Kaip girdėt ir kitos panos suskubo mokytis lietuviškai. Duok Dieve, kad bent ant galo suprastų lietuvišką kalbą musų krašte esant daug reikalingesnę negu prancuziška, kuriai tiek laiko iksiol pašvęsdavo.

Šiandieną kun. Dominikas sugrįžęs iš Vaitkuškio pranešė, kad J. M. Vyskupas sutikęs pavesti „Nedėldienio Skaitymą" Šv. Kazimiero Draugijai. Tas butų visai neprošalį.

Tuotarpu baigk taisytis — Tamstos draugas

Kun. A. Dambrauskas

---

[1] Kun. Petras Barauskis (1859 — 1919), Žemaičių vysk. prelatas, seminarijos profesorius.

[2] 1906 m. pasirodžiusi Jakšto poezijos knyga

[3] ?

[4] Saliamono Banaičio (1866—1933) spaustuvėj, pirmojoj lietuvių spaustuvėj Kaune; ji buvo įsteigta 1905 m., o 1918 Banaitis ją pardavė Šv. Kazimiero D-jai; dabar ji vad. „Šviesos" spaustuvė.

[5] Žiūr. laišką Nr. 1.

[6] Kun. Antanas Bajorinas (1876—1927), kapelionas tuo metu Kaune ir „N. Skaitymo" politinio skyriaus vedėjas.

[7] ?

Nr. 33 — 19. X. 06. Kaune,

Malonus Kun. Juozai,

Užvakar 17 š. m. buvo susirinkęs pas mane musiškių kunigų burelis ir kun.

Mironas[1] iš Vilniaus. Svarstė klausimą apie padarymą iš „Vilniaus Žinių" katalikiškojo dienraščio. Pakraipa turėsianti but progresiviška. Leidėju su teisėmis redaktoriaus pasilieka p. Vileišis. Kunigai įeina su juo į kompaniją. Nuostoliai ir pelnas nuspręsta dalyties pusiau. Kunigai iš savo pusės stato savo redaktorių, kuriam pons Vileišis mokės algą (ne mažiau 100 rub. į mėnesį). Redaktorius galės pasirinkti sau dar du sandarbininku. Į redaktorius nutarta kviesti Tamstą, o man pavesta pranešti Tamstai apie tai ir paklausti ar sutinki. Teikkis atsakymą graitai prisiųsti, nes prieš Naujus Metus reiktų tą dalyką užbaigti.

Rengiu 1 N. „Draugijos". Ar negalėtumei Tamsta prisiųsti „Algimanto" kritikos ar kitko panašaus. O taipogi — benegalėtumei vesti skyrių „Laikraščių peržvalgą" — Tamsta juk daug jų skaitai. Tuo tarpu sudiev

Kun. A. Damb...

---

[1] Kun. Vladas Mironas, dabar ministeris pirmininkas, anuo metu kapelionas Vilniuje, jis drauge su Basanavičium, Dambrausku, P. Matulioniu, K. Olšauskiu, A. Smetona, J. Stonkum, R. Šliūpu, Vaižgantu, Urbonu, sudarė komitetą „Vilniaus Žinioms" iš P. Vileišio perimti. Tuo metu į Kauną tartis dėl „Vilniaus Žinių" buvo atvažiavęs ne tik Mironas, bet net vyskupas Roppas ir dar keli lietuviai kunigai.

Nr. 34 21. XI. 06. Kaune

Malonus Kun. Juozai,

Ačiui už meilingą laiškelį. Nesiskubinau su atsakymu, nes nežinodamas gerai, kada Tamsta palieki Sidabravą, bijojausi, idant mano raštas paskui Tamstą besekiodamas nepražutų kur.

Iš paskutinio Tamstos laiško matau, jog tikrai esi prisikamavęs ir nuvargęs. Aš stebiuosi, dėlko dvasiška valdžia teip nusileidžia prieš biurokratus. Paliepė išmesti Tamstą — ir išmetė[1], paliepė išmesti Visbarą[2] — ir teipogi meta lauk! Jei teip toliau bus — tai kiekvienas klebonas ar filijistas bus priverstas šokti pagal uriadniko ar pristavo dudelę... Visus tokius panašius biurokratijos darbus reiktų aikštėn išvesti ir teisybės jieškoti. Laukiame tatai Lietuvos atstovų Dumoje. Jarulaitis[3] jau išvažiavo iš Plungės; 17 š. m. žadėjo buti Vilniuj ir iš ten pranešti man apie dieną savo pribuvimo Peterburgan. Bet ikšiol negavau nei laiško nei jo paties nesusilaukiau. Tur but užtruko Vilniuj ir ten draug su Roppu stengiasi išdirbti programą.

Juo ilgiau gyvenu, juo labiau man darosi aišku, jog tikra liuosybė yra pamatas visko; be liuosybės negal but jokio tobulinimos žmonijos gyvenime, o ypač be žodžio liuosybės. Ant nelaimės pas mus Bažnyčioje ta žodžio liuosybė pasilieka dabar suspausta daugiau negu XI—XII amžiuose. Kiekviena gyvesnė mintis išreikšta kataliko rašytojo tuojau patenka į Indeksą. Nedovanojo nei tokiai nekalto turinio

---

[1] Kun. Tumą, valdžios įsakymu, iškėlė 1906 m. kovo 2 d. iš Miškių — Sidabravos į Pamituvio Stakius.

[2] ?

[3] Kan. Jarulaitis, Vincas (g. 1859), patriotas, spaudos platintojas, 1906 m. drauge su J. Sabaliu, L. Bramsonu, L. Lopu, Č. Milvydu ir J. Kubilium, išrinktas nuo Kauno gubernijos atstovu į pirmąją Rusų Valstybės Dūmą.

apysakai, kaip „Il santo" Fogazzaro[4]. Indeksas tai amžini pančiai, kurie nevieną dorą žmogų nuo Bažnyčios jau atstumė.

Apie tą klausimą aš parašiau lotyniškai satirą, kurią Tamstai skaičiau. Dabar atspausdinau ją užrubežyje ir vieną egzempliorių siunčiu Tamstai ant paminklo.

Į Pamituvį aš su noru atvykčiau, tik nežinau ar tai bus galima. Peterburgą metu, nes lekcijos baisiai mane „nervina", buti fonografu atkartojančiu idem semper idem aš nemoku.

Tuotarpu pasilikk sveikas ir drutas ir Dievulio mylimas.

Tamstos draugas

Kun. A. Dambrauskas

---

[4] Antonio Fogazzaro (1842-1911), italų romanistas, italams buvęs moderniojoj literatūroj tuo, kuo buvo prieš 1850 Manzoni. Rodęs ankstesniuose romanuose „mažąjį mūsų tėvų pasaulį", paskui „mažąjį mūsų laikų pasaulį", galiausiai rodo naujosios kartos herojų „Šventąjį" („Il Santo"), kuris skelbia religinių ir bažnytinių reformų idėją. Jos buvo iš dalies palaikytos vad. „modernizmo" klaidoms, ir veikalas indeksuotas.

Nr. 35

Gerbiamasis Kun. Juozai,

Yra pačtos įstatymuose §, pagal kurio rankraščiai galima siuntinėti vietoj 7 kap. už 2, jei laiškas nesveria viršiau 4 lotų. Tuotarpu — provincijinės paštos ar to nežinodamos ar dėl kitokių priežasčių ne tik ant atvirų laiškų, bet ir ant aiškiausių *banderolių*, kur parašyta „rukopis'" deda štampelį „doplatit 10 kop." Kauniškė pačta ekzekvuoja tą užmokesnį, nors aiškiai mato, kad jis neteisingas. Argi vietinėms pačtoms butų paliktas pilniausias „proizvol'as" tame dalyke. Ar jau nebegalima kokiu nors budu priversti suskius pačtininkėlius pildyti aiškius viešpatijos įstatymus. Aš nežinau, ką daryti ir nuo ko pradėti. Ar nevertėtų paduoti kokį kolektyvišką prašymą nuo lietuviškų redakcijų į Vilniaus Pačtos ir telegrapo Valdybą ar kur kitur. Su mielu noru prie to prisidėčiau.

Žinoma pigiausias dalykas *nepriimti* laiškų su panašiais štempeliais. Bet juk reikia pasigailėti musų žmonių. Jie rašo, vargsta, kartais ir svarbią žinią paduoda — nepriimsi, ji sugrįš atgal, darbas nuėjo per niek. Juk mes publicistai — taip biurokratiškai elgtis neprivalom. Reiktų pagalvoti ir nepasiduoti pačtos činauninkų absoliutizmui. Jei jie teisinsis, kad jie nesupranta lietuviškai ir per tai negalį atskirti paprasto laiško nuo korespondencijos ar straipsnio dėl to, kad nemoka lietuviškai, tai reiktų musų atstovams Dumoj reikalauti, kad duotų mums valdininkus suprantančius lietuviškai ir nebereikalaujančius laužyti aiškių Viešpatijos įstatų. Jei mes neprotestuosim — tai jie lips mums ant sprando dar labiau.

Likkit sveiki

Kun. A. Dambrauskas

Nr. 36 16. XII. 06 Kaune

Malonus Kun. Juozai,

Laukiu Tamstos žadinio — „Algimanto" recenzijos. Gaila, kad Tamsta neparašei „Nakties Matymų" ir „Trijų pašnekesių" recenzijos. Tegu tie veikalai ir neturi

didelės svarbos, bet visgi, man matos, publika turėtų apie juos žinoti. O dabar pas mus išeina suvis pagal Ščedriną[1]: Pisatel popisyvaet, čitatel počityvaet — ir tiek. Sveikinu su šventėmis ir laukiu kol Tamsta paimsi V. Ž.[2] į savo rankas.

Kun. A. Damb...

---

[1] Mykolas Saltykovas, slap. Ščedrinas (1826—89), rusų satyrikas.
[2] „Vilniaus Žinias."

Nr. 37 1. V. 08 Kaune

Malonus kun. Juozai,

„Draugijos" redakcijon Jauniaus paminklui prisiųsta iš Amerikos 210 rub., „Vilties" ir „Vienybės" redakcijose, kiek menu, surinkta irgi nemažiau. Mano nuomone, reiktų pagalvoti ir apie tam tikrą komitetą, kurs apsiimtų įvykdinti paminklo pastatymą.

Gegužės 9 bus Kaune dailės parodos atidengimas. Beabejo atvyks spaudos atstovai ir artistai. Reiktų pasinaudoti tąja proga ir pradėti darbas. Ką Tamsta manai apie tą dalyką.

Su tikra pagarba

Kun. A. Dambr....

Nr. 38 19. V. 08 Kaune.

Amantissime,

Prisiųstas rankraštis seniai parašytas, bet neužbaigtas. Iš pradžių norėjau jį stačiai nusiųsti „Švieson" ir kadangi ten jis negreit butų užbaigtas spausdinti, tai tuo tarpu jį šiaip netaip užbaigti. Paskui, matydamas, dėl laiko stokos negalėsiąs jį užbaigti, norėjau nusiųsti taip kaip jis yra, pasitikėdamas, jog jis galįs šiokią tokią naudą atnešti. Galop nusiunčiau Tamstai. Parašyti tokį katekizmą — paragino mane išleistasis dviejose kalbose Jalowieckio „Katechizma narodowy", kurs mano nuomone plačiai yra lietuvystei kenksmingas. Kaipo antidotum aš ir pradėjau rašyti savąjį „Tautiškąjį katekizmą", ale kitais darbais prislėgtas turėjau tą darbą mesti neužbaigtą, kaip ir Tamsta savo Algimanto recenziją. Kad lietuviai griebiasi lietuviškos kalbos *reikalo priversti,* tai tiesa, aš tai net ir nurodžiau, rodos, vienoj vietoj. Dėl didesnio aiškumo galima ir ten pridėti, kur Tamsta nurodei. Tamstos patėmijimas apie suerzintą priešą — visai teisingas. Aš ir rengiausi pridėti paskui. Pas Jalowicckį yra antra dalis grynai politiška. Kai kurie dalykai ten neblogi. Verta butų ir juos naujan musų katekizman įtraukti, ir dagi sulig Tamstos patarimo — praplatinti. Bet aš tą darbą vargiai atliksiu. Ar negalėtum rasti kokio kito žmogaus, kurs tuo užsiimtų. Patarkit kun. V-nui[1], jis sakosi puikiai politiką suprantąs — tegu parašo ką nors pozityviško, nes iš jo polemikos aš jokios naujos minties negalėjau ištraukti. Vox vox praeterea nihil. Parašo jokio nenorėjau dėti. Bet jei to butinai norite, galite padėti Druskiaus[2] pseudonymą. O da geriaus butų, kad tai išeitų kaipo

---

[1] ?
[2] Dambrausko pseudonimas satyroms.

dviejų autorių dalykas — nelyginant kaip Malinin[3] — Burenin, etc. Taigi pajieškokit sandarbininko, nes aš vargiai tą dalyką užbaigsiu.

O jį užbaigti ir į svietą paleisti visgi reiktų — ir tai ne tik lietuviškai, ale ir *lenkiškai.* Man matos toks katekizmas galėtų daugiau naudos atnešti negu Silvestravičės „Satyry" arba Zawiszos „Hymn litewski".

Katekizmo vardo mano nuomone nėra ko baidyties. Jei yra „Suvartotojų Katekizmas", tai gali buti ir Lietuvių tautiškas katekizmas. Norint jį atskirti nuo Jalowieckinio reiktų negut pridėti. *Tikras* arba *Naujas,* tautiškas katekizmas.

Galop darykite, kaip išmanote.

D...

P. S. „Vilniaus Žinios" apie „Draugijos" 16 Nr. paminėjo. *Ačių joms.*

---

[3] Aleksandras Malininas (1835 — 88), žinomasis rusų pedagogas, vadovėlių rašytojas, daugiausia matematikos; rašė kai kuriuos drauge su Bureninu.

Nr. 39 2. XII. 08. Kaune.

Carissime,

Kun. Maculevičė[1] rašė man terp kitko ir apie tai, jog vysk. Cirtauto[2] jau į Rymą nukeliavęs perstatymas ant Žemaičių vyskupo, pridurdamas, jog gal ant vasaros turėsime ingresą. Departamente mąstoma ir apie sufraganą, nes vysk. Zdzitowieckiui sufragano paprašius atsakyta, kad pinigų nėsama, o tuotarpu girdi reikia sufragano Kaunan „gdie naselenje mnogočislenneje u bolie mnogojazyčnoe". Kaszin, ar tik nemanoma mums pasukti kokio lenko. Nes ta „mnogojazyčie" — greičiausiai bus lenkų išradimas, kuriuo jie matomai nori priveikti ir Vatikaną ir Departamentą. Reiktų lietuviams nesnausti, nes jei gausime į sufraganus Borauskį[3] ar Žong.[4] nebus kuo pasidžiaugti. Jiems ir Dvasia Šv. vargiai ką gerą beįpus.

Vienas kauniškis pataria siųsti kolektyvišką prašymą Ryman nuo Kauno, Vilniaus ir Seinų vyskupijos. Nežinau, ar tai praktiškas dalykas.

Kaune lenkai apie Cirtautą nuolat tupinėja — ir liežuviu mala. Be abejo jie liežuvio nesigaili ir Ryme. Lietuviams reiktų irgi nesnausti ir referuoti — apie musų reikalus.

Kas link Seminarijos — ji pasiliksianti iki vakacijų in status quo be rektoriaus. Po vakacijų į rektorius tikimės, bus paskirtas kun. Maculevičius. Jis pats man rašo, jog šnekėjęs su Cirtautu apie seminarijos reikalus: „Vysk. Cirtautas turįs, girdi, *geriausius norus ir užmanymus,* tik vis pamažu — langsam".

Matomai buvo šnekėta ir apie filosofijos įvedimą, nes kun. Mac. klausia ar neapsiimčiau parašyti lietuviškai filosofijos *rankvedėlį* (sic!). To aš žinoma neapsiimsiu — nes aš tame ne specialista. Negut par force padarytų mane filosofijos pro-

---

[1] Maironis.

[2] Cirtautas, Gasparas Feliksas (1841 — 1913), Žemaičių vyskupas nuo 1910 m.

[3] Edvardas Barauskis (1835 — 1894), prelatas, žemaičių seminarijos inspektorius, atkakliai priešinęsis rusifikacijai, bet nepalankus ir lietuvių tautiniam susipratimui. Dėl to Dambrauskas nieko nelaukia iš jo kandidavimo į sufraganus.

[4] Bronislovas Žongolavičius, vysk. Cirtauto sekretorius, priešingas lietuvybei, intrigavęs ir prieš Maironį Romoje, kad nebūtų paskirtas vyskupu.

fesorium — tuomet norom nenorom reiktų rašyti klierikams lekcijas, iš kurių po metų, po antrų rasit ir išeitų koks rankvedėlis. Bet tuomet žinoma reiktų mesti redaktorystę.

Prie progos meldžiu patalpinti *„Draugijos" apgarsinimą*, kuri rasi *23 „Draugijos" n-je*, nes tas trumputis, kurį patalpinote — jokio supratimo apie „Draugiją" neduoda.

Jusų draugas

K. A. D.

Nr. 40 7. II. 09.

Carissime,

Dagilėlio[1] „Žaltienė" nėra pergerai parašyta. Man patiko joje tiktai gana lengvas eiliavimas ir stengimas seną mytą bent kiek sumodernizuoti. Todėl ir įdėjom „Draugijon". 26–me n-je bus tos poemėlės pabaiga. Išleisti atskiroj knygutėj, dagi su piešiniais mes neapsiimam. Gal panorėtų pats autorius prisidėti savo lėšomis. Apsieitų neperbrangiai.

„Gon. Wil." n-je 27 padavė žinią apie tai, kad Kražių „Dozor koscielny" prisiuntęs oficiališkąjį prašymą „do Zarządu Towarzystwa opieki nad zabytkami starożytnosci w Warszawie" idant ta Draugija teiktųsi „paimti savo globon sugrąžintosios bažnyčios restauraciją ir tolesnę jos konsekraciją". „Draugijos" 24-me aš tyčia rašiau, kad tą restauraciją reiktų pavesti *talentuotiems lietuviams artistams*. Padaryta stačiai priešingai. Mano nuomone butų neprošalį, kad Lietuvių Dailės Draugija nedovanotų Kražių dozorui už tokį atvirą lietuvių artistų išniekinimą ir pakeltų „Viltyje" triukšmą. Aš esu įsitikinęs, jog Varšaviečiai *ir brangiau nulups ir prasčiau išrestauruos*. Ko verti Varšuvos artistai parodė geriausiai Kauno katedros restauracija. Jei tat turi kokį speciališką korespondentą iš Kražių, duok jam paliepimą, kad jis pristatytų „Vilčiai" žinias apie Kražių „dozoro" veikimą. Jei prie to dozoro priguli ir kun. Talmontas — nepasigailėk ir jam pipirų už jo „lenkišką" patriotizmą.

Su tikra pagarba

K. A. D.

[1] Mykolas Šeižys, slap. Dagilėlis (g. 1874 m.), dabar Pandėlio klebonas, anuo metu Balninkų vikaras, poetas, sakmininkas.

Nr. 41 12. III. 09.

Carissime,

P. Ulianskis[1] atvežė Jauniaus paminklo projektą. Yra tai bent kiek perdirbtas motyvas pirmojo projekto. Jaunoji Lietuva pavidale tautiškai pasirėdžiusios jaunos mergaitės deda vainiką ant Jauniaus biusto. Pats projektas gana gražus; tiktų pastatyti kur ant pleciaus. Bet ant kapų šventoje vietoje išrodytų perdaug svietiškas. Kun. Januševičė patarė projekto autoriui pridurti viršuj kryžių, išreiškimui, kad Jaunoji Lietuva pasilieka krikščioniška. Gal tas ir butų gerai. Nes Kauno lenkai iš paminklo be kryžiaus be abejo imtų tyčioties — šaukdami: lietuviai pastatę kokią ten vaidilutę — pagonę — ir galėtų da nudažyti tai „vaidilutei" rankas ir nosį. Taigi nors Ulianskis ir nori kalti paminklą iš smiltinio akmens, aš manau, ar nebūtų ge-

[1] ?

riaus jį nuliedinus iš cinko, kaip iš pradžių buvo projektuota. Be to, aš propria auctoritate nedrįsau nei aprobuoti Ulianskio projektą nei derėtis su juo. Gal reikėtų apskelbti paminklo projektų konkursas. Pagalvok Tamsta apie tai. Aš iš augšto sutiksiu su Tamstos sumanymu.

Su pagarba Kun. A. Dambrauskas

Nr. 42 25. VIII. 09

Carissime,

Gavęs Tamstos laišką apie Žongolą[1] nustebau, nes reikalauji daikto stačiai negalimo. Kokiu budu aš galiu sužinoti, ką jis ten Ryme veikė ir ką kalbėjo? Juo labiau, kad jis sakosi Ryme nebuvęs — ir ant rytojaus sugrįžo Kaunan.

Daukanto pasakas svarstėm šiandieną, ar leisti ar ne. Mums tą klausimą besvarstant, atėjo policijantas ir atnešė nuo Griasevo popierį apie nubaudimą manęs 300 rub. už „Lenkų ir rusų spaudą" 30 „Draugijos" n-je, kaipo „soderžaščaja v sebe ložnyja u neotvečajuščija dejstvitel'nosti svedenija o dejstvijach Arhiepiskopa litovskago į Vilenskago Nikondra vo vremia ego poezdki v maje mesiace sego goda po eparchiji i tem vozbuždajuščija vraždebnyja otnošenija k pastyriam pravoslavnoj cerkvi". Užmokėję tą bausmę nutarėm pasakų nebespausti.

Kaip matai, ne tik tapau nubaustas, bet ir apšauktas melagiu.* Norėčiau ieškoti teisybės. Bet nežinau kame mano „melas". Ar nebuvo ko rašyta apie tai vilniškiame „Vestnik Sviatoduchovskago Bratstva"? Jei turėtumei kokį patarimą — pranešk. Ar neverta butų visiems nubaustiems susivažiuot ir surašyti visas bausmes, kokių prityrė lietuvių spauda. Toks straipsnis gal padarytų šiokį tokį įspudį, jei ne pas mus, tai gal kitur. Man rodos ir jums teks tas pat botagas. Taigi solamen miseris socios habuisse malorum. Kasžin kad suvažiavus pas Vileišį[2] — gal jis kaipo juristas šį tą išgalvotų. Ką Tamsta manai apie tai? Reiktų ką nors daryti, bet ką nežinau.

Lauksiu atsakymo.

Jusų

K. A. Dambrauskas

* Nors aš iščitavau tekstus rusiškai ir nurodžiau puses. Negaliu suprasti, kame ten rado melagystę.

---

[1] Kun. Bronislovą Žongolavičių (žiūr. laišką Nr. 39).

[2] Petrą Vileišį, Vilniuje.

Nr. 43 21. X. 09. Kaune.

Carissime,

Ačiu sveikas pajudinęs religijos išguldymo klausimą. Dabar siunčiu „Vilčiai" feljetoną „Musų bažnytinio gyvenimo paradoksai". Jis yra gan aukšto dvasiškio[1] *inspiruotas*. Taigi teikkitės jį patalpinti *in extenso*. Jeigu kas klaustų, iš kur jį gavote, galite nurodyti tarnaujantį musų redakcijoj eks-klieriką *Stulginskį*[2].

---

[1] ?

[2] Aleksandras Stulginskis (g. 1885), buvęs Lietuvos respublikos prezidentas; jis mokėsi Žemaičių seminarijoj, Insbruko un-te, paskui iš teologijos pasitraukęs, baigė Halėje agronomijos institutą.

Tuo straipsniu mes norime keletą zuikių nušauti, o ypač paliuosuoti klierikus nuo sakymo pamokslų katedroje.

Taigi neatsisakykit patalpinti jį *kuogreičiausiai.*

Su tikra pagarba

Kun. A. Dambrauskas

Nr. 44

Kaunas, 3. VIII. 10.

Carissime,

Nuo „Draugijos" ir „Vienybės"[1] liepiau šiandieną išsiųsti po 25 rub. Kas link „Saulės" — nesant namie jos pirmininko,[2] nėra kas palieptų.

Tamstos pranešimas labai interesingas. Gal but buvę geriau neerzinus lenkų *pašiepimais,* bet ir taip man matos doresniems lenkams Tamstos straipsnis atneš bent kiek naudos. Jau ir pati polemikos pradžia („Tišku pišku") nepasiliko be atbalsio. Lenkai tikrieji matomai nori arčiau pažinti „litewską kwertję", nes šiandįen radau žinią, kad Vilniun atvykęs koks ten prof. Bujak'as. Tik keista, kad jis lietuviškai lenkiškus santykius tyrinėti pradeda nuo... Minsko. Na, tai jau jų dalykas.

Rusinų pažinimas mums labai reikalingas, taigi lauksime Tamstos pažadėto straipsnio apie tai su nekantrumu. Duok Dieve Tamstai sveikatos. Gal nebutų pro šalį apie rusinus padarius *kelias paskaitas* pirm spausdinsiant laikraštyje. Galėtumei šiek tiek ir pasipelnyti — ir visuomenę gyvu žodžiu prie energiškesnio darbštumo paskatinti. Jei tas projektas Tamstai patiktų, melsčiau neaplenkti ir Kauno.

Su tikra pagarba

K. A. D.

Labas dienas Smetonai ir Girai.

---

[1] „Draugija", Dambrausko leidžiama, pasirodė 1907 m., „Vienybė", kun. A. Aleknos redaguojama pasirodė irgi 1907 m. gruodžio mėn., pakeisdama vienerius metus ėjusius „Nedėldienio Skaitymus", redaguotus prel. būsimojo vyskupo A. Karoso ir paskiau A. Dambrausko.

[2] Kun. K. Olšauskio.

Nr. 45

8. V. 12.

Caríssime,

Rankraštį[1] gavau. Jei pats vesi korekturą, tai žinokis ir su rašyba ir su ilguoju *u,* kuri net ir „Laisvoji Mintis" nuo naujų šių metų yra jau išmetusi. Nepranešei apie leidinio *formatą.* Mums butų parankiau išleisti tokio didumo kaip „Dainų Skrynelė"[2], vien dėl to, kad išeitų storesnė knygelė, antra, mums butų patogiau siuntinėti draug su kun. Paltaroko[3] „Šventąja istorija", kuri irgi žada buti tokio pat didumo.

Už taip karštą pakvietimą nuoširdžiai ačiu. Nori žmogus bandyt. Bet jautrumas pas mane aptilo, vargiai bau išsirengsiu į taip tolimą kelionę. Medžiai žydi ir pas mus, bet kažkodėl vis mažesnį tedaro į mane įspudį. Žmogus džiaugiesi šiaip taip bekrutąs. Čia apie poeziją — nėra ką nei svajoti.

Su tikra pagarba ir dėkingumu

K. A. Damb...

---

[1] Vaižganto „Ten gera, kur mūsų nėra", išspausdinta 1912 m.

[2] Jakšto poezijos knygelė.

[3] Kun. Kazimiero Paltaroko, dabar vyskupo.

Nr. 46 19. V. 12.

Carissime,

Ačiu už tiek užuojautos. Gėrėtis gamta labai gera, bet ne kunigui. Išeik anksti į pievą, grįši sušlapęs. Ilgi skvernai gadina įspudį. Kunigas ponas — tegali gamta gėrėtis iš langų vagono arba iš kambario lango. Dar saviškis, tiek to, o svečias — buk „korekt" pasirėdęs — suvaržytas. Tai daugiau vargina, negu atilsio suteikia. Galop jei jau taip nori, pabandysiu. Ačiu dar kartą už užuojautos žodžius.

Tamstos draugas
K. A. D.

Nr. 47 12. VI. 12

Carissime,

Ačiu už vaišes, laišką kun. Bučiui įdaviau, siunčiu Merežkovskio[1] dvi kningi. Perskaitę teikkitės sugrąžinti.

Su tikra pagarba
Jusų K. A. D.

---

[1] Dimitrijus Merežkovskis (g. 1865 m.), rusų rašytojas filosofas, tada jau garsėjęs religine mistika, „trečiosios karalystės", arba Dievo Karalystės ieškojimu; nuo 1920 m. emigrantas.

Nr. 48 9. VII. 12 Kaune

Carissime,

Bus bene trys savaitės kaip Tamstai išsiųsta pirmo lanko korektura[1]. Klausiau p. Banaičio[2], ar ji sugrįžo. Pasirodė, jog ne. Nesuprantu, kas do priežastis. Raidės užimtos, darbas stovi. Jei taip toliau viskas eis, tai Šv. Kaz. Dr. jo šįmet negalės užbaigti. Mums tas dalykas negeistinas. Meldžiu tat paskubėti ir pasigailėti Draugijos ir spaustuvės.

Su tikra pagarba
K. A. D.

---

[1] „Ten gera, kur mūsų nėra" (Žiūr. laišką Nr. 45).
[2] Saliamonas Banaitis (žiūr. laišką Nr. 32).

Nr. 49 10. VII. 12 Kaune

Carissime,

Pasirodė Banaičio[1] sumeluota. Korektura buvo atsiųsta, bet kada, nežinia. Taigi prašyčiau adresuoti ne Banaičiui, bet tiesiog į musų kontorą arba mano vardu. Peržiurėjęs pirmą lanką, radau ten keletą keistumų k. a. Kostiuško, bugalterija, dollarų ir tp. aiškiai parodančią Tamstą nenorint nusikratyti gudų kalbos įtekmės. Todėl palikdamas Tamstai pilną liuosybę, padėjau trumputį pranešimą „Nuo leidėjų", prieš kurį tur but sveikas nieko neturėsi, gerbdamas musų nuomonių liuosybę.

Su tikra pagarba
K. A. D.

---

[1] S. Banaitis (žiūr. Nr. 32)

Nr. 50 7. I. 13 Kaune

Gerbiamasai kun. Juozai,

Šv. Kaz. Dr-jai esi padaręs didelį nemalonumą ir nuostolį. Pasiėmei avansu 300 rub., liepei pradėti spausdinti savo veikalą apie Ameriką[1], prižadėdamas jį greit užbaigti. Paklausėme, zeceriai rinko, Banaitis[2] spausdino. Atspausta 4 lankai po 10.000 egz. Moraliai aš atsakau už tai, aš Banaičiui daviau į spaudą Tamstos knigelę, todėl ir paliepiau prie galo metų išmokėti spaustuvei už darbą. Tas mums apsiėjo į 400 rub. su viršum. Tuo budu sveikas padarei mums nuostolio apie 700 rub. Na ir Tamstos sąžinė, literato ir kunigo, matyt, yra rami, nes nei jokio iš Tamstos pasiteisinimo nei atsiprašymo — nič nieko. Aus den Augen aus dem Sinn! Pasielgei kaip tikras cicilikas, ekspropriatorius arba koks nususęs dvarponėlis — šlėktelė.... Buvau pas Tamstą vasarą, mačiau kaip gyveni. Laiko turi daug, galėtumei ne vieną, bet po kelis veikalus parašyti, jei tik įvestum į savo gyvenimą šiokią tokią tvarką. Tiesa dėl dirbimo ir šįmet dirbai: rašinėjai „Vilčiai" politiškus straipsnius, važinėjai su paskaitomis, vedei net pieno statistiką... Viena tik užmiršai, ką esi prižadėjęs šv. Kaz. D-jai. Delko. Negaliu įspėti. Skaičiau sveiką doru žmogum, geru kunigu, rimtu veikėju, bet dabar iš tikro nebežinau, ką bemanyti. Tokio iš Tamstos šalies apsileidimo, tokio žodžio nelaikymo, tokio tiesiog nesąžiningumo aš ne tik nesitikėjau, bet nei pramatyti negalėjau. Viskas Tamstai svarbu ir veršiukai ir paskaitos ir pienas ir rinkimai ir paršai ir politiški straipsniai — nesvarbu tik duotas žodis Šv. Kaz. Dr-jai, nesvarbu, kad tuo padarei man tiek nemalonumo, nesvarbu, kad aš turiu vargti, rašinėti į Tamstą laiškus su iškalbinėjimais etc. Ak kun. Juozai, užmušei manyje paskutinį pasitikėjimą žmonėmis! Nes jei jau toks veikėjas kaip kun. Tumas pasirodo pilniausiu ištižėliu, tikriausiu Molio Motieju, galinčiu padaryti kuo didžiausią kiaulystę, tai ko galima besitikėti iš šiaipjau žmonelių, prie jokios aukštesnės idėjos niekados nerodžiusių jokio palinkimo!...

Negražu koliotis, nemalonu man tai rašyti, bet rašau šį *paskutinį kartą* prašydamas atsako į klausimą. *ar sveikas žadi savo veikalą užbaigti* (ar net užraukti) *ar ne. Jei žadi, tai kada tai bus padaryta.*

Lauksiu greito ir kategoriško atsako.

Su pagarba Kun. A. Dambrauskas.

---

[1] „Ten gera, kur mūsų nėra" 1912.

[2] S. Banaičio spaustuvė (žiūr. laišką Nr. 32).

Nr. 51 15. I. 13 Kaune

Carissime,

Pasiteisinimai parodo, kad daugiau dirbi, negu gali. Jei vietoj 20 paskaitų butumei padares 10 nieko nebutumei nuskriaudes. Žmogaus energija turi ribas, žmogaus nervai negeležiniai. Aikvojime kuno ir dvasios jėgų reikia laikytis tam tikros ekonomijos. Atsiimu atgal savo aštresnius žodžius ir duodu Tamstai laiko iki pavasario, by tik pradėtas darbas butų užbaigtas. Geriau darbo nepradėti, negu pradėjus mesti. Tai butų visai nelietuviškai. Na, likki sveikas ir nepykk ant musų. Mes apsišarvosime kantrybe, o Tamsta stengkis suvaržyti bent kiek savo „širokuju naturu" ir nukreipti ją prie *vieno darbo*.

Su tikra pagarba

K. A. D.

Nr. 52 22. I. 13 Kaune

Carissime,

Visus tris siuntinius[1] gavau. Mat kaip barimas „pamačijo". Gailiuos, anksčiau to nepadariau. Pasirodo sveikam reikia diadkos, kurs primintų koks darbas reikia dirbti. Tomis pačiomis jėgomis, tuomi pat laiku gali padaryti kas reikia, jei tik kaip pridera daboji savo jėgų ekonomijos. Suvaržytos jėgos — lyg garas — daug nuveikia, o paleistos — niekais nueina.

Na, tiek to. Dieve padėk kuogreičiausiai darbus užbaigti.

Su tikra pagarba

K. A. D.

---

[1] „Ten gera, kur mūsų nėra" rankraščių likučius. (žiūr. laišką Nr. 50 ir 51).

Nr. 53 30. I. 13

Carissime,

Autografai seni dalykai nuėjo į kašę.

Anupro Žemaičio[1] rankraštį gavau. Ar negalėtum keliais žodžiais paaiškinti to rankraščio turinį, ypač autoriaus pažiuras etc. Man nesinori jo skaityti del to, kad labai ilgas. Jei sveikas esi jį perskaitęs, tai ir galėsi be vargo patenkinti mano žingeidumą. Ar nebutų geriau, kad tą rankraštį perleistų „Viltis" savo feljetonuose. Ji juk turi daugiau vietos negu „Draugija". Su tikra pagarba

Kun. A. D.

P. S. Gavau iš Tamstos 3 pluoštus rankraščių. Ar jau viską pabaigei — o jei ne, tai ar daug da bus.

K. A. D.

---

[1] Anūpras Jesevičius, slap. Žemaitis (1809—1884), Ariogalos klebonas, ištremtas į Rusiją po 1863 m. sukilimo, ten pradėjęs poeziją rašyti (žiūr. Vaižganto raštai XI).

Nr. 54 29. IV. 13

Kada gi užbaigsi savo veikalą[1]. Quousque abutere patientia nostra. Nejaugi nori, kad aš virsčiau į darvinistą ir imčiau žiurėti į kiekvieną literatą kaipo į bestiam pessimam.

Be jokios pagarbos

K. A. D.

---

[1] „Ten gera, kur mūsų nėra" (žiūr. laiškus Nr. 50—53).

Nr. 55 31. VII. 13 Josvainiai

Gerbiamasai kun. Juozai,

Labai man malonu, kad Tamsta ėmei vėlei labiau plunksna darbuotis. Dieve padėk sveikam ilgiausius metus puošti savo raštais visus katalikiškus musų laikraščius.

„Draugijai" man rodos irgi galėtumei šį tą pabrėžti, jei ne iš kitų sričių, tai bent iš literaturos. Net ir atminimus kun. Jasiukaičio (kuriuos buvai atsiuntęs) aš įdėčiau, jei tik sveikas tinkamai juos *sumodernizuotumei*, ir jei jie turi savyje *nemaž interesingų faktų*. Nes aš tų atminimų neturėjau laiko peržiurėti. Mokėčiau po 3 kap. nuo eilutės.

Honoraras 300 rub. butų perdidelis, bet kadangi jo dalį atgauti iš Tamstos butų nepatogu, tai tegu jis ir pasilieka atlyginimu už *abu* dalyku 1) Ten gera, kur musų nėra ir 2) Už rankraštį apie vyskupą Valančiauską. Šio pastarojo aš ikšiol nei neperžiurėjau taigi negaliu nieko pasakyti ar jis mums tiks ar ne. Mano nuomone butų neprošalį davus sąnariams[1] ir kitus Valančiaus veikalus, ypač beletristiškus. Reiktų tik kad kas juos spaudon prirengtų. Net ir „Žyvatai Šventųjų" reikėtų perspausdinti paliekant viską kaip buvo, tik polonizmus išmetus.

Su savo veikalu apie Ameriką mums pridirbai keblumų. Perniai pradėję spausdinti jį manėme užteksią 10000 egz., nes metinių sąnarių teturėjome vos 8000 su viršum. Nuo tų 10.000 butų koks 1500 egz., likę atskiram pardavinėjimui. Dabar praslinkus metams sąnarių metinių priaugo 9748, taip kad knygynams Tamstos veikalo nebegalime duoti, o ir patiems sąnariams nebeužteks. Nežinau nei ką padaryti. Reiks tą klausimą įnešti valdybos posėdin, gal prisieis antru atveju spausti. Nebent davatkos nuo Tamstos veikalo atsisakytų ir panorėtų pakeisti jį kitais leidiniais.

Gerai butų taipgi, kad kas iš kunigų apsiimtų sulietuvinti *platųjį Šaltinį*[2] su visais jo oficijais. Davatkoms mat musų „Pulkim ant kelių" neužtenka. Draugija galėtų ir honorarą žmonišką paskirti, by tik viskas butų žmoniškai sutaisyta, ne tik proza, bet ir *giesmės*. Ar sveikas nežinai tinkančio darbininko. Turėjau dar šį tą pridurti, bet pačta tuojau eina, taigi baigiu, kad greičiau gautumei atsakymą. Aš ištrukau kokiai savaitei iš Kauno, bet neužilgo ketinu ten grįžti. Taigi atsakymą adresuok Kaunan.

Su tikra pagarba
Kun. A. Dambrauskas

P. S. Apie išleidimą atskiroj knyngoj Tamstos smulkiųjų dalykėlių bei atsiminimų iš jaunystės dienų, tuotarpu nieko negaliu atsakyti, nes maža jų teskaičiau. Daugumui musų sąnarių nežinau ar tiktų. Bet galutini tą dalyką tegali nuspręsti vien valdyba. Asmeniškai aš busiu už išleidimą.

---

[1] Šv. Kazimiero Draugijos nariams.

[2] Maldaknygę.

Nr. 56 4. XI. 13 Kaune

Carissime,

9 š. m. bus Valdybos posėdis, kuriame ir svarstysime Tamstos pasiulijimą apie „Augštaičių Vaizdelius". Asmeniškai aš tarsiu žodį už juos, nes manau, kad jie sąnariams tiktų, bet yra kiti valdybos sąnariai, kurie gali turėti kitas nuomones. Geriausia butų, kad sveikas atsiųstumei *visą rankraštį*, nes taip išeis pirkimas katės maiše.

Mokėti nuo eilutės po 3 kap. (nežinant kokio formato bus leidinys) Valdyba vargiai sutiks. Ar negeriau išsirinkti lengvesnį apskaitymo budą: sąraše nurodyta 70 straipsnelių — taigi tebuna už kiekvieną po 3 rub., — tai išeitų 210 r. Daugiau

nežinau ar valdyba sutiks, ypač jei reiktų mokėti artistui už iliustracijas, Jurašaičiui už klišes etc. Taigi kad greičiau pasibaigtų tarybos — paduok griežtesnes sąlygas.

Su tikra pagarba
Kun. A. D.

P. S. Jei Zawadzkis daugiau duotų, (nes jis turtingesnis) mielu noru jam duok teleidžia.

Tumas Dambrauskui

Laižuva 8. XI. 13

Iš Tamstos laiško matosi, kad Šv. Kaz. Dr. netaip jau labai stinga rankraščių, ir ji ne taip jau labai norėtų manąjį spausdinti. Ale aš labai noriu, kad ji spausdintų. Kita tiek daug neišplatina. Taigi aš sutinku su paduotomis Jūsų sąlygomis ir visą rinkinį jums nusiųsiu, kitų leidėjų nebeieškodamas. Labai malonu, kad žadate vieną — antrą vinjetę indėti. —

Kaipo literatas, ne kaipo suinteresuotas, pasakyčiau, kad originaliams dalykams priderėtų pirma vieta mūsų knygų rinkoje".

V. M. E 118. 88.

Nr. 57 Kaunas, lapkričio 8 d. 1913 m.

Gerbiamasai kun. Juozai,

Posėdis įvyko šiandieną. Valdyba principialiai neatsisako, bet laikosi principo — neturint rankraščio rankose derybų nevesti. Matyt atsiminta čia skaudus skaudus pamokinimas, kurį jai davei savo veikalu apie Ameriką[1]. Aš prieš tai nieko negalėjau atsakyti. Be to, paaiškėjo Valdybos nuomonė, jog spausdinti tegalima butų tik tokie dalykai, kurie musų žmonėms butų suprantami ir nesukeltų jokių protestų. Todėl tokių straipsnių kaip „Pirmasis Juokų Akademijos posėdis", „Žemės ar moters" vargiai besutiktų rinkinin dėti. „Blaivybės" gromatos įduota „Blaivybės" draugijai. Mes jų nespausdinsime. Su tikra pagarba.

K. A. D.

[1] Žiūr. laiškus Nr. 50—54.

Nr. 58 Kaune 3. VI. 19

Gerbiamasai jubiliate,

Ačiu sveiks apdovanojęs mane savo „Pragiedruliais"[1], kuriuos aš draug su pirmaisiais „Neprikl. Lietuvos" numeriais neseniai esu gavęs. Iš laikraščio patyriau, jog esi ačiu Dievui pagijęs ir narsiai grumiesi su naujais okupantais. Mane tai labai pradžiugino, o jau „Pragiedruliai" tiesiog sužavėjo. Po Tamstos „Karo vaizdų" musų literaturoj nieko gražesnio aš neesu skaitęs. Po tuo įspudžiu parašiau jų gana platoką recenziją, kuri ir pasirodys netrukus išeisiančiame 4—5 „Draugijos" n-je. Ten aš pripažinau „Pragiedrulius" gražesniais už visas musų eilėmis rašytas poemas. Mat joms visoms truksta fabulos, akcijos, episkumo, be to ir jų tipai daž-

[1] Pirmosios knygos I ir II dalis pasirodė 1918.

niausiai kažkokie migloti, neaiškus. „Pragiedruliuose" gi visi veikiantieji asmenys pasirodo ne tik savo gyvu veidu, bet ir savo gyvu veikimu; skaitytojui tuoj aišku, kad jie ne iš piršto išlaužti, bet iš tikro, kunkuliuojančio gyvenimo pagauti, o draug tokie realiai ir reljefiški, kad tiesiog prašyte prašos iliustruoti. Jei Tamstai pavyks šis veikalas taip puikiai užbaigti, kaip jis pradėta, tai juo sveikas pasistatysi sau monumentum aere perennius.

Kaipo kritikas, žinoma, aš kai ką esu ir prikišęs. Nepatiko man (o taipgi ir kitiems rimtiems skaitytojams) perdidelis vietomis naturalizmas à la Zola, ypač lytiškos meilės apsireiškimų piešime. Teisingumo jie teisingi, sakyčiau net fotografiški, bet dailėj dažnai esti daug geriau jei jie pridengiama ar figos lapeliu, ar bent lengvučiu poezijos šydu. Mums seniams tokie nuogi meilės aprašymai nekenksmingi, bet „Pragiedrulius" skaitys daugiausia jaunimas. Šiam gi butų kur kas naudingiau palikus meilės paslaptį — paslaptim, kuo ji po teisybei visados ir turėtų buti. Perdaug šviesos — akims nesveika; perdaug naturalizmo — dorai ir pačiai dailei nesveika.

Kito Jonžulės veikalėlio Tamstos versto nesuskubau da perskaityti. Nežinau tik kokioj prasmėj sveikas vartoji žodį „pradas". Gyvoj kalboj jis reiškia kiaulių miltus. Esama ir žodžio užpraduoti — užkulti pradu jovalą. Šiaip ar taip tas žodis matyt Tamstos yra klaidingai vartojamas.

Dabar tesie man leista trumpai pasiteisinti dėl „Draugijos" nesiuntimo. Mano kaltės čia nėra, nes aš išėjusius „Draug." numerius (1 ir 2—3) buvau nusiuntęs į Vilniaus Šv. Kaz. D-jos knygyną su įsakymu Tamstai pristatyti ir buvau tikras, kad tai išpildyta. Bet, matyt, bolševikams knygyną užgrobus, siuntinys yr dingęs ar nepristatytas mano nurodymu.

Draugijos koncesija gauta iš vokiečių rudenį 1918. Atsižvelgiant į tuometinius santykius buvo nustatyta jos kaina ir ėjimo dažnumas. Bet nuo 1919 pradžios leidimo sąlygos taip umai atsimainė, kad leisti „Dr." reguliariai ir tokio pat didumo kaip 1—as n-ris nebebuvo galima. Taigi ir nutariau leisti ją kas antras mėnuo dvilypiais n-riais. Delei to jos ir teišėjo tiktai 1 ir 2—3 n-ris; 4—5 baigiama spausdinti ir netrukus Tamsta jį gausi.

Be recenzijos savo „Pragiedrulių" rasi ten dar įdomų S. Daukanto laišką V. Gintilai[2] rašytą iš Petrapilio 1845. Suradau aš jį Žemaičių Kapitulos Bibliotekoj. Kiek žinau, jis niekur da nebuvo spausdintas.

Šią savaitę tikiuos užbaigti savo „Logikos vadovėlį", Jo spauda tęsėsi pusę metų. Didumo jis bus kaip vienas Tamstos „Pragiedrulių" tomas. Netrukus atsiųsiu jį Tamstai. Kad ir ne originalis tai darbas, bet jis man gana brangus; mat, juo norėjau pramankštinti nedisciplinuotus lietuvių protus, ir tuo bent kiek sumažinti aną dideliai kenksmingą anarchiją ir chaosą, kurio tiek daug musų gyvenime, kalbose, raštuose ir protavimuose. Kaip kaimo kereblos perėję kareivišką muštrą virsta tikrai europiečiais kareiviais, taip ir mokiniai perėję sistematiškai logikos vadovėlį gal pradės kulturingai ir europietiškai galvoti. Toks buvo mano tikslas, taip norėčiau, kad ir kritikai į mano vadovėlį žiurėtų. Bent iš Tamstos to aš tikiuosi.

Rašyba, žinoma, aš Tamstos nepatenkinsiu. Čia mudu stovime tiesiog priešinguose ašigaliuose. Sveikas laikai Jablonskinę rašybą gera, objektiviai moksliška ir net tobula; aš, deja, negaliu kitaip žiurėti į ją, tik kaip į grynai subjektivų Jablonskio prasimanymą, tiesiog autokratišką, jokios rimtesnės kritikos neišlaikantį „byt po semu". Iš kitos šalies jusų tariamoji rašybos sustatymo Komisija buvo

---

[2] ?

Komisijos kauke bei parodija, nes joj po teisybei yr šeimininkavęs vienas Klimas[3], kurs dar 1914 m. buvo „Viln. Žiniose" viešai pasiskelbęs, kaipo griežtas visokių rašybos reformų priešininkas. Taigi jo neva „naujoji" rašyba ir buvo ta pati senoji Jablonskinė; tatai ir nenuostabu kad Jablonskis grįžęs iš Rusijos ir griebėsi jos visom keturiom, pripažindamas ją gera, tinkama ir galutina. Tuo budu ši neva „naujoji" rašyba yra sudaryta „domašnim obrazom", nedemokratiškai ir, ginklams žvangant, autokratiškai antmesta visuomenei. Anksčiau ar vėliau visa tai turės aikštėn išeiti ir musų rašybos reformos klausimas turės but iš naujo rimtai pastatytas, ar kas nori ar nenori musų rašyba turės but moksliškai sureformuota, pataisyta, ir žymiai suprastinta. Tą darbą turės atlikti visos Lietuvos (Didžiosios ir Mažosios) filologai, o ne viena tik jų vilniškė grupė. Gali sau ji didžiuoties, kad jos rašyba yra nun jau visų (net ir bolševikų) priimta, gali sau ir toliau savo prasimanytus filologiškus „ukazus" visai Lietuvai diktuoti, gali į nemalonius sau paklausimus (kaip šit į mano Tamstos „Liet. Aide" paskelbtąjį laišką) atsakinėti grynai „kanceliarkoj otpiskoj", bet ateis laikas, kuomet musų visuomenė supras, jog rašybos nustatyme ir ji turi savo balsą. Aš to gal ir nesulauksiu, bet savo seną netobulą rašybą mainyti ant naujos dar netobulesnės Jablonskinės nematau jokio reikalo. Į ką tai panešėtų, jei pav. Šv. Kaz. D-ja išleidus Šv. Rašto tris tomus sena rašyba, imtų antrus tris tomus spausdinti naująja?! Galop kaip visur, taip ir rašyboj naudinga yra opozicija; tai sveika pačiai rašybos geryneigai. Kas nor teplaukia sau sveiks su laikina srove. Aš to niekam nepavydžiu, bet pats taip plaukyti nemoku ir nenoriu. Priimsiu naują rašybą, kuomet ji bus sudaryta bendromis visų Lietuvos filologų pastangomis; Jablonskio autoritas man atrodo tam permenkas. Jis yra geras folkloristas, žodžių ir liaudies išsitarimų rupestingas užrašinėtojas, bet jis visai ne filologas. Filologijos, kaip mokslo, jis nestudijavo nei nemėgo. Lyginamos kalbotyros nežinodamas jis visus kalbos klausimus stengės išgvaldyti vien tik lietuvių kalbos dėsniais, o ir tų dėsnių, nebudamas specialistas filologas, suformuluoti nei pateisinti moksliškai nesugebėdavo. Galop moksliškas pamatavimas jam nelabai ir terupėjo: jis tenkinosi vien dogmatizavimu, paremtu senu principu. αἶτος ἔφη — ipse dixit — ir tiek. Taigi po teisybei jis yra ne kalbininkas, bet sui generis kalbos srityje a g i t a t o r i u s. Baronas, Jaunius, Buga, Spudulis ir kiti tikri kalbininkai — mokslininkai kalbos ar rašybos dalykus aiškindavo, išrodinėdavo, pamatuodavo, bet savo nuomonės niekam n e a n t m e s d a v o. Jabl. priešingai — beveik niekad nepamatuodavo, bet užtat nuolat dogmatizuodavo, apaštalaudavo, skelbdavo, rašydavo, polemizuodavo, ironizuodavo, kad tik šiaip ar taip užhipnotizavus musų visuomenę ir privertus ją priimti jo numylėtuosius „žiurimuosius kalnus", „dvasininkus", „aktivyzmus", „praktikingumus" ir kitokius jo išradimus. Budamas jau nuo senai nesveikas, jis ir visą musų kalbą, ypač rašomąją, laikė tokia nesveika, tokia liguista, kad net kalbos vardo neverta. Taigi nuolat tik ir galvojo, kaip čia tą vargšę musų kalbą pagydžius. Pradėjo ją gydyti paskelbdamas žutbutinę kovą sufiksui — *yste.* pridirbo ištisą virtinę *moralybių, moterybių, katalikybių* ir kitų panašių *gražybių*. Kiek vėliau puolė narsiai ant sufikso — *iškas* ir užsispyręs stengėsi mesti lauk Barono, Jauniaus, Kudirkos ir k. vartotuosius žodžius *demokratiškas, poetiškas, gramatiškas* ir tt. Voroneže budamas ėmė uiti ir sufiksą — *ija.* Jo paklausę ateitininkai ėmė *liniją* versti į *linę, provinciją* į *provincę, sesiją* į *sesę* ir tt. Tuo keliu eidami netrukus nebeteksime nei *Vilkijos*, nei *Šatrijos*, nei *Minijos*, nes jų vietą užims *Vilkės, Šatrės, Minės.* Man rodos ir be psichiatro aišku, kad tai tiesiog nesveiko proto darbas. Gaila man to žmogaus, bet da labiau gaila tų jau-

---

[3] Petras Klimas, dabar Lietuvos ministeris Prancūzijoj.

nuolių, kuriuos jis užkrėtė savo liguista manija kalbos darkymo. Rašau tai privačiai, nes polemizuoti viešai dėl Tamstos man daromų rašybos priekaištų neketinu: nematau tam nei naudos nei reikalo.

Su tikra pagarba Pr. A. Dambr.

Nr. 59 Kaune kovo 14 d. 1923

Jusų Prakilnybe,

Meldžiu neatsisakyti apsilankyti pas mane rytoj 15 kovo 4 val. po pietų del pasikalbėjimo su kitais katalikų veikėjais apie susidariusią padėtį.

Su tikra pagarba
Pr. A. Dambrauskas

Nr. 60 Kaunas, sausio 10 d. 1924

Gerb. Kanauninke,

Vakar turėjau posėdį pas Vyskupą, šiandien visą laiką nuo 10—12—2 busiu namie — k Vašim uslugam

Su tikra pagarba
Pr. A. Dambrauskas

Nr. 61 Kaunas 24 IX. 24

Gerbiamasai,

Pradėjau rašyti straipsnį apie kun. Ambraziejų - Pranciškų Kosarzewskį... Tamsta, rodos, jį pavadinai Kašarausku. Ar tą sulietuvinimą Tamsta pats prasimanei ar gal girdėjai taip žmones tariant. Jei taip lietuvių tariama, tai kur, kokioj parapijoj. Nes jo gimimo vietos iš jo raštų aš negalėjau susekti. Jo matyt buta bajoro, tai nurodo ir dvejopas jo vardas ir pažymėjimas, kad jo tėvas buvęs inteligentas. Jei ką žinotumei apie Kašarauską-Kosarzewskį, teikis man pranešti. Busiu už tai labai dėkingas.

Su tikra pagarba
Pr. A. Dambrauskas

Nr. 62 Kaune 24. IX. 24

Carissime,

Ačiu už žinias apie Kosarzewskį. Jo vardas buvo ne Stanislovas Antanas, bet *Ambraziejus-Pranciškus*. Jo tėvas nebuvo Tadas, bet *Mykalojus*, nes pateikdamas „Wiestniko Evropy" redakcijai savo adresą Tomske pasirašė Kc. Ambroziju Nikolaeviču Kossaževskomu, nors brulone žodis Nikolaeviču perbrauktas.

Kunigu jis pašvęstas 1844 m. 22 vasario (s. st.), taigi galėjo gimti 1821 m.

Savo laiške rašytame 1879 m. sakosi turėjęs 58 metus, iš čia vėl išpultų 1821 kaip gimimo data.

Raštuose radau vieną pažymėtą 1881 m. Aš jo raštus gavau 1883 m. Taigi mirti

turėjo ar 1881 ar 1882. Ar neturi kokių davinių jo mirties metams griežčiau nustatyti.

Su tikra pagarba

Pr. A. Dambrauskas

Tikiu, kad tikriausią datą įrašei „Žinyčioj", bet man jos neturint nekokia iš to nauda. Geriau butų jei butum tą datą laiške pažymėjęs. Kad jis nėra miręs 1880, tai aišku iš jo vieno rašto pažymėto 1881 metais.

Atsiųsk jei žinai adresus:

1) Giros
2) Vyduno
3) Lazdynų Pelėdos

Pr. A. Dambrauskas

Nr. 63 Kaunas, lapkričio 28 d. 1924 m.

Gerbiamasai kun. Juozai,

Atsiprašau už susierzinime ištartus Tamstos adresu nemandagius žodžius[1]. Tuo nusidėjau Tamstai, bet dar labiau krikščioniškai dorai, kurios teises netinkamai gindamas, jų neapgyniau, nes sveikas pasilikai įsitikinęs, nieko bloga nepadaręs savo recenzija Šemerio leidinio. Aš pasilikdamas prie savo nuomonės, esu tikras, kad priėmęs mišiose šv. Komuniją pasiklausi Kristaus apie savo recenzijos vertę doros atžvilgiu. Kokį ten atsakymą išgirsi, tai jau ne mano dalykas. Aš žinau, kad Kristaus atsakymas bus tikras ir šventas. Nes nors omnis homo mendax, bet Deus - Homo semper verax.

Linkėdamas Tamstai gausios Dievo malonės ir pasisekimo darbuose pasilieku

Tuus in veritate Pr. A. Dambrauskas

---

[1] Vaižgantas Salio Šemerio poezijos rinkinėlį „Granata krūtinėje" pagyrė ir autorių net pranašu pavadino. Tuo pasipiktino Jakštas ir smarkiai užprotestavo prieš patį Vaižgantą (žiūr. A. Jakšto Meno kūrybos problemos. 1931, str. Dekadentizmas ir jo atstovai mūsų poezijoj).

Nr. 64 Kaune 6. IX. 26

Gerbiamas kan. Juozai

Ar negalėtum man paskolinti naujų poezijos rinkinių (Binkio, Šemerio, Tysliavos etc), kuriuos recenzavai „Lietuvy". Sunaudojęs savo raštui, grąžinčiau Tamstai su padėka.

Aukštai Tamstą gerbiąs

A. Jakštas

Nr. 66 25. VII. 28, Kaunas

Gerbiamasai „Normanto vėžių" autoriau!

„Ryto" redaktorius[1] vėl nubaustas 2500 litų ir pasodintas kalėjiman. Šitokia administracinių pabaudų sistema yra biauriausias rusų valdžios *vėžys*. Kai man

---

[1] A. Jokūbauskas, dabar kunigas.

Kauno gubernatoriai vieną po kitai dėjo pinigines pabaudas už „Draugiją“, „Ateitį“, „Garnį“, „Vienybę“, kai Griazevas mane traukė teisman už ,,nepildymą spaudos įstatų“, aš tylėjau, nes baudė mane svetima, barbariška rusų valdžia. Bet kai ta pati *administracinių bausmių sistema* išbujojo ir nepriklausomoj Lietuvoj, kai ją kaskart dažniau ima vartoti ir tautininkų valdžia, pakartodama tas pat kaltes, kurias yra darę krikščionys demokratai, tai aš šitokio valdžios pasielgimo negaliu kitaip pavadinti, kaip musų *administraciniu vėžiu*. Sveikas pradėjai kovą su visokiais praeities vėžiais, tai apsišarvojęs tautiška drąsa, kibk visom keturiom ir į tą visų šlykščiausį *spaudos smaugimo vėžį*. Jis, po teisybei, jau nebe vėžys, bet tikras boa-constrictor. Redaktoriams gali užčiaupti burnas, bet neužčiaupsi burnos istorijai. [redacted] Ar tvirta teisėta valdžia gali turėti kokios naudos iš šitokių drakoniškų spaudos smaugimų. Jokių! Taip elgtis tegali tik valdžia svyruojanti, netikra rytojaus, viso ko bijanti, nesijaučianti teisėta. Tikra tvirta valdžia kaip ką kitą taip ir spaudos nusidėjimus paveda teismui spręsti, ji leidžia kaltinamam gintis, teisintis. Taip turėtų buti ir pas mus. Nes ten kur viešpatauja administracinės pabaudos, o teismo nėra, ten dažniausiai *nėra ir teisybės*. Ne tam aš visą amžių dirbau plunksna, kad koks beraštis cenzoriukas braukytų mano straipsnius ir kvalifikuotų, kuris tinka spaudai, o kuris negalima praleisti. Ne tam mes visą amžių kovojom su rusais, kad butumėm tukstančiais litų baudžiami.

Pats žinai, kad aš nesu krikščionių demokratų prietelis, bet aš negaliu nelaikyti „Ryto“ lietuvių spaudos organu. Kenčia „Rytas“, kenčia visa katalikiškoji spauda. Dėliai to aš, neradęs sveiko namie, ir nutariau parašyti Tamstai šį laiškelį. Aš žinau, kaip brangini lietuvių spaudą, taigi ir tikiuos, kad neatsisakysi stot į kovą su aukščiau nurodytu *spaudos vėžiu*. Pasinaudok savo autoritetu, kurį turi tautininkų tarpe, nueik stačiai pas J. E. Valstybės prezidentą ir griežtai pareikalauk:

1) Kad tuojau panaikintų įstatymą apie administracines pabaudas laikraščiams,
2) Kad įsakytų atleisti iš kalėjimo „Ryto“ redaktorių,
3) Kad greičiau įvykintų pažadėtąjį cenzuros panaikinimą ir
4) Kad spaudos nusidėjimus įsakytų spręsti teismo keliu.

Jei visa tai iš valdžios iškaulysi, turėsi nuopelną daug didesnį, negu iš tautininkų katalikybės apologijos, kur bereikalo ir mane priplakei.

Dixi.

Keturis kart administratyviškai rusų baustas, penktą kart teisman trauktas

Tavo kolega

A. Jakštas[1]

---

[1] Ant kitos pusės laiško yra Tumo ranka rašytas prierašas:

Jei tai butų nors kiek teisinga, tai aš visa širdžia prašyčiau poną Valstybės Prezidentą bent šiuo kartu „Ryto“ Redaktoriaus pasigailėti ir įsakyti, kad jį iš kalėjimo paleistų.

Palangoje, 1928 m. VII - 27 d.

Kan. J. Tumas - Vaižgantas

Nr. 65 5. IX. 29

Carissime,

Korekturos pateko vietos Valsčiun, todėl, rodos, tik vakar teatėjo. Šiandien p. Šaulys tau jas pristatys. Jei jau esi nusistatęs savo gimimo dieną švęsti rugsėjo

8 d., tai aš mielai tą dieną pacelebruosiu Vytauto bažnytėlėj. Jei ir tektų man archidiakonuoti Katedroj, atsisakysiu nuo tos pareigos, nes esu atostogose.

Lik sveikas

Tavo A. Dambrauskas

P. S. Ką rašai apie kaž kokį atleidimą, tai yra gryni niekai, nes manyje buvo kai kada nepritarimas sveiko darbams.

Nr. 67 Kaunas, gruodžio 9 d. 1929 m.

Carissime,

Štai mano vardu atsiųsti Tamstos panegirikai ukrainietiškai ir esperantiškai. Siunčiu juos Tamstai, kaip tikram adresatui.

Su gilia pagarba
Pr. A. Dambrauskas

Nr. 68 Kaunas 8. I. 30.

Carissime!

Kas veža, tam ir krauna. Kaip didelis darbininkas, gal neatsisakysi peržiurėti ir mano „neva beletristikos", papešiotos iš „Garnio". Daug ką aš pats išmečiau, nepyksiu, jei iš likučių dar daug ką išmesi.

„Rimtoji jumoristika" beveik visa originalė. „Svetimi šypsniai" visi yra versti bei trumpinti.

Jei visa ta medžiaga verta spausdinti, patark, kur kreiptis, kur leidėjas rasti.

Aš padariau, ką galėjau.

Daugiau, visuomene, žinokis: spausdink, ar pečiun kišk.

Nepadyvyk, jei aš į sveiką kreipiuos: esi literaturos specas, tat ir specuok!..

Tavasis
A. Jakštas

Nr. 69 10. I. 31 Kaunas

Carissime!

Siunčiu sveikam du tik ką gautu iš kun. Toločkos[1] dokumentu. Neprošalį gal butų ir spaudoj juos paminėjus ir sveiko vedamajin archyvan sudėjus. Viską pavedu Tavo „usmotrienijai".

Tavo
A. Jakštas

[1] ?

Nr. 70 12. VI. 32 Kaunas

Carissime,

Prašyčiau įteikėją šios kortelės p. Nacevičių[1] išklausyti ir jei galima, jo draugui kalėjime esančiam padėti. Jis prašo *ne savo*, bet savo draugo reikalu. Aš jį pažįstu kaipo didelį idealistą geriausia to žodžio prasme.

Tuus
Pr. A. D.

[1] ?

Gustaičio laiškai prel. Dambrauskui

Spaudai parengė Kazimieras Berulis

Kun. Dr. Motiejus Gustaitis, kaip poetas, visuomenininkas, publicistas, mokslininkas, pedagogas, švietimo įstaigų direktorius ir kunigas, turėjo įvairių reikalų su daugybe žmonių, ypač veikėjais ir redaktoriais. Dalį reikalų atlikdavo su jais gyvu žodžiu, o kai kuriuos kitus laiškais. Dėl to jam teko susirašinėti ir su pagarsėjusiu, daug įtakos ir reikšmės turėjusiu, žymiausiu mūsų mokslininku, dideliu kritiku, publicistu ir redaktorium kun. prel. A. D a m b r a u s k u - J a k š t u.

Teisybė, nedaug tėra likę laiškų iš jų susirašinėjimo, ir tai tik kun. M. Gustaičio rašyti prel. A. Dambrauskui. M. Gustaičio gautuosiuose laiškuose iki šiol nerasta nė vieno laiško prelato A. Dambrausko rašyto, nors iš Gustaičio laiškų matyti, kad Jakštas jam taip pat jų yra rašęs. Gal būt, karo metu tie laiškai kur žuvo[1], o gal Gustaitis juos perskaitęs sunaikino, nes jisai laiškus saugoti, bent gyvendamas Lazdijuose, perdaug nesirūpino[2].

Vytauto Didžiojo Universiteto Bibliotekoje rankraščių skyriuje rasta iš viso devyni M. Gustaičio laiškai prel. A. Dambrauskui ir prie jų dar trys eilėraščiai ir vienos giesmės fragmentas[3].

Visi šie laiškai pačio M. Gustaičio ranka rašyti[4]. Juose liečiami įvairūs spaudos reikalėliai. Tai bendradarbio lydimieji laiškeliai „Draugijos“ redaktoriui[5].

Juos spausdiname chronologine eile ir be jokių taisymų, tik, patogumo dėliai, sunumeravome.

Gale laiškų spausdiname ir rastuosius prie jų tris eilėraščius ir vienos giesmės fragmentą. Šių dalykų taip pat netaisome.

---

[1] M. Gustaitis savo straipsnyje „Iš mano santykių su Česlovu Sasnausku“ („Lietuva“ 1926 m. 18 (2107) nr.) sako, kad Č. Sasnausko jam rašyti „vėlyvesnieji laiškai žlugo Marijampolėje D. karo metu...“ Tame pat straipsnyje rašo, kad „Sasnausko rankraštis per lenkų sukilimą 1919 — 20 m. dingo Seinuose“. Taigi, ir prel. A. Dambrausko laiškai ten pat ir tais pat laikais greičiausiai bus žuvę su kitais M. Gustaičio gautais laiškais.

[2] Šių laiškų spaudai rengėjas, besimokydamas M. Gustaičio vedamoje gimnazijoje, nuo 1922. II. 11 d. iki 1922. XI. 1 d. buvo asmeniniu jo sekretorium, o po to iki 1925. VIII. 1 d. Seinų „Žiburio“ gimnazijos Lazdijuose raštvedžiu, tos gimnazijos direktorium esant M. Gustaičiui. Raštinė buvo direktoriaus

bute. Taigi, per tą laiką, drauge dirbant, teko jo gyvenimą ir darbo metodą gerai įsižiūrėt.

Su laiškais M. Gustaitis tuo metu darydavo taip: būdavo perskaito arba pats arba liepia jam garsiai perskaityti. Po to suplėšo arba liepia suplėšyti, ir skutai metami kašėn. Jei laiško viena pusė būdavo neprirašyta, tai prirašytąją perbraukdavo, ir įdėdavo tą laišką arba liepdavo įdėti stalčiun, kur buvo kraunami popieriai juodraščiams.

Jei pasitaikydavo svarbesnis laiškas, tai kuriam laikui jį pasidėdavo. Būdavo padedami ir tie, į kuriuos reikėdavo atsakyti, bet tą dieną nebūdavo kaip. Atsakius, ir tų laiškų dalį numesdavo. Vis tik kai kuriuos pasidėdavo, o į kai kuriuos pats atsakydavo, tačiau tokių būdavo nedaug. Gauti atvirukai su vaizdeliais būdavo kraujami ant staliuko laukiamajame, ir tokių atvirukų yra likę daug net iš prieškarinių laikų.

Šie atvirukai ir dalis įvairių asmenų rašytų M. Gustaičiui laiškų yra Dzūkijos muziejuj Lazdijuose.

Šia proga reikia pažymėti, kad dalis M. Gustaičio laiškų jau išspausdinta:

1. *Graževičius A.*, Pluoštas Motiejaus Gustaičio laiškų, „Athenaeum" V t. Kaunas, 1934 m., 143 - 158 psl.

2. *Gira L.*, Literatūrinis M. Gustaičio rūpestingumas, „Literatūros Naujienos", Kaunas 1938 m. 1 (68) nr., 3 - 4 psl.

[3] Biblioteka visus čia suminėtus dalykus surišus į vieną tomelį ir įvardijus „Kn. M. Gustaičio laiškai pr. A. Dambrauskui ir eilės: Pavasaris, Vietovės, Žiburio himnas". Dar pridėta: „1907 - 1923 m. Iš pr. A. Dambrausko archyvo". Tomelis pažymėtas numeriu E 85.

[4] Mat, M. Gustaitis beveik visada, kai pradėjo visuomeninį darbą dirbti, turėdavo asmens sekretorių. Juo būdavo reikalingas pašalpos gabesnis moksleivis, ir už darbą M. Gustaitis tinkamai atlygindavo. Tas sekretorius jo parašytus rankraščius ir laiškus perrašydavo arba, ir tas dažniausiai, jam diktuojant parašydavo, o M. Gustaitis juos tik pasirašydavo.

Būdavo ir taip, kad sekretoriui pasakydavo ką rašyti, o tasai laišką parašydavo; paskui M. Gustaitis ištaisydavo, ir reikdavo tada švariai vėl perrašyti ir išsiųsti.

Lazdijuose gyvendamas turėjo kelis sekretorius ir kiekvienas jų turėjo jam pavestos srities reikalus atlikti. Čia jo butas buvo panašus į raštinę, nes jame dirbdavo po 4 ir net daugiau žmonių.

[5] Šiuos žodžius rašančiam tikrai žinoma, kad čia ne visi M. Gustaičio laiškai prel. A. Dambrauskui rašyti. 1924 m. pabaigoje ar 1925 m. pradžioje M. Gustaitis yra parašęs smarkoką laišką prelatui, bet jo dar iki šiol nėra pavykę rasti. Buvo taip:

Šv. Kazimiero Draugijos knygyne buvo sukrauta jo knygelė „Amerikos Mokykla" (išleista 1919 - 1920 m.). Tais laikais nedaug kas domėjosi tokiais dalykais, dėl to ją maža kas ir pirko. Knygynas prašė autorių atsiimti knygą, nes ji užimanti daug vietos sandėlyje. M. Gustaitis prašė kiek palūkėti, nes buvo deramasi su Švietimo Ministerija nupirkti tos knygelės visą laidą, ką M. Gustaitis esą buvęs sakęs ir prelatui A. Dambrauskui. M. Gustaičiui buvo labai skaudu, kai vieną dieną gauna prel. A. Dambrausko laišką, kuriame rašo, kad taip ilgai neatsiimamos knygos išsiųstos autoriaus vardu į Alytaus geležinkelių stotį, kai tuo tarpu žymiai arčiau buvo Šeštokų stotis.

M. Gustaitis labai retai kada taip supykdavo. Labiausiai buvo piktas, kad nepalaukė keletos dienų ir dar nusiuntė knygų dėžes taip toli, kas persiuntimo

išlaidas labai pabrangino. Bet skaudžiausia, kad kitą dieną ar po kelių dienų, gavo pranešimą, jog ministerija perka visą jo knygelės laidą, ir tos knygos vėl reikėjo greitu laiku siųsti atgal Kaunan.

M. Gustaitis tada padiktavo smarkų laišką, prikaišiodamas prel. Dambrauskui, kad jo prašymo, ilgiau palaikyti sandėlyje knygas, nesiteikė patenkinti, nors buvo pažadėjęs tatai padaryti, juo labiau, kad gerai žinojo ir apie tarimąsi su ministerija.

Po šio incidento, be abejo, jų labai nuoširdūs ir geri santykiai visai atvėso. Dėl šio laiško, bent taip M. Gustaitis manė ir buvo tvirtai įsitikinęs, Jakštas išpeikė jo „Varpelius". (A. Jakšto smarki „Varpelių" recenzija įdėta „Ryte" 1925. X. 21 d. 232 nr.).

Tai recenzijai pasirodžius M. Gustaitis sakydavo, esą Jakštas jau paseno ir dėl to dabar jo sprendimai nėsą pagrįsti ir nėra objektyvūs.

M. Gustaičio kaip ir inspiruota jo bendradarbė, sekretorė p. O. Bradauskaitė (dabar Zabielskienė) parašė 1925 m. „Ryto" 245 nr. repliką dėl A. Jakšto recenzijos, kurią M. Gustaitis aprobavo ir kiek pataisė.

Nr. 1. LAIŠKAI IŠ 1907 METŲ (3)

Gerbiamasai Kunige Redaktoriau!

Siunčiu „Draugijai" šiąs eiles „Pavasaris" ir „ Jaunos širdįs"[6]. Malonėčiau išgirsti Jųsų nuomonę apie jąs. Matau, kad joms vietomis trūksta minties lygsvarės ir formos švelnumo, bet jau aš jų neišgrožįsiu, gal po budria Jųsų plunksna tos raukšlės išsilygįs. —

Prašalinimui abejonės pranešu, kad pirmiaus prisiųstasis „Čatyrdag'as" yra mano originališkai parašytas.[7]

Su didele pagarba Kun. *M. Gustaitis*

Marijampolė d. 14-27 balandžio 1907 m.

---

[6] „Pavasaris" neišspausdintas „Draugijoje", o „Jaunos širdįs" įdėtos to žurnalo 1907 m. 6 nr. Eilėraštis turi 148 eilutes ir eina per keturis puslapius. Antrą kart šis eilėraštis išspausdintas M. Gustaičio eilių rinkinyje „Sielos Akordai" (Jaroslavlis, 1917 m.) 30—35 pusl., iš eilės antruoju cikliuje „Laisvė". Ar M. Gustaitis susilaukė iš prel. A. Dambrausko įvertinimo šių eilėraščių, kaip toliau jisai to laiške prašo, — nežinome. Taip pat nežinia, ar redaktorius lygino tų eilėraščių raukšles.

[7] Eilėraščio „Čatyrdag'as" nėra išspausdinto „Draugijoje" nei 1907, nei 1908, nei 1909 m. A. Mickevičiaus „Krimo Sonetų" vertime (išleisti Vilniuje 1909 m.) yra M. Gustaičio išverstas *Čatirdag'as* 39 pusl., bet tokiu vardu originalaus Gustaičio eilėraščio kol kas neteko užtikti.

Nr. 2.

Didžiai gerbiamas Kunige Redaktoriau!

Turiu išvertęs visus Krimo sonetus. Šiuomi siunčiu dešimtį Jųsų Malonybei ir meldžiu patalpinti „Draugijoje"[8]. Ant adverniškos lakšto pusės paaiškinimai yra autoriaus, mano tiktai vienas paaiškinimas prie žodžio „žvėrinė" pirmame sonete. Lygus, gal dar biskį geresnis vertimas ir likusiųjų sonetų, jeigu šitie tiks, tai neužilgio ir anuos prisiųsiu. Beveik visiems sonetams turiu aprašomųjų vietų fotografijas, jeigu g. Dr. Redakcija norėtų sunaudoti, tai prisiųsčiau; klišas apmokėčiau savo lėšomis, nes jos man vistiek tariuos bus reikalingos spausdinant diser-

taciją. Teiksis Jųsų Malonybė pastebėti ortografiją tūlų svetimų žodžių, kaip va: Krimas ar Krymas? Čatirdagas ar Čatyrdagas, Bakčisarai ar Bachčisarajus, hidra ar hydra, Kanų ar Khanų gal Chanų, Haremas ar garėmas ir t. t. Aš nežinau kaip būtų geriau šitie žodžiai rašyti.[10] Gal gerbiamasai Redaktorius teiksis nuspręsti ir pagal tai atspaudinti.[11]

---

[8] 1907 m. „Draugijos" 9 nr. įdėti šie A. Mickevičiaus sonetai, M. Gustaičio versti: *Akermano tyrimė, Marių tyla, Mareivystė, Audra.* Tų pat metų 11 nr. įdėtas *Piligrimas.* Kitų neteko rasti 1907—1911 metų laikotarpio „Draugijoj".

[9] M. Gustaičio disertacija neišspausdinta ir yra V. D. U. Bib. rankraščių skyriuje. Jos pilnas įvardijimas toks: „Die Krimschen Sonette von Adam Mickiewicz. Dissertatien zur Erlangung den Doktorwürde an der philosophischen Fakultät der Universität Freiburg in der Schweiz." (Ranka rašyta 270 pusl.) Vokiečių kalba jisai, berods, nei nemanė jos spausdinti. Dalis tos disertacijos išspausdinta 1908 m. „Draugijoj" 21, 22, 23, 24 nr. nr. ir 1913 m. „Vaivorykštėje" 1-je, 2-je, 3-je ir 1914 m. 1-je knygoje.

Fotografijomis, matyti, redaktorius nepasinaudojo, nes jų niekur „Draugijoje" neužtikta. Jos dabar yra prie disertacijos universiteto bibliotekoje.

[10] „Draugijoje" išspausdinta: Krymas, Bachčisarai, Chanas.

[11] Laiško tik tiek tėra: tolimesnis jo tęsinys atkirptas žirklėmis. Kad laiškas tikrai M. Gustaičio, tai nekelia abejonių jo turinys, o taip pat Gustaičio rankos braižas. Jisai, be abejo, yra iš 1907 metų liepos ar rugpiūčio mėnesių, o gal ir anksčiau, nes rugsėjo mėn. „Draugijoj" jau išspausdinta dalis siųstų sonetų.

Nr. 3.

Gerbiamasai Kun. Redaktoriau![12]

Jogei dabar yra laikas gryninimo poterių ir bažnytinių maldų bei giesmių, norėdamas ir aš šiuomi - tuomi prisidėti prie to švento darbo, ištaisiau Ražančiaus giesmes, kurias siunčiu Jųsų Mylistai, prašydamas peržiurėti jąsias ir patalpinti Draugijoje del kritikos.[13] Vienkart siunčiu aštuonis rublius, už kuriuos meldžiu užrašyti mane ėmėju „Draugijos" ir „Vienybės" ateinančiais 1908 metais. Mano adresas pasilieka tasai pats: Marijampolė, Suv. gub.

Su visa pagarba

Kun. *M. Gustaitis*

d. 15—28 gruodžio 1907 m.

---

[12] Šis laiškutis parašytas apačioje lapo, po trijų posmų 62 pusl. dedamos ražančiaus giesmės.

[13] Kun. J. Laukaitis (dabar prelatas, Seirijų klebonas) 1907 m. „Draugijos" 4 nr. 417—420 pusl. parašė straipsnį „Apie poterių vienodumą" ir patiekė „Tėve mūsų" ir „Sveika Marija" naują vertimą, prašydamas redakciją atverti skiltis „išrišimui šito taip svarbaus klausimo. Tuo tarpu paduodu, rašo jis, visuomenės kritikai naują vertimą „Tėve mūsų" ir „Sveika Marija." Redakcija prieraše pareiškė „su mielu noru atveria savo laikraštį išaiškinimui to taip svarbaus klausimo".

Po šio straipsnio pasipylė daugybė straipsnių tuo reikalu. Kun. P. Saurusaitis, Waterbury Conn. „Draugijos" 6 nr. 197-198 p. labai pritaria poterių

taisymams ir pareiškia savo nuomonę dėl kun. Laukaičio vertimų ir redakcijos pastabų Kun. J. Sruoginys „Draugijos“ 7 nr. 288—289 p. tuo klausimu rašo str. „Dėlei poterių vienodinimo“ ir gale sako, kad reikią ir suplikacijos ir litanijos taisyti. „Draugijos“ 8 nr. 386—389 p. kun. M. Jurgaitis rašo. „Apie kalbos gryninimą ir poterių reformą.“ „Draugijos“ 9 nr. 105—108 p. M. Pakalniškis rašo str. „Dar prie kalbos gryninimo ir poterių reformos.“ „Draugijos“ 11 nr. 319—320 kun. Jasinskas, Danielius, iš Vitebsko gubernijos rašo str.: „Prie lietuviškų poterių grynumo ir vienodumo.“ „Draugijos“ 12 nr. 474—475 p. M. Pakalniškis rašo str. „Katekizmo kalbos grynumas“. Tuo reikalu rašyta ir kitų metų „Draugijoj.“

Matyt, ir M. Gustaitis, paveiktas poterių, maldų ir giesmių kalbos gryninimo šalininkų, ėmėsi darbo, bet tų giesmių neteko rasti „Draugijos“ puslapiuose.

LAIŠKAS IŠ 1909 METŲ (1)

Nr. 4. Marijampolė d. 12—25 rugsėjo 1909 m.

Gerbiamasai Kun. Redaktoriau!

Dar vasarą buvo pas Jųsų Mylistą quasi delegacija — kun. V. Antanavičius ir Kun. V. Tautkevičius[14] pasikalbėti apie Vysk. Merk. Giedr. portretą. Jųs ketinote palengvinti jo išgavimą. Taigi dabar, iškilmei prisiartinant, labai laikas jį parsigabenti. Panelę P. Uogintaitę,[15] važiuojančią savo reikalais in Kauną šiuo ingaliojame tą paveikslą parsivežti Marijampolėn.

Meldžiu nurodyti jai kelią, prie ko turi kreiptis, kad tikriaus galėtų išgauti, ir meldžiu tame reikale mus užtarti pas Kauno Seminarijos Valdybą, kurios nuosavybė turbūt yra tasai paveikslas. —

Atleiskite už paklaidą apgarsinimuose apie Giedraičio jubiliejinę iškilmę Marijampolėje, kad Jųsų „Lopšinės dainos“ vertimą iš operos „Žoslen“ priskaitytas Jovarui;[16] tečiaus tai visa bus recenzijoje atataisyta.

Laukiame Tamstos atsilankysiant toje iškilmėje pagarbos biletu.

P. Bobravičius jau pas mus vieši. Atvažiavo iš Peterburgo.[17] Be galo išsiilgome „Draugijos“! Su tikra pagarba

Kun. *M. Gustaitis*

---

[14] Kun. V. Antanavičius Dr. juris can. kapelionas Marijampolės gimnazijose lenkams (ž. ir 6 laiško gale 55 psl.), o kun. V. Tautkevičius 1909 ir 1911 m. Seinų vyskupijos subricelėse Seirijų vikaras.

[15] Petronėlė Uogintaitė nuo 1909 metų rudens Marijampolėje vedė „Rankų Darbo, Namų Ūkio ir Ruošos Mergaičių Mokyklą.“ Dabar ji yra Vargdienių Seselių kongregacijos vienuolė.

[16] Slapyvardė poeto Jono Krikščiūno, mirusio 1926 m.

[17] Iš šio laiško matyti labai didelis M. Gustaičio rūpestingumas ir gilus masės psichologijos pažinimas. Žodžiai praskambės ir jų neatsimins, o portreto vaizdas ilgiau pasiliks atmintyje. Apskritai, šis minėjimas labai kruopščiai rengtas, kas matyti iš žemiau dedamo skelbimo.

1909 m. „Šaltinio“ 36 nr. 575 — 576 pusl. taip paskelbta:

TAUTIŠKOJI IŠKILMĖ MARIJAMPOLĖJE

Kunigaikščio Merkelio Giedraičio, Žemaičių Vyskupo, 300-tų metų jubilėjaus iškilmė Marijampolėje rugsėjo 16 (29) d. per Mykolines vakare 6 valandą miesto klubo salėje.

Iškilmės programa:

1. P. A. Voldemaras, Peterburgo universiteto studentas, skaitys referatą: „Vysk. Merk. Kun. Giedraičio nuopelnai lietuvių tautai" (istorišką jo gyvenimo peržvalga).

2. Kun. J. Staugaitis „Vadovo" redaktorius skaitys referatą „Katalikybė ir Civilizacija".

3. P. J. Bobrevičius, Peterburgo konservatorijos mokinys, padainuos solo (vienu balsu): a) Siuntė mane motynėlė (tautiška daina), b) Užmigo žemė (Sasnausko kompozicija), c) Lopšinė daina (iš operos Žoslen, vertė Jovaras).

4. Choras padainuos Naujalio kantatą „Garbė Didvyriui" ir p. Č. Sasnausko himną „Jau slavai sukilo".

5. Gyvieji paveikslai.

6. Deklamacijos.

Klube bus bufetas be svaiginančių geralų. Šitą iškilmę rengia „Žiburys" Marijampolės mergaičių keturklasės mokyklos naudai. Iškilmei surengti išrinktas komitetas iš vietinių draugijų: Žiburio, Žagrės, L. K. Moterų, Blaivybės ir Darbininkų.

Pirmininkas kun. M. Gustaitis.

Sekretoriai. p. A. Staugaitis ir p. J. Vailokaitis.

Kasierius kun. A. Uogintas.

Nariai: kun. V. Draugelis, p-lės: O. Vaitavičiūtė, A. Draugelytė, E. Budzeikiūtė ir p. J. Bliuvas.

Vietų kainos sėdimos nuo 2 r. 50 k. iki 50 k., stovimos 40 k., moksleiviams 25 kap.

Tų pat metų „Šaltinio" 39 nr. 619 pusl. yra šios iškilmės aprašymas. Viskas atlikta apytikriai taip, kaip programa skelbė. Skirtumo tiek, kad „choras p. Jėsmanto išmokytas, drauge su orkestra vedant p. Vodickai puikiai padainavo šventei pritaikytą giesmę „Garbė didvyriui". Bobravičius „džiugino užžavėtą publiką" ir jam „bedainuojant okompanijavo p-lė Pečkauskaitė". Dėkojama p-lei Breverniūtei, „kuri teikėsi paskolinti erdvą savo gimnazijos salę šio jubilėjaus apvaikščiojimui". Esą, „svečių buvo didokai. Apie 15 kunigų. Vakaras surengtas buvo sąžiniškai". Apie prel. Dambrausko dalyvavimą nieko nerašo: greičiausiai jisai nebuvo ir nuvykęs. Nieko nekalbama ir apie paveikslą. Jo, reikia manyti, negavo pasiskolinti. Apie gyvuosius paveikslus recenzija taip pat nieko nesako. Redakcija prieraše sakosi turinti „nemalonę žinią, kad iškilmės komitetas, užkvietęs krikščionių darbininkų draugijos chorą dalyvauti jubilėjaus apvaikščiojime ir apgarsinęs tai viešai, porą dienų prieš vakarą pašalino darbininkus nuo dalyvavimo". Redakcija prašė paaiškinimų iš komiteto ir darbininkų draugijos, nes nenorėjo tikėti, kad „komitetas būtų norėjęs taip pažeminti ir nuskausti jaunutę darbininkų draugiją". Pasiaiškinimų nėra tolimesniuose laikraščio numeriuose.

Labai įdomi stud. A. Voldemaro pažiūra į M. Giedraitį. Pasak korespondento, puikiame referate jisai pareiškė, esą, „lietuviai būtų likę katalikais ir be vyskupo Giedraičio, kadangi dauguma kunigaikščių jau buvo atvirtę į katalikus, bet nebesant vyskupo Giedraičio nežinia, ar daug būtų buvę šiandien lietuvių". Vyskupą charakterizavo „kaipo karštą tautietį - lietuvį drąsiai kovojantį su lenkais ir visomis jėgomis žadinantį lietuvius tautiškai susiprasti. Kalbėtojas suėmęs viską į krūvą aiškiai išvedė, jog vyskupas M. Giedraitis buvo tikras didvyris".

LAIŠKAI IŠ 1910 METŲ (3)

Nr. 5. Marijampolė d. 2—20 I—XII 1910—1909

Sveiki sulaukę Šventų Kalėdų!

Gerbiamasai Kunige Redaktoriau!

Siunčiu „Draugijai" trejatą giesmaičių[18]. Kantatą kaip matote perdirbau iš pamatų, praplatinau ir išlyginau[19]. Gal susigadys? Mickevičiaus ir Slovackio charakteristika — tematas man labai in skonį, bet prieš mūsų šventes tiek turėjau su pedagogija ir šiaip - jau kliūčių, kad parašyti jokiu būdu negalėjau. Dabar tarpkalėdyje esmi liuosesnis, gal ir įstengčiau šį - tą parašyti, tik jau tur but pervėlu, nes jubiliejaus metai pasibaigė[20].

„Garnys" labai čia mums patinka, žinoma iki nepradės ir mus kapoti[21]. Vardas labai tikęs; be reikalo „Viltis" piršia savo „Gandrą"[23] Męs suvalkiečiai turime tiktai garnį, o gandrą, gužutį ir busilą pažįstame tiktai iš žemaitiškų[23] raštų. Labai geistina, kad „Garnys", neatsižvelgdamas in jokias pirmių[24] sląstas, eitų toliaus.

Siunčiu laikraščių administracijai 10 rublių, iš kurių prašau už 6 rublius siųsti man „Draugiją" 1910 m., už 2 rublius siųsti man „Vienybę" 1910 m., už 1 rublį siųsti man „Garnį" 1910 m. ir už 1 rublį siųsti „Garnį" mano broliui šiuo adresu: počt. st g. Kalvarija, Suv. gub. gmina Liudvinovo, imenie Novina, G-nu Michailu Gustaitisu. —

Su tikra pagarba Kun. *M. Gustaitis*

---

[18] Gal autorius taip vadina eilėraščius, nes M. Gustaičio giesmių tų laikų „Draugijoje" nėra išspausdinta.

[19] Nėra nei M. Gustaičio kantatos tų metų „Draugijoje". Jos, matyti, redaktorius nespausdino.

[20] Atrodo, kad prel. A. Dambrauskas siūlė ar ragino M. Gustaitį parašyti ką nors vysk. M. Giedraičio jubiliejui, bet jis del laiko stokos to nepadarė, nors tema, kaip pats sakosi, labai patikusi. Teisybė, 1909 m. „Draugijos" 33 nr. yra M. Gustaičio sonetas „Vyskupui M. Giedraičiui", nors 29 nr. 58 pusl. išspausdinta A. Jakšto kantata „Garbė Didvyriui" vysk. M. Giedraičio jubiliejaus paminėjimui ir pridėtos kantatos gaidos. Šiame numeryje yra ir jubiliato paveikslas iš 1794 m., su nurodymu, kad po ilgų kelionių pateko Kauno kunigų seminarijon ir dabar kabo didžiojoj salėj. Jį norėjo M. Gustaitis Marijampolėn pargabenti minėjimui, bet greičiausiai, kaip jau anksčiau pastebėta, nepavyko jo gauti pasiskolinti.

Kai del vysk. M. Giedraičio jubiliejaus, tai 1908 m. „Draugijos" 23 nr. 311 pusl. yra A. Jakšto laiškas redakcijai, kuriame sako, kad 1909 m. gegužės 11 d. sukanka 300 metų nuo mirties vieno iš didžiausių Lietuvos veikėjų — vysk. M. Giedraičio, ir siūlė sudaryti jungtinį visų katalikų jėgomis komitetą tam jubiliejui paminėti. Prašė taip pat siųsti sumanymų, kaip geriausiai tiktų jį paminėti.

1909 metų „Draugijoj" 29 nr. 111—113 pusl. yra vysk. Cirtauto aplinkraštis (lotyniškai rašytas) apie vysk. M. Giedraičio jubiliejų.

[21] „Garnys" — juokų ir pašaipos (satyros) mėnesinis laikraštis. Jį įkūrė ir redagavo prel. A. Dambrauskas, nors oficialiai kiti pasirašinėdavo atsakomaisiais redaktoriais. Ėjo 1910—1914 ir 1924—1929 metais.

[22] Vaižgantas „Viltyje" 145 nr. pirmam „Garnio" numeriui padarė priekaištų ir gynė jo pašieptus dalykus.

[23] Garnį busilu vadina dzūkai ir kai kurie kiti aukštaičiai, o ne žemaičiai.

[24] „Pirmis", tai M. Gustaičio, matyti, sutrumpintas tų laikų labai dažnai vartojamas žodis „pirmeivis". Juo vadinosi socialistai.

Nr. 6.

Gerbiamasai Kun. Redaktoriau!

Ponas Č. Sasnauskas[25] prašo, kad duočiau atspaudinti 300 egzempliorių Kantatos teksto, kurio du variantu anuosyk nusiunčiau „Draugijos" Redakcijai. Jisai nori tuos atskirai atspausdintus lapelius pridėti ėmėjams prie Kantatos muzikos, kurios taipgi 300 egzemplorių spaudina.[26] Kad jo norą geriau ir pigiau užganėdinus, norėčiau žinoti, ar Tamsta spaudinsi tą Kantatą „Draugijoj" ar ne[27] Jeigu taip, tai kad tuo pačiu raidžių rinkimu pasinaudojus, prašau duoti atmušti skyrium dėl viso - ko 400 egzempl. tų eilių ir vienkart su rokunda prašau įsakyti, kad spaustuvė man juos prisiųstų. P. Sasnauskas rašo, kad jisai muzikai galutinai pritaikęs žodžius paskutinės redakcijos, kurią prieš porą savaičių Tamstai pasiunčiau, betgi porą straipsnių paliko iš priešpaskutinės redakcijos, taigi ir man jau dabar reiktų prisilaikyti ano priimtojo kompozitoriaus teksto, tačiaus jeigu Tamsta patėmytumei ką pataisytina, tai prašau su visiška liuosybe ištaisyti. Ketvirtame Kantatos straipsnyje[28] Sasnauskas pavartojo šitaip:

Broliai! juk męs katalikai,
Tat reikalauja dalykai,
Kristaus Bažnyčios ideją
Pasistatyti vedėja.

Aštuntame straipsnyje Sasnauskas šitaip nori giedoti:

Pastangos mūsų tėvynei
Tvyro senovės gadynėj,
Kuomet mūs viešpačiai - kariai
Valdė nuo marių lig mariai.

Visos gi kitos strofos sulyg pastarosios redakcijos. Da p. Sasnauskas praneša, kad jisai tą giesmę užvardina *Broliai Kantata*[29], delto kad jeigu kartais rašytų kitą kantatą, tai aiškesniam jų atskyrimui reikalinga vardas. Taigi ir aš ją privalau taip užvardinti.

Jeigu šita kantata „Draugijai" netiktų, tai visgi prašau Tamstos malonės, kad teiktumetės man šiame dalyke patarpininkauti,[30] būtent induoti ją p. S. Banaičio spaustuvei[31] ir korrektą prižiūrėti. Kadangi Kantatos muzika būsianti atspausta už poros sąvaičių, tai anuos lapelius reiktų pagaminti kiek pirmiaus.[32]

Šia proga pasinaudodami *p. Petras Kraučūnas,* Marijampolės vyrų gimnazijos mokytojas, ir *kun. Valentas Antanavičius* tos pat *gimnazijos prefektas* siunčia šitame rašte pirmas *6 rublius*, antras *3 rub.* ir prašo užrašyti juodu „Draugijos" ėmėjais šiems 1910 metams[33]. —

Pridedu trejetą eilučių „Garniui".[34] Su tikra pagarba

Kun. *M. Gustaitis*

Marijampolė d. 6. III. 10

---

[25] Talentingas muzikas (1867—1916), Šv. Kotrinos bažnyčios Petrapilyje vargonininkas, parašęs nemaža puikių religinio ir pasaulinio turinio kompozicijų.

Jis harmonizavo Maironio „Kur bėga Šešupė", „Jau slavai sukilo", Ateitininkų himną, „Žiburio" himną ir k. Ypač puikiai suharmonizavo M. Gustaičio parašytą kantatą „Broliai". (Skaityk Juozo Žilevičiaus L. M. parašytą monografiją „Česlovas Sasnauskas". Kaunas, 1936 m.).

26 M. Gustaitis 1900 m. Romoje parašė kantatai žodžius ir pasiūlė tuomet taip pat Romoje studijavusiam Č. Sasnauskui muziką parašyti. Šis mielai sutiko ir pažadą tesėjo. Ilgainiui žodžių rėmai pasidarė per ankšti ir rašė M. Gustaičiui iš Petrapilio „ar nebūtų galima jie pratęsti". (Skaityk M. Gustaičio str. „Iš mano santykių su Česlovu Sasnausku". „Lietuva", 1926 m. 18 (2107) nr.). Šiuo laiku M. Gustaitis praplėtė kantatos žodžius ir nusiuntė muzikos autoriui, kuris pritaikė muziką ir rengė kantatą spausdinti.

27 M. Gustaitis del kelių priežasčių, mums rodos, atsargus: nenori, kad redaktorius jam atrodantį jo žurnalui netinkamą dalyką spausdintų, ir antra, žinojo, kad nevisi autoriaus eilėraščiai jam patikdavo.

Štai, 1907 m. „Draugijos" 2 nr. 198 pusl. redakcijos atsakymuose pirmoje vietoje randame tokį charakteringą atsakymą: „P. Gust. M. „Skriejunėlį" pertaisę patalpinome. Sonetai likusieji netilps, nes jų forma perdaug... „žegotiška".

1909 m. „Draugijos" 30 nr. 260 pusl. redakcijos atsakymuose vėl randame: „Kun. M. Gustaičiui. Sunaudosime nors ir neviską. Ačiu".

28 Vietoj posmas autorius šiame laiške visur rašo straipsnis.

29 Autorius ją buvo įvardinęs „Vyrai" nuo pirmojo kantatos žodžio, bet muzikos autorius tą žodį pakeitė žodžiu „Broliai".

30 1910 ir 1911 metų „Draugijos" komplektuose šios kantatos nėra. Ar prelatas tarpininkavo, įduodamas rankraštį spaustuvei, ir ar prižiūrėjo korektūrą, o pagaliau ar tie kantatos žodžiai buvo tuo metu spausdinami — kol kas nežinoma.

31 Saliamono Banaičio spaustuvė įsteigta 1904 m., kai tik leido lietuvių spaudą. Tai pirmoji lietuvių spaustuvė Kaune. 1918. XI. 1 d., tą nedidelę spaustuvę iš jos savininko nupirko Šv. Kazimiero draugija, ją pavadino „Šviesos" spaustuvė, ir žymiai padidino. S. Banaitis buvo lietuvių veikėjas ir kaip Valstybės Tarybos narys pasirašė 1918. II. 16 d. aktą, (Apie šią spaustuvę rašo *prel. A. Dambrauskas* knygoje „Šv. Kazimiero draugija", Kaunas 1932 m. 74—75 pusl.).

Lietuviškoji Enciklopedija (II tomas 1095 pusl.) rašo, kad spaustuvė įsteigta 1905 m. S. Banaitis mirė 1933 m. Kaune.

32 Pirmą kartą ši kantata kompozitoriaus išspausdinta 1910 m. „Lietuviškoje Muzikoje" 12 nr., o 1930 metais „Dirvos" bendrovė išspausdino taip įvardydama: „Kun. prof. d-ro Kazimiero Jauniaus atminimui *„Broliai"* (kantata). Muzikos, dainavimo ir scenos vaizdas. Žodžiai — M. Gustaičio. Muzika — Č. Sasnausko". 46 pusl.

33 Paskutinė pastraipa nuo „Šia proga..." mėlynu pieštuku, matyti, gavėjo ar kito asmens perbraukta ir apačioje tuo pat pieštuku parašyta „jau". Greičiausiai tai kasininko padaryta. Laiško gale iš šono yra toks prierašas „Sugrąžinti šitą laišką *K. A. D."* Matyti, kad duodamas laišką kasininkui, prel. Dambrauskas prašo jį vėl jam grąžinti. Mėlynas pieštukas padarė taip pat brūkšnį ir per žodį „sugrąžinti".

34 „Garnys", ypač prieškarinis, dabar yra bibliografinė retenybė, dėl to neteko jo niekur užtikti ir patikrinti, kokius eilėraščius M. Gustaitis šiam laikraščiui siuntė.

Nr. 7.

Gerbiamasai Kun. Redaktoriau!

Sugraibstęs iš įvairių šaltinių žineles, ypač iš pasikalbėjimo su pralotu Povilaniu, parašiau šį - tą apie Vyskupą A. Karosą. Jeigu tiks, sunaudokite „Draugijoje". Tiktai prašau papildyti porą vietų, būtent kokioj mokykloj pradinį ėjo mokslą — ar Anykščiuose? ir ką išguldinėjo seminarijoje, būdamas profesorium ir rektorium, turbūt morališkąją Teologiją.[35]

Susivėlinau su šituo raštu delto, kad ligindamas tėvą daug turėjau sugaišti laiko ant kelionės ir šiaip įvairių smulkių kliūčių.[36] Šį laišką rašau iš Karlsbado; čia užtruksiu dar porą savaičių.

Mačiau, kad mano eilėse „Tėvynės Rauda" patilpusiose „Draug." 42—43 n. įsibrovė pora klaidų antroj strofoj galūnių suderinime: užuot „plaukus" turėtų būti *kasas*, vieton „našlaičius" reiktų *gedules*. Jau atitaisyti negalima, todėl meldžiu klaidų surašе atitaisyti[37].

Vienkart rašau ir in „Šaltinio" redakciją, prašydamas, kad „Draugijai" paskolintų vysk. A. Karoso fotografijos klišę. Nežinau ar paklausys.[38]

Su tikra pagarba

Kun. *M. Gustaitis*

Karlsbad, Böhmen.

Bellevuestr. Haus „Mühlfeld"

d. 1. VIII. 10

---

[35] Minimas straipsnis išspausdintas 1910 m. „Draugijos" birželio ir liepos mėn. 42—43 nr. 205—207 pusl. tokiu vardu: „Naujas Seinų Vyskupas J. M. Antanas Karosas". Pasirašo *G. M.*

Prel. A. Povilanis, kurį mini laiško autorius, buvo Žemaičių vyskupijos kapitulos narys ir seminarijos profesorius. Mirė 1918. II. 24 d. Joniškyje.

Dėl čia prašomų pataisų žurnale išspausdinta, kad „pradinį mosklą vysk. A. K. įgijo namie ir Anykščių mokykloje", o kunigų seminarijoje „išguldinėjo kanoniškas teises, vėliau lietuviškąją kalbą ir homiletiką, galop morališkąją teologiją".

Fotografijos prie šio straipsnio nėra, bet tame pat numeryje, aprašant vysk. Karoso ingresą Seinuose, prie kun. M. Gustaičio kalbos teksto, pasakytos ingreso metu, (ji užima beveik du puslapiu) 217 pusl. įdėta vyskupo fotografija per visą puslapį.

[36] 1911 m. „Šaltinis" rašo, kad lapkričio 17 d. palaidotas Kazimieras Gustaitis. Straipsnelyje rašoma, kad „paskutiniais laikais širdies liga susirgęs, sūnaus, kunigo Motiejaus, lydimas, a. a. Kazimieras porą kartų važinėjo gydytųs į Karlsbadą, Karaliaučių ir Nauheimą — bet veltui, nes amžio įtemptais darbais pailsusi širdis nustojo plakusi lapkričio 14 dieną". Atrodo, kad M. Gustaitis čia mini pirmąjį išvažiavimą su tėvu.

Dar reikia pastebėti, kad ir sūnus kun. Motiejus mirė ta pačia liga, kaip ir tėvas.

[37] Nors ir prašomas, „Draugijos" redaktorius nemalonėjo šių klaidų atitaisyti.

[38] Skaityk 35 išnašos gale šiame puslapyje.

LAIŠKAS IŠ 1911 METŲ (1)

Nr. 8.

Marijampolė d. 19. III. 1911 m.

Gerbiamasai Kun. Redaktoriau![39]

Rengiu spaudon knygelę,[40] in kurią ineis ir eilės „Meilė",[41] del to Banaičio spaustuvė atsiuntė man pirmą Draugijos N. 51 numerio lanką korektai in aną knygelę. Patėmijau didelę klaidą: ant pusl. 204 paskutinės penkios eilutės turi būti perkeltos į p. 203 po žodžių: „Štai kaimynas veda sūnų". Reikia kaip nors atitaisyti, nes labai neaistetiškai išrodo. Be to ant p. 202 eil. 17 vieton „Plaukkis" turi būti „Traukkis" ir ant p. 207 eilėj 6 užuot „Kuris" turi būti „Kurio". Kadangi šitos paklaidos iškreipia mintį, tai meldžiu ir jiedvi įsakyt pataisyti.[42]

Su tikra pagarba.

Kun. *M. Gustaitis*

---

[39] Tarp šių laiškų šis vienas atvirukas.

[40] M. Gustaičio archyve rasta daug išspausdintų viršelių su užrašu: „M. Gustaitis *Poezija* MCMXI". Viršeliai tamsiai pilkos spalvos, A. Zmuidzinavičiaus juostų ir dviejų rūtų šakelių piešinys. Bet kodėl šis rinkinys neišėjo? Matyti, šią knygelę autorius ir mini.

[41] Poema „Meilė" išspausdinta 1911 m. „Draugijos" 51 nr. 193—207 pusl. Kaip matom, ji užima 15 pusl. Atskiru leidiniu ši poema išleista Chicagoje 1914 m. ir turi 24 pusl. Šiame leidinyje ji perredaguota, pertaisyta ir papildyta.

[42] Korektūros klaidos „Draugijoj" taip ištaisytos: iš 204 pusl. eilutės įdėtos savo vieton, o likusios dvi atitaisyta 296 pusl.

LAIŠKAS IŠ 1923 METŲ (1)

Nr. 9.

Didžiai Gerbiamas Redaktoriau!

Del V. Bičiūno iliustracijos buvau pas p. Šimonį.[43] Jis atidžiai peržiūrėjęs visus paveikslėlius, pareiškė, kad jie meno reikalavimus patenkiną, nesą reikalo antra serija piešti, pagalios ir jis pats geriau nepadarytų. Tiesa, stilius esąs savotiškas — kubinis ar gotinis — vis delto meno dalykas.[44] Matyt, Šimonis dailininkas ex professo, apsikarstęs paveikslais paveikslėliais, visi gražūs — akį veria! Bandysiu jo rankai ką kita pasiūlyt. Ano tarpu reik pasitenkinti kas yra. —

11—12 Draugijos N-y skaičiau Tamstos straipsnį apie rašybos reformą. Pilnai pasirašyčiau po protestu už universito pakeitimą universitetu, nors „Amerikos mokyklą" esu pats ta priesaga išmarginęs, bet liepiamoji nuosaka, man rodos, einant rašybos prastinimo dėsniu, nėra reikalo rašyti su dviem raidėm galūnėje. Juk tokių homonimų — aibės (raũs — rãus, gèrs — gẽrs, aũšta — áušta). Del aiškumo, kur reikia, gali kirtis pavaduoti raidę, tai bus prasčiau negu visur dvi raidi rašyti. —

Puiki persų pasakėlė — Vyras ir Žmona. Iš tiesų, vertėtų orientalizmui plačiau durys atidaryti į mūsų šventyklą.[45] —

Visa pagarba

Jūsų *M. Gustaitis.*

Lazdijai 1923. I. .13.

---

[43] Kalbama apie J. Slovackio „Anhellio", M. Gustaičio vertimo, iliustracijas.

[44] Matyti, M. Gustaitis, gavęs V. Bičiūno iliustracijas, nuėjo su jomis pas

prel. A. Dambrauską, o tasai jas išpeikė ir siūlė duoti vertimą dailininkui K. Šimoniui iliustruoti.

Gustaitis tik iš dalies buvo jomis nepatenkintas. 1923. I. 20 d. laiške V. Bičiūnui (V. D. U. Bib. rankraščių skyrius E 199, lapas 34) rašė: „Kai dėl Eloės, tai ji man daro nusiminusios *baletininkės* (mano pabraukta K. B.) įspūdį, o ne angelo. Stinga dvasingumo. Tiesa ji panaši į Slovackio tekstą, bet gi iliustracija teksto gali nepaisyti. Tai pasakydamas, aš tik pareiškiu savo nuomonę, anaiptol nemanau varžyti kompozitoriaus intuicijos". (V. Bičiūno straipsnyje „Kun. D-as M. Gustaitis" („Lietuva" 1928. I. 7 d. 5 nr.) neteisingai rašoma, esą, M. Gustaitis laiške išsireiškė: „Kai dėl Eloės, tai ji man daro nusiminusios *ateitininkės* (mano pabraukta K. B.) įspūdį, o ne angelo")

Dėl kitų iliustracijų laiške nieko nesako.

Knygai išėjus, 1923 m. „Gairių" 4 nr. 250 pusl. V. Bičiūnas (T. V,) rašė, kad „Dirvos" Bendrovės spaustuvė Marijampolėje tiek suterliojo piešinius, jog tenka labai delto gailėtis".

Iliustratorius siūlė vertėjui atsisakyti tokį leidinį priimti. Dėl to M. Gustaitis rašė V. Bičiūnui (V. D. U. Bibl. rankraščių skyrius E 199, lapas 41) 1923 VI. 27 d. laiške: „Ką gi pagelbės atsisakius nuo „Anhellio" laidos? Juk tai dalyko nei kiek nepataisys. Knygos eis kaip ėjusios, tik jau, žinoma, „Dirvos" naudai. Atiduoti jiems popierą, kurios kaina dabar bus dvigubai pakilusi, reiškia taip pat patarnauti jų bizniui. Taigi manau pasitenkinti laida kokia yra, juo labiau kad jai pinigų daugiausia yra įdėjęs kun. Garmus: tegu jis galutinai ir sprendžia, o Tamstos pasiūlymą aš jam pranešiu.

Pagalios ne taip jau blogai atrodo darbas. Tiesa, kai kurios iliustracijos išėjo per tirštos, kitos per blankios; vietomis kur nekur žymu bereikalingi taškai, arba dėmelės. Taigi dalykas ne tobulas, bet vis delto pakenčiamas".

Iš tikrųjų iliustracijos labai blogai išėję.

45 M. Gustaitis, rašydamas daktaro laipsniui gauti disertaciją apie A. Mickevičiaus Krymo sonetus, turėjo kiek studijuoti ir orientalizmą. Jisai jį, matyti, pamėgo. Jo disertacijoje yra tokių skyrių: „Orientalinė srovė Europos literatūroje" („Vaivorykštė", 2-ji knyga), „Ad. Mickevičiaus orientalizmas" („Vaivorykštė", 3-ji knyga), „Orientalinis Krimo Sonetų stilius" („Vaivorykštė", 4-ji knyga).

Eilėraščiai

VIETOVĖS[46]

Vietos išgirtos, pažįstamos mano!
Vėl jus regiu ir regėdams stebiuosi
Jūsų didinga grazna, kuria žydit
Lygiai taip pat, kaip žydėjot senovėj.

Tas pat slaptingas milžinkapių, rūmų
Ir jų paminklų rūstusis paveikslas.
Jis man vaizduoja tą didžią galybę,
Kuria garsėjot per ištisus amžius.

Čia Gediminas, čia Vytautas — narsūs,
Priešą paveikę žūtbūtinėj karėj,
Dėjos ant skruostų vainiką iš laurų,
Sveikino savo kariuomenę drąsią

Po kalavijų ir skydų gaudimui
Čia midum taurės pripiltos skambėjo
Geriant vadų ir kareivių sveikatą,
Žvengiant žirgams ir berykaujant miniai.

Pažvelgiau vėl į palinkusius skliautus —
Ir padavimai senovės subudo
Viens pagal kitą stebėtini gražūs...
Sveikinu jus, atminimai garbingi!

M. Gustaitis

PAVASARIS[47]

Štai ir saulutės giedri spinduliai
Plyštančius ardo užsupalus sniego —
Kirdina žemę; šiai keliant iš miego,
Kruša lediniai šiaurės ryšuliai.

Jau pasirėdė pasaulis žaliai;
Gyvis ir paukščiai, ką žiemą iš spiego
Miškų pusnynuos po kerpėmis liego,
Išsidanginę, bylojas' meiliai.

Kad prigimimas pavasarį švenčia,
Ir trimituoja pati sau gamta,
Vien atgalainis tik merdesį kenčia.

Kelkis lietuvi! mirtis įveikta —
Viskas gyvuoja: štai tavo viengenčiai
Šaukia į darbą ir laukia tauta!

Gustaitis

---

[46] Šio eilėraščio bene pirmasis tekstas yra „M. Gustaičio eilėraščiai" V. D. U. Bib. D 693, lapas 30 rankraščių skyriuje. Čia duodamasis tekstas gal bus antrasis. Jis rašytas ranka p. Otono Milaševičiaus, buvusio M. Gustaičio seketoriaus. Jisai, kaip Seinų gimnazijos, dabar Lazdijuose, raštvedys, š. m. kovo 2 d. laišku man pranešė, Seinų „Žiburio" gimnazijon yra įstojęs 1918. I. 15 d., o išstojęs 1922. XI. 1 d. Tik šiame laikotarpyje galėjo būti atsiųstas „Draugijos" redaktoriui ir šis eilėraštis.

Trečiasis šio eilėraščio tekstas išspausdintas „Gairėse" 1923 m. sausio mėn. 1 nr. 1 ir 2 pusl. Pastarasis tekstas žymiai geresnis už čia įdedamąjį.

[47] Šį eilėraštį M. Gustaitis mini pirmajame savo laiške 50 pusl.

Labai įdomu, kad po 18 metų nuo šio soneto atsiuntimo „Draugijos" redaktoriui, autorius tą sonetą iš pagrindų perdirbo ir išspausdino „Varpeliuose" (išleisti 1925 m.) 14 pusl., įvardydamas „Rezurekcija". Čia jo tekstas toks:

ŽIBURIO HIMNAS[48]

Kam brangiausia — Lietuva,
Kas ją myli — kaip Tėvynę,
Stokie sveikas su knyga
Vardan Dievo šviesti miniai,
O tiesa mus išganys.

Kad graži būt Lietuva,
Ei pakelkim, vyrai, meną:
Lai kiekvienas kiekviena
Dailei aukurą kūrena —
Menas vardą sugrąžįs.

Dora dora, kur esi?
Ko bastaisi? Tave tremia!
Vai tautų žvaigždė šviesi,
Grįžk gaivinki tėvų žemę —
Tujen mūsų Žiburys.

M. Gustaitis

Vėl jau gaivūs saulės spinduliai
Ardo murziną paklodę sniego
Ir žemelę kirdina iš miego.
Trūksta pančiai, klega vandenai.

Vėl dabinasi gamta žaliai;
Paukščiai žvėrys, kur miškyne liego
Kas tik gyvas vėl aikštėn išbėgo
Sveikinti pavasarį linksmai.

Aleliuja! Jūs, Velykos mano!
Jūs Mesijui atidarėt grabą,
Izraelį išvedėt iš tvano:

Paskandinkit mano ydų stabą!
Užgaudė varpai — žemužė dreba.
Kelkis, siela, džiūgauk! Ei, Hozanna!

48 Šis himnas rašytas taip pat p. O. Milaševičiaus ranka. Vadinasi, jisai redaktoriui atsiųstas 1918—1922 metų laikotarpyje.

Pirmą kartą šis himnas išspausdintas kaip eilėraštis „Žiburyje“ 1911 m. 1 Nr. 3 pusl. Ten jisai įvardintas „Mielas drauge“. Jau 1912 m. „Žiburio“ 3 nr. 5 pusl. išspausdintas ir įvardytas „Žiburininkų giesmė“. Išspausdinta ir Č. Sasnausko muzika. Tais pat metais išleistas atskiru iš kompozitoriaus rankraščio cinkografijos atviruku. Tačiau tarp ten išspausdinto teksto ir čia esamojo yra skirtumų. Ten šio himno tekstas šitoks:

Jei tamsybė užgesįs,
Paskutinę tau balaną,
Ir aptemęs žvilgesys
Skęs į juodą tvaną.
Štai tau šviečia Žiburys.

Jeigu vėtra namą griaus,
Tik ketvirta liksis siena,
Mielas drauge, tu tuojaus
Saulėn langą kirski vieną,
Jis vadįsis Žiburys.

Jei kaimynas neramus
Skaudžia tave ir šeimyną
Globdams žemę ir vaikus,
Dirstelk, sveikas, į sėtyną,
Ten tau šviečia Žiburys.

Be to, Žiburio himną 1922 m. M. Gustaitis išleido su gaidomis atskirame lapelyje, bet redakcinių pataisų tik šios: antrame posmelyje antroji eilutė baigiasi tašku. To posmelio paskutinės eilutės paskutinis žodis „sugrąžins“. Paskutinio posmo priešpaskutinė eilutė ten tokia: „Grįžk, tėvų gaivinki žemę —“

GIESMĖS FRAGMENTAS

Sūnus Dievo koaukščiausia[49]
Tarp Šventųjų Ją sodina
Teikia valdžią kodidžiausią
Karaliene apgarsina.[50]

Pagarbinta būk Marija,
Dangaus rūmų visa Ponia!
Užtaryki mūs broliją
Ir palaimink ją malone.

Duokim Garbę Dievui Tėvui
Ir Jo Sūnui Žmogui — Dievui,
Šventai Dvasiai Linksmintojai,
Mūsų dūšių Pašvęstojai. Amen.

---

[49] Šie giesmės posmai išliko archyve, tur būt, del to, kad po jais buvo M. Gustaičio trečiasis laiškas parašytas (išspausdintas 51 pusl.). V. D. U. Bib. rankraščių skyriuje yra vienas iš M. Gustaičio sąsiuvinių, kurio pradžioje yra surašytos kelios ražančiaus giesmės su įvairiais braukymais ir taisymais. 10 pusl. yra ir šių trijų posmų, matyti, pirmesnysis tekstas, kuris taip atrodo:

O Sūnus ją koaukščiausia
Terp Šventųjų pasodina;
Duoda valdžią kodidžiausią,
Karaliene pavadina.

Būk pagarbinta Marija,
Rūmų Dangiškųjų Ponia;
Užtaryk Dievop Žmoniją
Ir palaimink ją malone!

Duokim garbę Sutvėrėjui,
Jėzui Kristui Atpirkėjui,
Šventai Dvasiai Linksmintojai,
Mūsų dūšių Pašvęstojai.
Amen.

Pirmieji du giesmės posmai tame sąsiuvinyje pieštuku ištaisyti ir tas tekstas sutinka su rastuoju prel. A. Dambrausko archyve, o trečiasis posmelis netaisytas.

[50] Parašyta „būt vadina“, o Gustaičio ranka šie žodžiai perbraukti ir ištaisyti į žodį „apgarsina“.

Lietuvos ir Livonijos konfliktas 1556—1557 m.

SIMAS SUŽIEDĖLIS, KĖDAINIAI

Prisiminę Lietuvos ir Livonijos politinių santykių raidą, lengvai pastebėsime tris būdingesnius tų kaimyninių sijų periodus. Pirmasis prasideda Kalavininkų ordino įsikūrimu ir užsibaigia jo pralaimėjimu Šventosios šlaituose: visą tą laiką — pustrečio šimto metų — vyravo dažnos tarpusavio kovos su labai trapiomis taikos paliaubomis. Antrąjį periodą — nuo Šventosios kautynių iki Pasvalio taikos — Lietuva ir Livonija išgyveno taikiai, tačiau per tą šimtą su viršum metų neatlaidžiai ginčijosi dėl sienos, prekybos reikalų ir pagaliau dėl Rygos arkivyskupijos globos. Tretysis laikotarpis apima Kalavininkų ordino žlugimą ir integralų Lietuvos įsigalėjimą Livonijoje. Kiekviena iš šių fazių, be to, žymi kaskart augančią Lietuvos įsravą padauguvio žemėje.

Pirmasis ir antrasis laikotarpis, kaip regime, susiejamas Šventosios kautynių, o antrasis su trečiuoju sujungiamas Pasvalio taikos. Ypačiai reikšminga yra Pasvalio taika, vienu atžvilgiu žyminti atomazgą susikaupusių Lietuvos ir Livonijos ginčų, didžiausios įtampos pasiekusių 1556/57 metais, o antruoju—sudaranti preliudiją galutino Livonijos pajungimo Lietuvai. Ties šiuo būdingu ir patraukliu Lietuvos ir Livonijos santykių posūkiu — *Pasvalio taikos užsklęstu 1556/57 metų konfliktu* — ir sutelkiama šio straipsnio vedamoji mintis.

I. LIETUVOS IR LIVONIJOS NESANTAIKOS VERSMĖS

Lietuvos ir Livonijos santykius daugiausia kartino toji *geopolitinė būklė,* kuri jas abi sijo, bet drauge ir skyrė. Prisiglaudusios prie Baltijos jūrų kraštelio, bet turėdamos už savęs didelius slavų plotus, karinės ekspansijos laikais jos viena su antra varžėsi dėl įtakos Pskove ir Naugarde ir atkakliai grūmėsi dėl Dauguvos vagos. Pirmajai priklausė Dauguvos aukštupis su Polocko faktorija ir gudų žemėmis, iš kurių Livonijos pirkliams plūdo duona ir turtas, o antroji valdė Dauguvos žemupį su Rygos uostu, į kurį smelkėsi rytinių ir šiaurinių Lietuvos žemių prekės. Jei karas su rusais jas abi kai kada ir sujungdavo, tai tranzitas Dauguvos upe ir pastangos savo varžovę kuo toliau pavaryti nuo Baltijos jūrų dar veikiau jas išskirdavo.

Šešioliktojo amžiaus pradžioje militarinis pajėgumas susmuko tiek vienos, tiek ir antros, o Maskvos agresija, suslūgus totoriams, gaivališkai

paaugo. Pasikeitusios aplinkybės du nesutaikomus kaimynus buvo suvijusios į karinę santarvę[1], bet jinai pasirodė neefektinga ir trapi. Lietuvos kunigaikščiui Aleksandrui pritrūko ryžtumo ir ištvermės, o Livonijos magistrui Valteriui Pletenbergui — jėgų. Teisybė, jam valdant, Livonija dar pajėgė prie Smalinio ežero (1503) sutraiškinti rusus ir išspausti šešerių metų taiką[2], bet tai buvo paskutinis jos laimėjimas, Lietuvos pakankamai neparemtas ir neišnaudotas. Nepajėgdama daugiau krašto ginti, ji buvo priversta pirkti iš Maskvos taiką kaskart brangesne kaina. Pirma iš Livonijos buvo išderėtas neitralumas Lietuvos ir Livonijos rungtyse, paskui išreikalautas pasižadėjimas jokiu atveju nesidėti su Lietuva, galiausiai įpareigota Rusijai mokėti duoklę. Tokiomis nuolaidomis ji penkiasdešimčiai metų išsergėjo savo šalies taiką, bet į beviltę padėtį įkišo nepriklausomybę, nes, teisingu Kostomarovo pasakymu, Livonija pasidarė kone Rusijos vasalė[3].

Susiklosčiusi tokia nepatvari Livonijos būklė skaudžiai dilgino kaimyninę Lietuvą. Jau Livonijos neitralitetas buvo gerokai užkabinęs jos saugumą, leisdamas Maskvai nekliudomai savo jėgas nukreipti prieš vienus lietuvius[4]. Dar labiau Lietuvos valstybę pažeidė 1521 ir 1554 metais su Rusija pasirašytos sutartys, uždraudusios Livonijai bet kokiu atveju susibičiuliauti su Lietuva[5]. Buvo aišku, kad Maskva pirma siekia Livoniją izoliuoti, o paskui ir visiškai ją pačiupti[6]. Tuos Rusijos kėslus ryškiai rodė Jono IV Žiauriojo titulavimasis „Livonijos valdovu" ir į 1554 metų sutartį įtraukta Tartaus vyskupo prievolė mokėti duoklę už tariamai valdomas rusų sodybas[7]. Tokie vieno Livonijos federacijos nario duoti Maskvai pa-

---

[1] *Dogiel, Mathias*: Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae. Tomus V. Vilnae 1759, nr. 90 159—162 p.

[2] *Napiersky, K.* E.: Russisch Livländische Urkunden. St. Peterburg 1868, nr. 296, 249 p.

[3] *Kostomarov, N.* Istoričeskija Monografii i Izsledovanija. Tom III. S. Peterburg 1867, 63 p.

[4] Žiūr. *Kentmann, Ruth.* Livland im russisch-litauischen Konflikt. Die Grundlegung seiner Neutralitätspolitik 1494—1514. Marburg 1929. Red. *A. Šapoka.* Lietuvos istorija. Kaunas 1936, 202—203 p.

[5] *Napiersky,* Russ. Liv. Urk. nr. 369. *Monumenta Livoniae Antiquae.* Bd. V. (Bartholomäus Gräfenthals Livländische Chronik). Leipzig und Riga 1847, nr. 184. Čia skaitome: *„Tho dem koninge van palen und grothf. tho lettowen nicht thoreden mith keynerley sache"*... 509 p.

[6] Žiūr. *Forsten, G. V.* Baltijskij vopros v XVI i XVII stoletijach. Tom I. S. Peterburg 1893, 72 p.

[7] Rašydamas Anglijos karaliui Eduardui VI, Rusijos caras Jonas IV save vadino *„Lord and Great Duke of..... Liefland". Karamzin* VIII primeč. nr. 485. Apie duoklę, kaip priekabę Rusijos — Livonijos karui, išsamiai rašo *Juriens I.* Vopros o Livonskoj dani. Varš. Univ. Izvest. Nr. 6—9, 1913. *Stern, C.* Der Vorwand zum grossen Russenkriege 1558. Riga 1936.

žadai lietuvių negalėjo būti toleruojami. Antai, prarasdami savo įtaką Naugarde ir Pskove, lietuviai buvo Rusijos nušalinti šiaurės Europos erdvėje; duodami dabar jai laisvę ir Livonijoje, jie įsileistų Joną Žiaurųjį beveik į savo kiemą[8]. Tada Zigmantui Augustui, tam delsiam Lietuvos kunigaikščiui, tektų su rusais rungtis ne tiktai pietuose ir rytuose dėl Dniepro ir Dauguvos aukštupio, bet ir žiemiuose dėl Dauguvos žiočių, taip svarbių Lietuvos saugumui. Tai būtų sunkiai pakeliama kova, nes rusai Lietuvą apsiaustų iš visų šonų. Todėl ją skaudino jau nebe Livonijos konkurencija, praeities dalykas, o visiška jos negalia atsispirti į Baltijos marias gravituojančiai Rusijos jėgai. Tačiau, kol rusai Livonijon nebuvo įkėlę kojos, lietuviai dar vylėsi seną aisčių padauguvį palenkti suverenei savo valdžiai. Savisaugos instinktas spirte spyrė juos visomis išgalėmis didinti savo įtaką Livonijoje, kad sprendžiamu metu galėtų ją patys vieni suglobti. Gi tokiu atveju ne tiktai sukuriami nauji konfliktų židiniai, bet įpučiamos ir prigęsusios neapykantos žarijos.

Dar prieš tai, ypač po Šventosios kautynių, dažniausia būdavo užkliuvama už nesureguliuotų su Livonija *sienų,* kurios dėl pelkių ir miškų nebuvo nė lengva pratiesti[9]. Kol Livonijos ordinas buvo pajėgus, tokia „atvira" su Lietuva siena didelių rūpesčių nekėlė, juoba, kad po Prūsijos suvasalinimo bent formaliai buvo pravesta „granicies Radivili", pripažįstant tokiu būdu livoniškės ordino šakos suverenumą ir teritorijos neliečiamumą[10]. Po Valterio Pletenbergo laikų, to paskutinio Livonijos švystelėjimo, Lietuvos ir Livonijos sienų klausimas iškilo į pirmą vietą. Livonijos ordinas visomis priemonėmis siekė tiksliai ir aiškiai sieną pratiesti, o Lietuva, priešingai, sieną supastovinti vengė, todėl abiejų šalių komisijos negalėdavo susitarti.[11]. Ypačiai nesukalbami ir nenuolaidūs būdavo Žemaičių atstovai, vyskupas ir seniūnas, kartą Zigmantui Senajam pareiškę, jog jie nežiną, kur pradėti sieną vesti ir kur baigti[12]. Tai rodė sąmoningą lietuvių nusistatymą neturėti su Livonija tvirtos sienos, kad galima būtų ją stumti arčiau Baltijos. Bet ir Livonijos ordinas neketino nusileisti, keršydamas už lietuvių įsiveržimus ir pats sprausdamasis į Lietuvos žemę. Ypač dažni

---

[8] Pal. mano str. „Livonijos prijungimas prie Lietuvos" (Athenaeum IV 1933) ir „Mykolo Radvilos pastangos prijungti Lietuvai Rygą"(Athenaeum VII 1936)

[9] Žiur. „*Kłodziński, A.* Stosunek Polski i Litwy z Inflantami przed zatargiem z. r. 1556/57. Kwart. Historyczny. Lwów 1908, 344—351,

[10] *Dogiel,* Cod. dipl. V nr. 82. *Schirren, C.* Verzeichniss livländischer Geschichtsquellen in schwedischen Archiven und Bibliotheken. I. Heft. Dorpat 1861, nr. 216.

[11] *Dogiel,* Cod. dipl. V nr. 114. *Kniga Posolskaja Metriki V. K. Litovskago,* 1545—1572. Tom I. Maskva 1843, nr. 16.

[12] *Russkaja Istoričeskaja Biblioteka* (Litovskaja Metrika). Tom XXX. Red. J. J. Lapo. Jurjev 1914, 60 p.

nesusipratimai kildavo su Daugpilio komtūru, Vilhelmu Fürstenbergu, išgyvenusiu apie dvidešimt metų (iki 1554) tame kampelyje, kur kryžiavosi Lietuvos, Gudijos ir Livonijos interesai. Jo metu prie Daugpilio komtūrijos sienų, rodės, buvo atgimę Kęstučio laikų „reizai", kuriems taikos metas nebuvo jokia grąsmė[13]. Livonijos ordinas ir Lietuva bergždžiai susirašinėjo ir keitėsi pasiuntinybėmis: ginčai dėl sienų, Zigmantui Augustui ėmus valdyti, ne tiktai nenuščiuvo, bet dar labiau suaktyvėjo[14].

Sienų ginčai glaudžiai sijosi dar su kita nesantaikos versme, iš kurios taip pat gausiai tryško abiejų šalių barniai.. Lietuva ir Livonija buvo vienodai suinteresuotos Dauguvos vaga, bet jųjų *prekybos reikalai* nebuvo sutvarkyti reciprociteto principu. Vokiečių hanzos įmokyta ir savo naudos tepaisanti Livonija varžydavo Lietuvos įvežimą ir išvežimą. Antai, 1533—1537 metais buvo draudžiama į Lietuvą įvežti galvijai, arkliai, parakas, švinas, džiovintos žuvys — žodžiu, visa tai, ko reikėjo Lietuvos karui su rusais[15]. Be to, dažnai pasitaikydavo prievartos veiksmų prieš Lietuvos pirklius, už ką lietuviai atsilygindavo panašiomis represijomis. Čia taip pat daugiausia širdijosi Polocko vaivada su Livonjos komtūrais, valdžiusiais padauguvio pilis: Lietuvos pirkliai turėdavo didelio vargo praplaukti pro Daugpilį ir Krustpilį, o Livonijos pirklių prekės būdavo suturimos Polocke[16]. Visa tai kurstė lietuvių geismą turėti laisvesnes rankas prie Dauguvos krantų ir prasistumti į Rygos uostą, kaip kad lenkai per didelius vargus buvo prisiplakę prie Dancigo.

Ginčai dėl sienų ir tranzito Dauguvos upe 1555 metais pasiekė tokios įtampos, jog mažai betrūko, kad tarp abiejų kaimyninių šalių įsižiebtų karas[17]. Tarpininkaujant Austrijos karaliui Ferdinandui Habsburgui, Zigmanto uošviui, Lietuva kardo nepakėlė tikriausia tiktai dėlto, kad Rusijos caras Jonas Žiaurusis neseniai buvo baigęs kariauti su Astrachanės totoriais ir pasisukęs veidu į Lietuvą, su kuria tik trumpam (iki 1556. III. 15) buvo suderėta taika[18]. Tokiu metu žvanginti ginklu Livonijoje buvo nesaugu ir neišmintinga, juoba, kad Lietuva galėjo pasirinkti dar Vytenio ir Gedimino pramintą intervencijos kelią: *paremti Rygos arkivyskupą prieš Livonijos ordiną.*

---

[13] *Renner,* J. Livländische Historien. Herausg. von R. Hausmann und K. Höhlbaum. Göttingen 1876, 128 p. Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschijhte Liv, *Esth und Kurlands.* Bd. X. 147. 150. Schirren, Verzeichniss I nr. 311, 316, 323, 834.

[14] *Verz.* I nr. 376, 397, 398, 399, 401, 407.

[15] *Gadebuch, Fr. K.* Livländische Jahrbücher. Erster Theil. Riga 1780, 347, 353 p.

[16] *Verz.* I. nr. 417.

[17] *Ten pat* nr. 435. *Kłodziński* 349 p. *Lachowicz, St. A.* Listy Originalne Zygmunta Augusta do Mikołłaja Radziwiłła Czarnego, Wilno 1842, 93 p.

[18] *Kniga Posolskaja Lit. Metriki* nr. 56, 91—94 p.

II. RYGOS ARKIVYSKUPO SIEKIMAI IR KONFLIKTO UŽUOMAZGA

Rygos arkivyskupas Vilhelmas Brandenburgietis ir jo brolis Prūsijos kunigaikštis Albertas, Zigmanto Augusto pusbroliai, buvo sumoję atgaivinti tokius Livonijos ir Prūsijos saitus, kokie buvo tarp šių abiejų vokiškų diasparų, kol Prūsija nebuvo suvasalinta[19]. Tačau nukirstas šakas vėl sugydyti, ir dargi vienos Hohenzolernų giminės rankose, tegalima buvo sekuliarizavus Livonijos ordiną ir vyskupijas. Šitai padaryti buvo viltasi jau tada, kai Vilhlemas Brandenburgietis, Zigmanto II Senio paremtas, užsidėjo Rygos arkivyskupo mitrą[20]. Deja, Zigmantas II, smarkus su reformacija kovotojas, nepanorėjo savo pašonėje turėti dar vieno jos židinio ir savo seseraičio užsimojimų neparėmė[21]. Tuo pasinaudojo Livonijos magistras, geidęs pasiskelbti vienavaldžiu Livonijos viešpačiu. Reformacija ir jam teikė gerų vilčių, bet pirma reikėjo nurungti arkiv. Vilhelmą. Pakurstydamas prieš jį Rygos miestą, nenorėjusį arkivyskupui prisiekti, jis privertė savo konkurentą pasižadėti, kad jiedu nesistengs sekuliarizuotis ir be Livonijos landtago sutikimo nesirinks savo pagelbininkų iš kunigaikščių giminės[22]. Šiuo nuostatu — vadinamuoju 1546 m. *Valmieros recesu* — manyta atsiginti nuo tokių arkivyskupo ir magistro papėdininkų, kurie, remiami žymesnių kunigaikščių arba karalių, įgytų Livonijoje nusveriamos įtakos. Kadangi ordinas militariškai buvo pajėgesnis ir savo tikslų galėjo siekti be žymesnės kitų paramos, tai Valmieros recesas labiausiai susaistė arkivyskupą. Jis turėjo kuriam laikui pritildyti savo norą pasidaryti sekuliarizuotos Livonijos galva.

Šie Rygos arkivyskupo užsimojimai, rasit, būtų visiškai sudužę, jei Lietuva, dėl grąsaus rusų pavojaus ir ginčų su Livonija, nebūtų irgi užsimaniusi Livoniją *suvasalinti*. Tai sužinome iš Zigmanto Augusto ir Prūsijos Alberto 1552—1554 metų pasitarimų, kuriuose buvo gvildoma, kaip įgyvendinti Livonijos sekuliarizaciją ir įtraukti ją į santarvę prieš Rusiją[23]. Suvasalintos Livonijos kunigaikščiu turėjęs būti arkiv. Vilhelmas, bet jis buvo jau nebejaunas ir nesveikas, o Albertui rūpėjo Rygos arkivyskupo sostą išlaikyti savo giminės rankose; kitaip jam nebuvo intereso

---

19 *Bergengrün, A.* Herzog Christoph von Mecklemburg. Reval 1898, 23 p. *Kłodziński* 373 p. *Forsten 69—70.*

20 *Mon. Liv. Antiq.* V 144 p. Vilhelmas pirma buvo išrinktas Rygos arkiv. koadiutorium (1530), o paskui paliko arkivyskupu (1539). *Theiner II.* nr 510.

21 *Dogiel* V nr. 104, 105, 106. *Švâbe, A. Sigismunda* Augusta Livonijas politika. Latvijas Vêstures Institûta Žurnals. Nr. 1 ir 4. Riga 1937. Autorius neteisingai rašo, kad Vilhelmui atvykus į Livoniją, ji pakliuvo į Lenkijos protektoratą. Lenkai visai nesidomėjo Livonija, o Lietuvos protektoratas prasideda tiktai po Pasvalio taikos.

22 *Mon. Liv. Antiq. V* 115.

23 *Kolankowski,* L. Polska Jagiellonów. Lwów 1936, 290—291. *Bergengrün,* 33.

žlugdyti ordiną ir stiprinti padauguvyje Lietuvos įtaką. Tad pradžioje nuo Zigmanto Augusto pasiūlų Albertas traukėsi atatupstas. Bet kai iškilo mintis Rygos arkivyskupo koadiutorium padaryti jo giminaitį, Meklenburgo kunigaikštį *Kristupą*[24], Albertas pats gyvai susirūpino Lietuvos parama. Mat, arkiv. Vilhelmas galėjo Kristupo rinkimus pravesti kapituloje ir savo žemių landtage; ordino sutikimas buvo sunkiau gauti, nes Valmieros recesas gynė rinkti koadiutorių iš kunigaikščių giminės. Kristupas ordinui buvo dar neprimtinesnis: jį rėmė net dvi susigiminiavusios kunigaikščių šeimos — Brandenburgo ir Meklenburgo. Taigi sumanymas paskelbdinti Kristupą arkiv. Vilhelmo papėdininku jau iš anksto turėjo atsidaužti į atkaklų ordino pasipriešinimą, kurio nesitikėjo savo jėgomis palaužti nei Prūsija, nei Meklenburgas. Abiems buvo labai brangi paslauga Lietuvos, kuri galėjo atsispirti ir svaresne jėga, ir Rygos arkivyskupijos globėjos teise — *ius conservatorii*[25]. Zigmantas Augustas galėjo net skelbti, kad Valmieros recesu ši sena Lietuvos privilegija yra neteisėtai aprėžta. Tuo būdu Lietuvos, Prūsijos ir Meklenburgo interesai, kad ir skirtingų motyvų bei siekimų apipinti, susibėgo į vieną tikslą: *įsodinti Kristupą į Rygos arkivyskupo katedrą.*

Zigmantui Augustui paremti Kristupo elekciją daugiausia įkalbinėjęs Prūsijos Albertas. Tuo reikalu 1555 metų vasarą pas karalių buvo nuvykęs Prūsijos pasiuntinys Asverus Brandtas, kuris įrodinėjo karaliui, jog geriausias būdas pasiekti jau anksčiau su Albertu aptarto tikslo, suvasalinti Livoniją, tai įtvirtinti Kristupą Rygos arkivyskupijoje[26]. Tų pačių metų rudenį Zigmantą Augustą aplankė Vilniuje pats Albertas. Bemedžiodami Rudninkų giriose, jie baigtinai susitarė dėl Kristupo elekcijos[27]. Po šitos medžioklės Albertas rašė iš Vilniaus, kad karalius nutaręs remti Kristupą, nepaisydamas Valmieros nutarimų ir Livonijos ordino priešingo nusistatymo[28]. Zigmantui Augustui šitaip apsisprendus, 1555 metų lapkričio mėn. atkako į Vilnių dar vienas Alberto žygūnas, pasprukėlis iš Livonijos Jonas Löhmülleris, atsivežęs su savim jau parengtus metmenis („Bedencken"), kaip karalius turįs prastumti Kristupą į koadiutorius ir kuo Valmieros nutarimai yra neteisėti[29]. Su karaliumi jis negavo pasima-

---

[24] *Bergengrün*, 28. *Švâbe*, 75.

[25] *Napiersky, K. E.* Index corporis historico - diplomatici, I, nr, 971, II nr. 3396. *Hildebrand, H.* Liv., Ehst und Kurl. Urkundl. VIII nr. 912, 913. *Dogiel* V 79. —

[26] *Schirrmacher, Fr. W.* Johann Albrecht, Herzog von Mecklenburg. Erster Theil. Wismar. 1885, 294—295 p. *Bergengrün*, 33. *Kolankowski*, 291.

[27] *Schirrmacher, Fr. W.* Johann Albrecht, Herzog von Mecklenburg. Zweiter Theil. Beilagen. Wismar 1885. nr. 127, 337 p. *Verz.* I nr. 436. *Kłodziński* 390.

[28] *Kolankowski* 292.

[29] *Bergengrün* 38—40 p.

tyti, nes Zigmantas Augustas buvo išvykęs į Lenkiją. Savo vietoje buvo palikęs Lietuvos kanclerį, Mykolą Radvilą, daugiau už karalių susirūpinusį Livonijos reikalais. Drauge su Jonu Löhmülleriu jiedu iškrapštė senus Vilniaus archyvo pergamentus, iš kurių paaiškėjo, kad jau Vytautas buvo Rygos arkivyskupijos globėjas[30]. Į tai atsispiriant buvo suredaguotos instrukcijos Lietuvos pasiuntiniui, *Kasparui Lonckiui,* kuris turėjęs magistrui priminti, kad Rygos arkivyskupiją Lietuva jau seniai globoja, todėl jai priklauso žodis ir koadiutoriaus elekcijoje.

Kasparas Lonckis į Livoniją išvyko dar tų pačių 1555 metų pabaigoje. Kalėdas jis prašventė pas arkivyskupą Vilhelmą Koknesės pilyje, kur jau buvo atvykęs ir aštuoniolikos metų Kristupas[31]. Po Naujų Metų Lonckis išvyko į Cėsę, į magistro Henriko Galeno sukviestą ordino konventą, aptarti Kristupo kandidatūros. Tenai jis taip karštai Kristupą parėmė ir taip jį išgyrė, kaip tiktai esą galima išgirti „gražią ir meilią merginą“[32]. Nepaisant tokios panegirikos ir įsakmių Zigmanto Augusto pageidavimų, Henrikas Galenas atsikalbinėjo, kad ne jam ir ne konventui, o visos Livonijos landtagui tepriklauso tas dalykas nuspręsti. Kasparas Lonckis pasijuto gerokai įžiebtas, kad karaliaus pageidavimai neįmami dėmesin ir kad atsikalba nudelsiama procedūra. Jo savimyla buvo dar labiau įgnybta, kai pietų metu, apsilenkiant su vokiečių kunigaikščių papročiais, jis negavo atsisėsti šeimininko vietoje, kurioje būdavo sodinamas karališkas legatas. Palaikęs tai karaliaus garbės pažeidimu, sėdus valgyti, Lonckis šokterėjo per stalą ir, magistro nesiklausęs, pasišalino ir išvyko iš Cesės[33]. Tuo būdu Lietuvos pasiuntinio intervencija pasibaigė nelemtai ir be laukiamų vaisių.

Kasparo Lonckio nesekmė tiktai labiau paryškino nuomonę, kad Livonijos ordinas lengvai kunigaikščio Kristupo įsileisti nemano. O arkiv. Vilhelmas, Lietuvos ir Prūsijos paremiamas, kapituloje Kristupo rinkimus jau buvo seniai pravedęs: reikėjo dabar tiktai apskelbti tai arkivyskupijos landtage. Tam reikalui Limbažiuose buvo sukviestas Rygos arkivyskupijos žemių seimas, kuriame, be Kasparo Lonckio, dar dalyvavo Prūsijos ir Meklenburgo delegatai; visų jų akivaizdoje Kasparas Meklenburgietis 1556 metų sausio mėnesio 28 d. buvo apskelbtas Rygos arkivyskupo *koadiutorium*[34]. Zigmantas Augustas vėliau ne kartą pabrėžė, jog tai buvo padaryta su jo žinia ir tvirta parama[35].

---

30 *Napiersky,* Index I nr. 971.

31 *Monumenta Livoniae Antiquae* V 117. *Schirrmacher* II nr., 127, 130 p.

32 *Henning, Salomon.* Lifflendische Churlendische Chronica Scr. rer. Liv. II Riga 1848, 216 p.

33 *Schirrmacher* II nr. 127, 341 p.

34 *Verz.* I. nr. 457. *Renner* 148 p. *Bergengrün* 47 p.

35 *Dogiel,* Cod. dipl. V 200 p. *Kniga Posolskaja Lit. Metriki* 193 p.

Kai Kasparas Lonckis,pargrįžęs į Vilnių, nupasakojo Zigmantui savo kelionės vaisius, karalius nurašė magistrui smarkų laišką, reikalaudamas Kristupo rinkimus būtinai pripažinti; Rygos arkivyskupą ir kapitulą kitu laišku padrąsino nenusileisti, pažadėdamas jiems savo paramą[36]. Taigi Zigmantas Augustas užsiangažavo net *jėga* paremti savo žodžius, jei jiems nebūtų paklusta. Šiaip jau neryžtingas karalius taip karštai šokterėjo, rasit, dėl to, kad neperseniai (1556. I. 22) buvo atnaujinęs su Meklenburgo kunigaikščiu Jonu Albertu 1525 metų draugiškumo sutartį; ta proga Varšuvoje viešėjo pats Jonas Albertas, Kristupo brolis, kuriam Zigmantas įsipareigojo prispausti Livonijos ordiną[37].

III. LIETUVOS INTERVENCIJA KOADIUTORIŲ VAIDUOSE

Kristupo elekciją ordinas palaikė jam sviestu iššūkiu. Henrikas Galenas, jausdamasis esąs teisus, — Valmieros recesas juk buvo paties arkivyskupo priimtas, — nemanė tap lengvai užsileisti. Pradėdamas gi su Lietuvos globotiniu rimtą ginčą, aiškiai regėjo, jog kovos su lietuviais gali neišvengti. Tokiam eventualumui jis rengėsi jau iš anksto. Dar 1556 metų pradžioje buvo įsakęs Goldingos komtūrui iššvalginėti Lietuvą[38]. Kiek vėliau, kaip praneša švedų sekliai, Livonijos ordinas rengėsi griežtai pasipriešinti bet kokiai lietuvių invazijai[39]. Norėdamas daugiau turėti jėgos, į Vokietiją išsiuntė Daugpilio komtūrą Gothardą Ketterelį ir Rygos pilies saugą Jurgį Siebergą[40]. Gothardas Ketteleris Vokietijoje išgyveno apie pusantrų metų, ilgiausiai prabūdamas Lubecke. Tasai Hanzos centras, susirūpinęs Livonijos status quo išlaikymu, sutiko algininkus pristatyti jūros keliu, nepaisydamas Zigmanto Augusto ir Prūsijos Alberto įspėjimų[41].

Drauge Livonijos ordino valdžia buvo stiprinama ir iš vidaus. Sukviestas Valmieroje Livonijos landtagas paneigė Kristupo rinkimus, o iš Lietuvos pareikalavo atsisakyti nuo „ius conservatorii"[42]. Vadinasi, buvo siekiama tiktai vieno magistro riktuojamos ir nuo pašalinės intercesijos laisvos valstybės. Šiam reikalui magistro pagelbininku buvo parinktas ne

---

36 *Verz. I nr. 466. Bergengrün 49-50.*

37 *Dogiel,* Cod. dipl. I 511—514 p. *Verz.* I nr. 195.

38 *Verz.* I nr. 460.

39 *Ten pat* nr. 467.

40 *Mon. Liv. Antiq.* I 206 (Th. Hiärn). *Schirrmacher* II 342 p. *Dogiel,* Cod. dipl. V 201, 206 p. *Renner* 150. *Bergengrün* 49 nota 2. *Th. Schiemann.* Historische Darstellungen und Archvalische Studien. Hamburg - Mitau 1886, 94 p.

41 *Karwowski, St.* Wcielenie Inflant do Litwy i Polski. Poznań 1873, 22. *Richter,* A. Geschichte der dem russischen Kaiserthum einverleibten deutschen Ostseeprovinzen. Erster Theil. Riga 1857, 311. *Bergengrün* 55.

42 *Verz.* I nr. 468, 469. *Mon. Liv. Antq.* V, 668, *Schirrmacher* I 302 ff, *Bergengrün 52 nota 4.*

landmaršalas Kasparas Münsteris, kuriam pagal įsigyvenusį paprotį toji vieta turėjusi tekti, bet Vilandės komtūras *Vilhelmas Fürstenbergas*[43]. Tuo žygiu ordino konventas sužlugdė arkivyskupo puoselėtą viltį greitu laiku susilaukti magistro vietoje savo žmogaus, nes Galenas buvo paliegęs ir susenęs. Be to, buvo krikdomi ir silpninami arkiv. Vilhelmo šalininkai, kurių rados ne tiktai Rygos ir kitose vyskupijose, bet ir tarp pačių ordino riterių, net jų vadų[44]. Kai kurie iš žymesnių opozicininkų, kaip ordino kancleris Kristupas Böttcheris, buvo išbėgioję į užsienius[45]; kiti rikiavosi aplink Rygos arkivyskupą. Prie jų priklausė ir Kasparas Münsteris, kuris drauge su arkivyskupu buvo tos minties, jog nuo rusų pavojaus tegalima atsiginti, susidėjus su Lietuva ir Lenkija[46]. Priešingai, magistro Galeno patarėjai ir šalininkai Lietuvos ir Lenkijos globą tarė esant pavojingesnę už suartėjimą su Maskva: juos baidė sekuliarizaciniai Lietuvos siekimai, kurie į pirmą vietą kėlė Vilhelmą Brandenburgietį. Iš dviejų blogybių vieni rinkosi Lietuvos protektoratą, o kiti — duoklės prievolę Maskvai[47]. Šitas nuomonių priešingumas, rusenęs iki šiol slaptoje, dabar iškeltas viešai, Livoniją suskaldė į dvi nesutaikomas stovyklas: vienai ėmėsi vadovauti arkiv. Vilhelmas, o antrai — magistras Henrikas Galenas ir jo pasirinktas koadiutorius Vilhelmas Fürstenbergas, tapęs faktinuoju ordino vadu.

Livonijos ordino konventas, iškėlęs į magistro pagelbininkus Vilhelmą Fürstenbergą, kaip ant delno parodė nedraugingą Lietuvai politiką. Juk šitas vestfalietis apie dvidešimt metų (1535—1554) yra buvęs Daugpilio komtūru, o per visą tą laiką prie jo komtūrijos siautėjo nenumaldomi sienų ginčai ir incidentai[48]. Čia lietuviai įpuldavo į Daugpilio komtūriją, nusiaubdami aplinkinius dvarus, čia Fürstenbergas įsibraudavo Lietuvon iki 16 mylių, pridarydamas didelių nuostolių[49]. Livonijos istorikai mėgia už tai kaltinti vienus lietuvius: jie nepaisę sienų nuostatų ir puldinėję ordiną; bet drauge giria ir Fürstenbergo aikštingumą, kuris stūmęs jį keršyti kiekvieną lietuvių įsiveržimą[50]. Gal ir teisybė, kad lietuviai nebuvo primiršę Traidenio žodžių apie Daugpilio tvirtovės žalingumą, bet tikra ir tai, jog mažai kada Livonijos pasienyje rados tiek vaidų, kaip Daugpilio tvirtovę valdant Fürstenbergui. O tie vaidai užsikurdavo ne vien dėl sienų, bet ir dėl tranzito Dauguvos vandenimis, nes Fürstenbergas širdijosi, antai, ir su

---

[43] *Renner* 146. *Caspar von Münster's Vertheidigungsschrift* — Mitth. X 150. *Cf. Schwartz, Ph.* Wilhelm von Fürstenberg, Rigascher Almanach für 1879.
[44] *Bergengrün 24.*
[45] *Ten pat 44 ir Beilagen* nr. 2, 307 p. *Verz. I* 436.
[46] *Mittheilungen* X 146—147. *Bergengrün* 54.
[47] *Bienemann, Fr.* Aus baltischer Vorzeit. Leipzig 1870, 105 p.
[48] žr. ankščiau.
[49] *Renner* 148. *Bergengrün,* Beil. 2, 307 p.
[50] *Schwartz* 2.

Polocko vaivada[51]. Būdamas karšto temperamento ir išgyvenęs su Lietuva nebičiuliškas dienas, Fürstenbergas pasidarė Lietuvos nedraugas, net josios priešas [52]. Lietuvos neapykanta neišgaravo iš jo nė tada, kai jis nukilo į Vilandę, o į Daugpilį buvo atkeltas jau minėtas Gothardas Ketteleris. Galima buvo laukti, kad pakopęs į aukštesnes pareigas, jisai netaikos dvasia apgaubs visą ordiną. Nemėgo jo ir lietuviai. Salamonas Henningas liudija, kad Lietuva buvo juoju perdėm (durchaus) nepatenkinta[53]. Paskyrus jį koadiutorium, Zigmantas Augustas pareiškė magistrui savo nepasitenkinimą ir baimę, kad iš Fürstenbergo neapykantos Lietuvai galinti pasinaudoti tiktai Maskva[54].

Pačioje Livonijoje, Fürstenbergą pakylėjus į koadiutorius, naminiai vaidai taip pat įgavo dar aštresnę formą. Kasparas Münsteris, prislėgtas padarytos jam neteisybės, suartėjo dar labiau su arkivyskupu ir ordino sluoksniuose ėmė gyvai remti prolietuvišką akciją[55]. Ordinas savo ruožtu jį apkaltino, kad drauge su arkivyskupu sulygęs Livoniją atiduoti Lenkijos karaliui[56]. Šitai vėliau pakartojo Baltazaras Rusovas, o juo vėliau nusekė beveik visi Livonijos istorikai[57]. Tačiau yra tai perdėtas dalykas. Kasparas Münsteris tebuvo glaudesnės sąjungos su Lietuva šalininkas. Kai liko nustumtas nuo aukštesnių pareigų, Lietuvos bičiulystė jam dar labiau parūpo, bet tiktai tiek, kad išsikovotų iš ordino satisfakciją. Livonijos ordinas, be abejo, negalėjo užsileisti, nes Lietuvos intervencija jam būtų pavojinga. Užtat Münsteris buvo kaltinamas susidėjęs su svetimais valdovais, o krašte ėmė būriuotis ordino riterių vėliavos[58]. Niekam nebuvo paslaptis, kad jos pirmų pirmiausia bus pakreiptos į arkivyskupą Vilhelmą ir Münsterį. Tai pajutęs, Livonijos landmaršalas šoko stiprintis jam pavestose pilyse, tačiau suagituotos įgulos jo nebeįsileido[59]. Prisiglausti jis tegavo pas arkivyskupą, Kokneséje ir Raunoje, bet netrukus turėjo visiškai sprukti iš Livonijos. Atsidūręs Lietuvoje, jis mėgino raštu įrodinėti savo nekaltumą[60].

Teisybę sakant, ne Kasparas Münsteris buvo toji auka, kuria ordinas norėjo pirkti Livonijos supremaciją. Stambiausia kliūtis buvo arkiv. Vil-

[51] *Verz.* I 417.
[52] *Schwartz 2. Švâbe 76.*
[53] *Henning* 218.
[54] *Renner* 147, *Schwartz* 4.
[55] *Verz.* I nr. 477, 478, 479, 480, 483. *Mon. Liv. Antq.* V. 669 *Karwowski* 22,
[56] *Mittheilungen* X 159, *Karwowski* 24.
[57] *Russow, Balthasar.* Chronica der Provintz Lyfflandt. Scr. rer: II. Riga 1848, 49.
[58] *Mon. Liv. Antq.* V. 670.
[59] *Ten pat* I 207 *(Th. Hiärn). Renner* 150-151. *Mittheilungen* X 151–152.
[60] *Mittheilungen* X (Caspar von Münster's Vertheidigungsschrift 143—160). *Verz.* I 321 (1566. IX. 8 Vilnius). *Arbusov, L.* Grundriss der Geschichte Liv, Est und Kurlands, Riga 1918, 175.

helmas, siekęs nuraškyti tą patį vaisių. Taigi, nuvytas į arkivyskupo rūmus Kasparas Münsteris, buvęs kandidatas į magistrus, sudarė tiktai gražią progą susitelkusiai Livonijos ordino pagiežai pakrypti prieš Koknesės šeimininką. Neturėdamas tiek jėgos, kaip ordinas, šis rūpinosi bent apsidrausti Prūsijos ir Lietuvos paspirtimi: siuntinėjo į tas šalis pasiuntinius ir rašinėjo laiškus. Pora tų laiškų, skirtų broliui Albertui, pakliuvo magistrui į rankas. Viename iš jų arkiv. Vilhelmas esą skatinęs Albertą siųsti į Kuršą 10.000 vyrų, o į Taliną 3—4 laivus, nes nemaža ištikimųjų laukią išvaduojami; ordiną yra apnikusi netvarka, tad būsią galima laimėti ir kraujo nepraliejus [61]. Henningas, priminęs tą laišką, nurodo, jog Prūsijai buvę pasiūlyta, išlaipinus ginkluotus būrius Daugavsgryvoje, Pernavoje ir Salacėje, pulti ir užimti ordino žemes[62]. Ar Rygos arkivyskupas tikrai taip rašė, nieko aiškaus nežinome, nes laiško originalas nėra išsilaikęs. Zigmantui Augustui arkivyskupas teisinosi tokių diversinių pasiūlų nepiršęs: jis tiktai broliui nusiskundęs sunkia savo padėtimi ir prašęs jį ne ginklu *(non armis)* ginti nuo grąsių ordino užmačių; be to, magistras griebęsis ginklo pirma, negu tie laiškai buvę išsiųsti[63]. Galima įtarti, kad arkivyskupo laiškas buvęs šališkai suprastas arba net perdirbtas[64]. Gana to, magistras Galenas šią bylą pateikė Cesės landtagui (1556.V. 28 — VI. 18), kuris arkivyskupą apkaltino ir dėl jo korespondencijos, ir dėl kitų jo darbų. Jam buvo prikišta, kad jis, susimokęs su svetimaisiais, ketinęs įvykdyti krašte perversmą, ėmęsis tam tikslui nepadorios konspiracijos veiksmų, į nusikalstamą darbą įvėlęs ordino landmaršalą Münsterį, sulaužęs krašto taiką ir sudrumstęs jo rimtį[65]. Kaltinimai vienas už antrą svaresni, bet nėra žinios, kiek jie teisingai pagrįsti. Reikia nepamiršti, kad Rygos arkivyskupija buvo autonominis Livonijos vienetas, galėjęs daugiur

---

[61] *Renner* 158—159 (vokiškas tekstas). *Verz.* I nr. 489 (vok. koncep.) *Univ. Bibl. Jagiel. MSS 58* (lotyniškas tekstas, pateikia *Zivier* I 602). Dogiel V 206: „*auxilium vocaret ac occupandae Livoniae spem faceret*“.

[62] *Henning 217.*

[63] *Dogiel* V nr. 119, 199—203 p.

[64] Šio laiško tikrumo klausimu istorikų nuomonės nesutampa. Daugumas (*Arbusov* 175, *Bergengrün* 58-79, *Forsten* I 75, *Gadebusch* I 474, *Švâbe* 76, *Zivier* I 602 ir k) laiko jį tikrą, tokį, kaip jį pateikia Renneris ir žinomi archyvuose konceptai; mažuma (*Romanowski* 1 312, *Karwowski* 23 nota 46, *Koialowicz—Wiiuk* II 429) laiško autentiškumą atmeta. Man taip pat kyla abejonė dėl jo turinio tikrumo, nes jis yra be tikslesnės datos ir įvairiuose variantuose prieštarus.

[65] *Verz.* I. 484. 510. *Mitth.* X 151 *Dogiel* V. 196 p.:...„omne hoc tempus, quo Archiepiscopatum gessit, nihil illum studuisse, nihil cogitasse, quam ut Livoniam Provinciam, expulso ex illa et eiecto Magistro, ab imperio abripere et abstrahere, eamque alteri cuipiam extero Principi tradere posset“. *Stryjkowskis* II 409 rašo, „jog arkivyskupas norėjęs Kuršą atiduoti Albertui, o visą kitą Livoniją — Augustui“, kaip kaltino jį magistras.

nepriklausomai nuo ordino veikti. Arkivyskupas, teisybė, kėsinęsis paglemžti ordiną, užsimojęs sukurti vienalytę Livonijos valstybę, bet to paties troško ir magistras, išėjęs kovoti su arkivyskupu. Skirtas buvo tas, kad pirmasis šaukėsi užsieninės paramos, o antrasis pasikliovė daugiau savo jėgomis. Tačiau Livonijos federacijai abiejų nusikalsta vienodai, nes abu buvo pasišovę pakeisti senąją tvarką. Arkivyskupo kėslai išdalyti Livoniją svetimiesiems nėra pakankamai įrodyti.

Zigmantas Augustas, sužinojęs apie pavojingą Livonijos vaidų stadiją, nurašė arkivyskupui ir magistrui bei luomų atstovams laiškus ir nusiuntė į Livoniją Žemaičių vysk. Joną Domianowskį[66]. Arkivyskupui jis turėjo patikrinti Lietuvos paslaugą, o magistrui įkalbėti susitaikyti. Domianowskis atvyko į Livoniją Cėsės landtagui susirenkant, bet taikomų arkivyskupui kaltinimų nesuturėjo. Renneris rašo, kad Domianowskiui buvę pakišti Vilhelmo nelemti laiškai, kurie Lietuvos pasiuntinį taip apstulbinę, jog tasai tučtuojau išsiskubinęs atgalios[67]. Deja, tai nėra visai teisinga. Vysk. Domianowskis buvo sutiktas labai nepalankiai, kone pravytas, neleidus jam net pasimatyti su arkiv. Vilhelmu[68]. Šis jau buvo Kokneseje apsiaustas — atkirsti jam visi keliai susižinoti su Lietuva ir Prūsija; jis galėjo su jomis susisiekti tiktai per Biržų Radvilas[69].

Negavo su arkivyskupu pasimatyti ir antras Lietuvos pasiuntinys, Kasparas Lonckis, įsipykęs ordinui nelemtu savo netaktu. Dar nepargrįžus Domianowskiui, jis vyko papildomai arkivyskupą painformuoti apie karaliaus ir Prūsijos Alberto pasitarimus. Drauge su arkivyskupo palydovais Lonckis traukė tuo keliu, kuris į Koknesę vedė per Viesytę ir Saucę, bet buvo sergimas ūmaus Rezeknės vogto Wernerio Shall von Bellio[70]. Patyręs, jog laisvai nepraeis, mėgino prasprukti slaptomis *(hielt... heimlich ungewontlichen pasz)*, bet tas jam nepavyko: per mylią nuo Koknesės sargybinių buvo sučiuptas, iškrėstas (crudeliter exutus atque spoliatus) ir taip apkultas, kad antrą ar trečią dieną (prieš 1556. VI. 9.) nuo žaizdų pasimirė. Nukauti buvo dar keli jo palydovai, nesuskubę išsprūsti iš sargybinių rankų, ir sužeistas Vilhelmo pasiuntinys Hermanas, šios kelionės vadovas[71]. Rasti pas Kasparą Lonckį dokumentai buvo įteikti magistrui[72]. Livonijos ordinas dėl šio incidento sakėsi esąs nekaltas, nes Lietuvos pasiuntinys keliavęs be apsaugos raštų. Zigmantas Augustas vėliau atsikir-

---

[66] *Lachowicz 321-322 Verz.* I. r. 488. *Karwowski* 25.

[67] *Renner* 154.

[68] *Dogiel* V 196, 201 p.

[69] *Renner* 153.

[70] *Ten pat* 156. *Henning* 218. *Schwartz* 6.

[71] *Dogiel* V 196, 201, 206, 218 p. *Henning* 218 *Renner* 157. *Mon. Liv. Antiquae* IV 207. *Bergengrün* 62.

[72] *Verz.* I 546, 578.

tęs, kad tokie raštai (litterae securitatis) tarp Lietuvos ir Livonijos iki tol buvo nereikalingi ir neįprasti[73]. Iš tikrųjų, Kasparas Lonckis buvo nužudytas ne dėl kokių formalybių ,o dėl susitelkusios prieš jį patį ir Lietuvą neapykantos. Ordinui terūpėjo pasiteisinti, kad Lietuva, pažeidus „ius gentium", staigiai nepultų ir neišvaduotų Koknesėje apsupto Vilhelmo. Žvitriai apsisukęs, Vilhelmas Fürstenbergas arkivyskupą įveikė pirma negu gaišus Zigmantas suskubo savo globotinį paremti.

Pasibaigus Cėsės landtagui, ordino kariuomenė įpuolė į Rygos arkivyskupiją, apsiautė Raunos pilį ir rytojaus dieną (1556. VI. 19) ją paėmė[74]. Tuo pačiu metu Siguldos komtūras užėmė ir apgrobė Krimuldos pilį[75]. Tai regėdamas arkiv. Vilhelmas atleido nuo priesaikos įžado savo riterius ir rezignavo kapitulos naudai (1556. VI. 20); ji norėjo išderėti iš ordino paliaubas, bet Fürstenbergas nesutiko[76]. Smarkiausia jo vora, nuo Raunos žygiavusi per Dzerbenę ir Piebalgą, Petrinių išvakarėse priartėjo prie Koknėsės. Čionai patraukė ir pirmieji Kettelerio suverbuoti Vokietijoje algininkai, neseniai išlaipinti Taline[77]. Talkino ordinui dar Rygos miestas, atsiuntęs pustrečio šimto karių, ir Tartaus bei Kuršo vyskupai[78]. Petrinių dieną į Fürstenbergo stovyklą atvyko koadiutorius Kristupas pasitarti dėl taikos. Jis buvo palankiai priimtas, net sutikta leisti jam išvykti į Vokietiją, jei jis pasižadėtų nesiimti karinių represijų, pasitenkindamas tiktai taikos priemonėmis[79]. Vadinasi, ordino vyresnieji numanė, jog jų šelsmas dėl Kristupo išrinkimo nėra visai teisus. Tačiau Kristupas tokio pasiūlymo nepriėmė, pareikalavęs laisvės ir rezignavusiam vyskupui. Tada jis buvo išsiųstas į Cėsę, o paskui perkeltas į Turaidos pilį, kur jam buvo paskirta gyventi ordino priežiūroje[80]. Niekieno neginamas pasidavė ir arkiv. Vilhelmas: šimtas riterių nulydėjo jį su 17 palydovų į Smiltinę, jo paties pilį, bet paskui jis buvo apgyvendintas ordino tvirtovėje, Gaujenėje; čia jį dabojo Alūksnės komtūras Pilypas Shall von Bellis, Lonckio žudiko brolis[81]. Arkivyskupo rezidencija, Koknesės pilis, buvo smarkiai nuniokota: biblioteka sunaikinta, vyskupijos insignijos suniekintos, ginklai išgrobstyti[82].

---

[73] *Karwowski* 25 nota 58.

[74] *Mon. Liv. Antq.* IV 101, V 110. *Henning* 219 įrašė dviems dienoms vėlesnę datą, bet tai neteisinga, nes 1556. VI. 20 Fürstenbergas jau rašė iš Raunos — *Verz.* I 498. *Renner* 155.

[75] *Henning* 219.

[76] *Verz.* I, nr. 494, 495, 496.

[77] *Ten pat* I nr. 498.

[78] *Henning* 218. *Richter* I 314.

[79] *Bergengrün* 67.

[80] *Monumenta Livoniae Antiquae* V 690.

[81] *Dogiel* V 202. *Renner* 155. *Henning* 219. *Russow* 49.

[82] *Renner* 156.

Magistras Galenas, arkivyskupą suėmus, ėmė tituluotis Livonijos valdovu „iš Dievo malonės“[83]. Jo rankose dabar buvo visos arkivyskupijos žemės, patsai Livonijos vidurys, kuris iki šiol dalijo ordino žemes į du rėžius — pietinį ir šiaurinį[84]. Arkivyskupo ir koadiutoriaus titulai į jųjų valdytas žemes buvo paneigti: jie buvo vadinami ankstyvesniais, prieš atsikeliant į Livoniją turėtais, Brandenburgo markgrafo ir Meklenburgo herzogo vardais. Tatai jiems priminė, iš kur jie yra atkilę ir kur turėtų dangintis. Ordinas mieliausiai būtų juos tenai nutrėmęs, o Livoniją pradėjęs jungti po savo valdžia ir protestantinti, jei nebūtų kliudžiusi Lietuva ir tie Vokiečių kunigaikščiai, kurie arkivyskupą ir koadiutorių visą laiką rėmė.

Ypačiai dėl Lietuvos intervencijos ordinas negalėjo pergalės vaisių lengvai sudoroti. Koknesę paėmus, į Livoniją tuojau nuvyko Žemaičių vysk. Jonas Domianowskis ir karaliaus vardu pareikalavo vyskupą paleisti [85]. Magistras atsakė neigiamai, nurodęs į diversinius arkivyskupo darbus ir jojo rezignaciją[86]. Panašiais žodžiais atsikalbinėjo ir Ryga, kurią vysk. Domianowskis paragino atnaujinti priesaiką[87]. Tačiau nei ordino vairininkai, nei Rygos miesto sindikai nebuvo tiek apdumti, kad į didžiojo Lietuvos kunigaikščio reikalavimus būtų vien ranka numoję. Jiems patiems buvo gyvas reikalas kaip nors susitaikyti su Zigmantu ir jo patarėjais, kad tie atsisakytų padėti arkivyskupui atsigriebti. Tam tikslui namie ordinas stengėsi vengti pasienio incidentų, prilaikydamas toliau nuo sienos savo riterius, o į Vilnių 1556 metų vidurvasarį (liepos — rugpiūčio mėn.) nusiuntė rinktinių vyrų delegaciją, vadovaujamą Talino vysk. Fridricho von Ampten[88]. Karalius ilgokai pasvyravo dėl pateiktų konfliktui išlyginti pasiūlų, — jų turinys konkrečiau nėra žinomas, — bet dėl taikos vis dėlto nesulygta[89]. Ordinas nenorėjo lengvai iš rankų išleisti laimėtos naudos, o Lietuva primygtinai reikalavo atstatyti seną padėtį ir paleisti arkiv. Vilhelmą. Nuomonių priešingumas abi šalis nuo taikaus kelio stūmė į karinį konfliktą.

IV. LIETUVOS IR LIVONIJOS RUOŠIMASIS KARUI

Remdama arkivyskupą, Lietuva kiekvienu metu galėjo iš taikios intervencijos pereiti į *karinį konfliktą*. Štai, Ketteleriui išvykus į Vokie-

---

[83] *Arbusov 176.*

[84] *Zâlîtis, Fr.* Latvijas vêsture. Rîgâ 1936, 80 p.

[85] *Verz.* I nr. 501. *Stryjkowski* II 410.

[86] *Verz.* I. nr. 507.

[87] *Dogiel* V nr. 116, 197 p.

[88] *Renner* 154. *Bergengrün* 77. *Verz.* I nr. 504

[89] *Dogiel* V nr. 122, 205 p.

tiją verbuoti samdinių, o magistrui kaskart grasiau grumojant arkivyskupo laisvei, Prūsijos Albertas skatino lietuvius nedelsiant griebtis ginklo ir priversti ordiną kapituliuoti[90]. Nužudžius Kasparą Lonckį, Lietuvos ir Livonijos santykiai dar labiau įsitempė: pasienyje kilo rimtų vaidų, kurie Fürstenbergą buvo skubiai atitraukę į Bauskę (1556. V. 23), prilaikydami jo žygį į Koknesę[91]. Deja, Zigmantas Augustas, tasai „Rytdienos karalius", nei pirmu, nei antru atveju ryžtingai nepasireiškė. Ūmus Koknesės paėmimas ir Vilhelmo areštas pranoko lėtus karaliaus žingsnius. Karo priekabė rados dar stambesnė ir sunkiai numaldoma.

Prie šių karą žiebiančių Lietuvos ir Livonijos kibirkščių buvo prišlieta dar sienų ginčai ir pirklių skriaudos. Zigmantas Augustas prikaišiojo magistrui, kad ordinas taikos metu yra tiek užgrobęs Lietuvos žemių, jog sunku daugiau prarasti ir bekariaujant[92]. Magistras atsikirto, kad paisant „Radvilos sienų" Lietuva yra *daugiau* pačiupusi Livonijos žemių[93]. Lietuva, be abejo, neužsileido. Vėlesniame mobilizacijos rašte (1557. V. 8) plačiai buvo apskelbta, kad Livonijos magistras ir jo komtūrai, pažadėję saugoti nusistojusias ir atitiesti pakeistas sienas, savo žodžio netesi: nuolat jas peržengia lupikaudami ir skriausdami ramius gyventojus[94]. Nenustigo lietuviai nesukibę ir su Livonijos pirkliais. Polocko vaivada, Stanislovas Dvaina, uždraudė saviesiems prekiauti su Livonijos vokiečiais ir, be to, sulaikė Daugpilio komtūro supirktus Polocke javus už penketą tūkstančių rygiškių markių. Livonijos ordinas atsikeršydamas suėmė apie dešimtį lietuviškų laivų su prekėmis „non parvae summae"[95]. Zigmantas Augustas didžiai pasipiktino, kad tas incidentas sutapo su Livonijos delegacijos viešėjimu Vilniuje, kur jinai derėjosi dėl taikos. Nepaisydamas kiek teisus buvo Polocko vaivada, jisai tematė Livonijos ordino netaikią dvasią.

Sudėjus viską į krūvą, susidaro gana svarus kaltinamasis aktas, įterptas vėliau pasirašytų Pasvalio sutarčių arengose. Tenai skaitome, kad karalius turėjęs ginti savo giminaitį ir globotinį, reikalauti atlyginimo už nužudytąjį pasiuntinį, padarytąsias Lietuvai skriaudas bei pagrobtą gyventojų turtą ir priversti atitiesti neteisiai išlenktas sienas [96]. Nors šiuose dokumentiniuose žodžiuose yra hiperbolės, bet yra ir nepaneigiamo „casus belli" pamato. Pridėkime čia Lietuvos pastangas atsverti Livonijoje rusų

---

[90] *Zivier, E.* Die zwei letzten Jagellonen. Gotha 1915, 605.

[91] *Broël — Plater,* Wł. St. Zbiór pamiętników do dziejów Polskich. Tom I. Warszawa, 1858 191 p. *Verz.* I nr. 498.

[92] *Dogiel* V 207 p.

[93] *Ten pat* 208 p.

[94] *Archiwum Ks. Sanguszków w Slawucie.* Tom VI. Lwów 1910, 22 p.

[95] *Dogiel* V 205 p.

[96] *Ten pat* 211, 215, 216 p.

įsravą, — tą svarbiausį konflikto branduolį, — ir turėsime nenutildomą akstiną pulti Livoniją kalaviju.

Tačiau Zigmanto Augusto riktuojama Lietuva kardu ginčo spręsti nesiskubino. Didįjį Lietuvos kunigaikštį reiktų net kaltinti, kad jis įklampino Rygos arkivyskupą ir netiesė jam rankos. Livonijos ordinas, teisybė, visą laiką buvo nesaugus ir laikė aplink Bauskę sutelkęs kariuomenę, bet nuolat besiderėdamas jis prilaikė Lietuvos agresiją[97]. Dėl šio gaišaties nebuvo kaltas vien Zigmantas Augustas: *karo su Livonija negeidė Lietuvos bajorija,* įsispytrėjusi tiktai į rusų pavojų. Nors su Maskva buvo atnaujinta šešeriems metams (iki 1562) taikos sutartis [98], bet Jonu Žiauriuoju nepasitikėta, juoba, kad žymesnės jo jėgos buvo sutelktos aplink Kijevą, kur Lietuvai dar grasė totoriai[99]. Tai neleido iš tų nesaugių vietų stambesnes įgulas perkelti prie sienos, kuri iki šiol buvo mažai sergima, o reikėjo samdyti naujų algininkų ir patiems burtis. Bet ar bajorai pakeltų naujų rūpesčių naštą, jei išalsinti kovų su rusais jau sviro į uniją su Lenkija, vildamies iš tenai paspirties? Nežvalus jų žvilgsnis menkai tematė strateginę Livonijos reikšmę Lietuvai ir tą rusų pavojų, kuris jiems grasė iš šiaurės. Net didieji Lietuvos ponai, išskyrus Radvilas, nebuvo paslankūs kariauti su Livonija[100]. Vadinasi, kol Livonijos arkivyskupo nereikėjo ginklu remti, nei karaliui, nei kancleriui Mykolui Radvilai niekas nekliudė skverbtis į Livonijos federacijos reikalus. Kai dabar jųjų intervencija stipriai pasverdėjo į karą ir kai arkiv. Vilhelmo negalima buvo neberemti, nemaloniai užkliūta už neigiamo bajorų nusistatymo. Štai ir buvo tasai stabdis, neleidęs Lietuvai tučtuojau atkreipti savo jėgas į Livonijos ordiną, kol dar ruseno viltis taikiu būdu apginti arkivyskupo bylą.

Nemenkos stabdomosios galios turėjo ir *abuojus lenkų nusistatymas.* Nužudžius Kasparą Lonckį, Zigmantas Augustas buvo šokęs klausti žymesnių Lenkijos vyrų nuomonės, kas daryti. Kancleris Jonas Ocieskis ir Sieradžiaus karo vadas Jonušis ragino karo nevengti ir satisfakcijos siekti ginklu, nes „casus belli“ pamatas yra labai rimtas; antrasis net pažadėjo sustiprinti sargybas Vokietijos pasieniuose, kad tenai niekas nesiveržtų Livonijai padėti[101]. Privati šių vyrų nuomonė atitiko ir kitų Lenkijos didikų mintis, tačiau smulkesnioji lenkų bajorija ir dvasininkai buvo priešingai nusiteikę. Kaip Zivier teisingai nurodo[102], Livonijos bylą jie laikė išskirtinai *lietuvišku reikalu,* nenorėdami net, kad karalius į jį kištųsi. Ba-

---

[97] *Bergengrün 77.*

[98] *Pamiatnik diplomatičeskich snošenii Moskovskovo Gosudarstva s Polsko-Litovskim.* Tom. II (Sbornik imp. russk. istor. obšč. Nr. 59) S. Peterburg 1887, 508 p:

[99] *Liubavskij,* M. Litovsko - Russkij Sejm. Moskva 1901, 596. Karwowski 27.

[100] *Lachowicz* 100.

[101] *Broël - Plater* I 187 — 190, 191 — 194.

[102] *Zivier* 598.

jorai būkštavo, kad kilęs karas su Livonija perilgai neužtruktų ir nesulaikytų karaliaus Lietuvoje, kliudydamas šaukti seimus, o žymesni dvasininkai, kardinolo St. Hosijaus rikiuojami, baidėsi netekti karaliaus paspirties kovoje su reformacija ir jo suartėjimo su Livonijoje įsivyraujančiu liuteranizmu[103]. Kai 1556 m. rugsėjo mėn. Zigmantas atvyko į Lenkiją, tenai jam buvo patarta vienu metu ir Livonijoje kovoti ir Lenkijos seimui vadovauti *(„i s Inflanty walczyć i sejmować")*[104]. Savaime aišku, kad tai buvo sunkiai suderinami dalykai. Lietuvos kancleris Mykolas Radvila, vienas paliktas rūpintis Livonijos reikalais, didžiai tuo pasipiktino, nes karą reikėjo keliems mėnesiams nudelsti[105]. Karalius vis dėlto lenkų reikalavimui pakluso ir Varšuvos seimą sušaukė.

Varšuvos seime netiesioginiai buvo užkliudyti ir Livonijos reikalai. Senatorių balsais buvo nuspręsta vienerių metų mobilizacija *(ruszenie pospolite)* ir leista rinkti kariniai mokesčiai[106]. Bet tai nebuvo nutarta specialiai Livonijos reikalui, o tik tokiam atvejui, jei reiktų atremti užpuoliką *(gwałtowny nieprzyjaciel)*, kuris gali smelktis ne vienoje vietoje. Šitas Varšuvos dekretas rodo, kad, Lenkijai terūpėjo ginti savo žemę, jei kaimynai, pasinaudodami Livonijos karu, ją pultų. Todėl nepagrįsti yra dažni teigimai, esą, Varšuvos seimas nutaręs kariauti su Livonija[107]. Lenkai tai būtų padarę tiktai tada, jei būtų pasiskelbę Lietuvos sąjungininkais ir nutarę siųsti kariuomenę „už sienų". Varšuvos seimas to nepadarė. Jisai tiktai atrišo karaliui rankas Lietuvoje, nes karo su ordinu metu lenkai žadėjosi budėti prie savo sienų. Tuo būdu atsverta kiek rusų grąsa, ir Zigmantas Augustas galėjo laisviau apsispręsti.

Iš tikrųjų, nuvykęs į Lenkus ir numanęs jų mintį, dar seimui nepasibaigus, karalius rašė (1556. XI. 20) Mykolui Radvilai, kad kitąmet pasiryžęs kariauti su Livonija[108]. Tam reikalui buvo griebtasi rinkti nesumokėti dar mokesčiai, kuriuos Vilniaus seimas (1554) buvo nuskyręs trejiems metams, bet tesurinkta už vienerius[109]. Bajorai tuos mokesčius buvo sudėję karui su rusais ir totoriais. Kai dabar iš jų pareikalauta skolingoji sidabrinė duoti Livonijos reikalams, šie atsikalbinėjo, kad pinigus jie skyrę

---

103 *Rykaczewski,* E. Relacye nuncyuszów apostolskich i innych osób o Polsce. Tom. I. Berlin - Poznan 1864, 67 p. *Zivier* 606 — 607.

104 *Lachowicz* 96.

105 *Bergengrün* 77. Lachowicz 96.

106 *Volumina legum II 13.* (Statuta Seymu Warszawskiego R. P. 1557).

107 *Karwowski* 27. *Švàbe* 78. *Zivier* I 606. *Richter* I 313 ir kit. Pastarasis perima iš *Bock'o* (Grundriss von dem merkwürdigen Leben des durchlautigen Fürsten und Herren Albrecht des Aelteren Königsberg 1645, 391 p.) klaidinga žinia, kad Varšuvos seimas nutarė pasiųsti prieš Livoniją net 100.000 vyrų.

108 *Lachowicz* 103 — 104.

109 *Russkaja Istoričeskaja Biblioteka* XXX 246 — 249. *Liubavskij, Lit. Russkij* Sejm, prilož. 33,91 — 92. *Lachowicz* 94, 107.

ne Livonijai. Karalius įširdęs skundėsi Mykolui Radvilai tokiu bajorų žlibumu: ji nematanti, kad Vilnius yra žymiai arčiau Livonijos sienų, negu Maskvos ir kad Lietuvai iš to šono graso nemažesnis blogis kaip iš rusų; net Trakų karo vadas Myk. Radvila Rudasis, spiginąs nedelsti karo su ordinu, kratėsi mokesčių — to „nervus bell"[110]. Vadinasi, su pinigais buvo striuka, ir tas Lietuvos bajorus lenkė nuo karo su Livonija. Teko tada pinigus krapštyti iš apytuščio iždo ir graibyti jų iš šalies. Susitarus su kancleriu Radvila Juoduoju, į Švediją pinigauti buvo pasiųstas Makaveckas, o Vokietijoje paskolos teiravosi pats karalius[111]. Abejur, greičiausia, nieko nepešė, nes vėliau pinigų teko skolintis Dancige ir Vilniuje[112].

Būdamas Lenkuose, Zigmantas Augustas susirašinėjo su Mykolu Radvila ir dėl pajėgesnės kariuomenės sutelkimo. Jiedu sudarė sąrašus karininkų, kurie Lietuvoje turėjo formuoti karius būsimam karo žygiui[113]. Lenkijoje gi buvo samdomi nauji algininkų būriai. Karalius teiravosi Radvilos, kada ir kur jie turi susirinkti, kad jis galėtų apie tai pranešti samdinių vadams[114]. Radvila tokia vieta parinko *Bielską*. Karalius, sutikęs, pasiūlė tiktai ankstyvesnį laiką (1557. V. 1), kad samdytoji lenkų kariuomenė iš Bielsko į Livonijos pasienį suskubtų atvykti *ad dominicam Rogationum* (1557. V. 23)[115]. Taigi, karui su Livonija buvo pasirinkta 1557 metų vasara — Koknesės kapituliacijos metinės. Tuo tarpu Livonijos ir Lietuvos pasienyje buvo suspiesta tiktai keli tūkstančiai karių[116].

Rašinėdamas iš Varšuvos laiškus ir pasitardamas dėl rengiamojo karo žygio, karalius drauge ir prilaikė Lietuvos kanclerį, akindamas jį kol kas samdinių Livonijos pasienyje netelkti[117]. Šitai karalius darė vildamasis su ordinu dar taikiai ištikti. Netrūko nė tarpininkų, panorėjusių abi šalis už vieno stalo susodinti, kad iš to galėtų patys pasipelnyti. Tokios naudos gainiodamasis, Danijos karalius Kristijonas III 1556 metų rudenį siuntė taikomąją delegaciją, kuri Klaipėdoje išlaukė keturias savaites leidimo įvažiuoti į Livoniją[118]. Paskui pasirodė, kad Livonijos ordinas apsiriko taip nesvetingai sutikdamas tuos žmones, kurie pasišovė ginti kaip tik jo paties bylą. Tai daryti juos skatino du motyvai: viena, Danijos karalius panoro paneigti Lietuvos teisę į Rygos arkivyskupijos globojimą ir iškelti tokią pat kitados jo pirmatakų turėtąją; antra, jisai vylėsi iš ordino at-

---

110 *Lachowicz* 100.
111 *Ten pat* 105, 107, 113.
112 *Liubavskij*, Lit. Russk. Sejm, prilož. 32, 85 — 87 p. *Karwowski* 29
113 *Lachowicz* 94, 103 — 104.
114 *Ten pat* 108.
115 *Ten pat* 114 — 115.
116 *Bergengrün* 70.
117 *Lachowicz* 108.
118 *Henning* 220. *Bergengrün* 76.

gauti Estijos pamarį, kurį seniau valdė jo senoliai. Zigmantas Augustas, persiųsdamas Radvilai iš danų tarpininkų gautąjį laišką, pastebi, kad iš jo gana akivaizdu, kieno naudai jie dirba[119]. Tas danų laiškas nežinomas, tačiau nenaudinga jų Lietuvai veikla vaiskiausiai spindi iš parengto Cėsės projekto (1557. III. 10), kuriuo buvo gesinami Livonijos vaidai. Šiuo projektu arkiv. Vilhelmas grąžinamas į sostą tiktai tam, kad per keturias savaites atiduotų jį Kristupui, kuris pasižada laikytis Valmieros nutarimų ir visų kitų su magistru sulygtų sutarčių; magistras už padarytus nuostolius arkivyskupui nieko neturi atlyginti; ordinas taria su Lietuva gyvenąs taikoje, tačiau sutinka pasiųsti pas karalių legatus ir išlyginti kaimyninius nesusipratimus. Šis projektas įsigalioja Zigmantui Augustui jį patvirtinus[120].

Nesunku pastebėti, kad Cėsės projektas Livonijos ordiną daro nugalėtoju. Palikdamas Valmieros recesą, jis dar užtrenkė duris bet kam kištis į Livonijos reikalus ir neigė Lietuvos „ius conservatorii". Kadangi šį taikos aktą priėmė ir kalinamas arkiv. Vilhelmas, tai imta garsinti taiką jau įvykus[121]. Deja, jos dar nesimatė, nes paskutinis žodis priklausė didžiajam Lietuvos kunigaikščiui. Danų tarpininkai, užsimoję gauti jo aprobatą, su Cėsės projektu atvyko į Vilnių, kur jau buvo parvykęs iš Lenkijos ir karalius Zigmantas. Ar jie gavo jį pamatyti, ar turėjo pasitenkinti tiktai Mykolo Radvilos audiencija, nieko tikro nežinome. Gana to, jog nieko nepešę, — Lietuvą dabar galėjo patenkinti žymiai radikalesnės ordino nuolaidos, — jie pasuko ne į Livoniją, o tiesiog į Jutlandiją[122].

Nepavykus danams Lietuvos ir Livonijos sutaikyti, atrodė, jog karas jau neišvengiamas. Iš Radvilos ir Zigmanto korespondencijos aiškėja, kad jis galėjo prasidėti 1557 metų birželio mėn. pradžioje [123]. Tačiau į Lietuvos ir Livonijos konfliktą beveik paskutiniu momentu dar kartą įsikišo Romos imperatorius Ferdinandas. Du jo delegatai (Venslavas Wrzeszowiczius ir Valentinas Sauermannas) ir du Pomeranijos kunigaikščio Barnimo (dr. Lorenzas Otto ir Henningas von Walde) atvyko į Vilnių apie balandžio mėn. pabaigą[124]. Čia jie išgyveno visą gegužės mėn.. bet paruošiamųjų karo žygiui veiksmų nesuturėjo. Jiems tepavyko išderėti iš Zigmanto Augusto dešimts savaičių laiko pasitarimams su Livonijos ordinu

---

[119] *Lachowicz* 116.

[120] *Monum. Livon. Antiquae* V nr. 287, 492. *Karwowski* 27 — 28. *Bergengrün* 78 — 80.

[121] *Verz.* I. 530, 531.

[122] *Mon. Liv. Antiquae* V 699 p. *Bergengrün* 83. *Hylzen, J. A.* Inflanty. Wilno 1750, 93 p

[123] *Lachowicz* 115.

[124] *Dogiel* V 211, 214 p. *Renner* 158. *Henning* 220. *Bergengrün* 85.

ir tuo būdu nustumti karą toliau į vidurvasarį (1557. VII. 9)[125]. Per šitą laiką lietuviai baigtinai išrikiavo savo vėliavas.

Pirmosiomis liepos mėn. dienomis, kai pasibaigė imperatoriaus pasiuntiniams skirtas deryboms laikas, nemaži lietuvių būriai, Lietuvos hetmano Radvilos Rudojo vadovaujami, jau buvo susitelkę prie Livonijos sienos. Amžininkas Lukošius Górnickis rašo, kad kariuomenė į pasienį buvo sutelkta gana greitai[126]. Tačiau kiek tos kariuomenės buvo sutelkta, sunku pasakyti. Senesniuose raštuose tas skaičius mėgiamas žymėti apskritu 100.000 arba 80.000 vyrų[127]. Man rodos, kad tai yra XVI amžiaus kronikininkų klaidingai pasiimtas iš nuncijaus Lipomano reliacijos, kurioje jis šio karo proga užsimena, kad lenkų šlėkta seniau galėdavusi suburti 100.000 karių; bet jis ten pat įsakmiai pažymi, kad Zigmantas Augustas prieš Livonijos ordiną nusivedė tiktai 5.000 lenkų[128]. Pirmas skaičius yra įspūdingesnis, jis ir galėjo pakliūti į kronikas. Deja, Pasvalyje susibūrusiai armijai jis yra perdidelis. Zigmantas Augustas, teisybė, plačiai graibstė karius, bet visų savo įgulų iš Rusijos pakraščių nebuvo sutelkęs. Jis, antai, buvo įsakęs atvykti su savo vyrais Voluinės maršalkai Konstantinui Ostragiškiui, bet jo vietoje palikti Petras Zagarauskas ir Jonas Čartoryskis[129]. Žitomiero karo vadui Romanui Sanguškai buvo įsakyta prisiųsti *tiktai* Livonijos karui samdytinius vyrus[130]. Stryjkowskis dar mini, kad buvo atkviesti Slucko kunigaikščiai Jurgis ir Simas Olelkos, atsivedę 4.000 karių[130a]. Apie kitus žinių jokių neturime. Nieko negavo karalius iš totorių, Perekopo chano Davlet-Girejaus, iš kurio vylėsi sulaukti 2000 vyrų talkos[131]. Todėl reikia laikyti perdėtu dalyku ano meto žinią, kad karaliaus kariuomenėje buvę tiek daug totorių, jog jie galėję įbauginti net pačius turkus[132]. Visa tai rodo, jog lietuviai negalėjo ir neturėjo reikalo išrikiuoti prie Livonijos sienų šimtą tūkstančių vyrų, nes ir Livonijos ordinas, kaip matysime, nepajėgė sutelkti didesnės armijos. Vienas ano laiko

---

125 *Mon. Liv. Ant.* V. 700 — 701. *Bergengrün* 85.

126 *Górnicki*, L. Dzieje w Koronie Polskiej od r. 1538 do r. 1572. Ostrów 1856, 103 p.

127 100.000 karių pamini *Koialowicz - Wiiuk* II 432, *Stryjkowski* II 410, *Bock* 391, *Hylzen* 93, *Karwowski* 29, *Smolenski* (Lenkų tautos istorija, Kaunas 1925) 117, *Alekna* (Lietuvos istorija, Tilžė 1923) 130 ir kiti. Mažesnį skaičių — 80.000 — įrašė *Arndt* II 234, *Forsten* I 75, *Bergengrün* 88.

128 *Rykaczewski, Relacye nuncyuszów* I 67.

129 *Archiwum Sanguszków* VI 22, VII 21.

130 *Ten pat* VII 19.

130α *Stryjkowski* II 410.

131 *Kniga Posolskaja Lit. Metriki* 160 p.

132 *Bergengrün* 88.

rankraštis lietuvių kariuomenę sumažina per pusę, — *ad quiquaginta hominum milia*[133], — bet ir tas skaičius dar gali būti išpūstas.

Prie lietuvių kariuomenės paprastai dar priskiriama 5000 lenkų ir 3000 Prūsijos karių. Pirmoji žinia yra nuncijaus Lipomano, kuris pamini ir tų lenkų vadą, Podolės vaivadą Maleckį[134]. Tai yra tiesa, tačiau minimi lenkai buvo samdiniai, ne reguliari jų kariuomenė. Varšuvos seimas, kaip žinome, buvo nutaręs pašaukti į karą bajorus, bet Górnickis liudija, kad ir to neteko daryti: karalius apsėjo su savo kariais ir kai kurių lenkų ponų parama[135]. Vadinasi, Lenkija, kaip valstybė, neprisidėjo prie Pasvalio ekspedicijos.

Prūsijos kunigaikštis Albertas, kad ir buvo labai suinteresuotas Lietuvos laimėjimu ir savo brolio arkiv. Vilhelmo išlaisvinimu, Pasvalio šalin nenulydėjo nė vieno kario. Anas 3000 vyrų būrys yra klaidingai pasidarytas iš to fakto, kad Prūsija norėjo pasiskolinti Lietuvoje pinigų tokiam kontingentui karių pasamdyti[136]. Kiek pats Albertas turėjo savo riterių, juos laikė sutelkęs prie Tilžės ir Ragainės, iš kur eventualiai galėjo įsismelkti į Kuršą[137]. Pasvalin Albertas tepasiuntė savo stebėtojus[138]. — Bet karaliui talkino dar Meklenburgo kunigaikštis Jonas Albertas, atsiuntęs į Olyvos apylinkes savųjų būrį sekti iš Vokietijos siunčiamos Livonijai paramos. Mat, sklido toks girdas, kad Kettelerio samdiniai ir imperatorius Ferdinandas užpulsią Dancigą, kuriam karalius draudė išvežti javus ir iš kurio gavo pasiskolinti pinigų[139].

Tačiau gąsdinimai Vokietijos intervencija buvo perdėti: nei dabar, nei paskui imperija neparėmė sunkion būklėn įkliuvusios savo ataižos. Apdilę su Vokiečių tauta jos saitai reformacijos karų buvo kone visiškai susvilinti. Be vieno kito Hanzos miesto (pav., Lübecko) ir su Livonija suaugusios galingesnės giminės, mažai kas dėl šios „užjūrio" kolonijos vargų besigraužė. Vokiečių tautos parama galima buvo pirkti tiktai už gryną pi-

---

133 *Latvijas Universitâtes Raksti II 2 (A. Spekke.* Quelques nuovaux matériaux pour l'histoire de la cartographie et de l' iconographie de l' Ancienne Livonie. Riga, 1932) 218 — 223 p.

134 *Relacye nuncyuszów* I 66. *Górnicki* 103. *Bielski,* M. Kronika Polska. Warszawa 1832, V 129.

135 *Górnicki* 103 p.

136 *Schirrmacher* I 323.

137 *Bergengrün* 82. *Richter* I 313, 317. Tačiau šis autorius klysta teigdamas, kad Brandenburgija parūpino Prūsijai 24.000 vyrų. Su tokiu būriu Albertas pats vienas galėjo Livonijos ordiną parblokšti — nebūtų reikėję Lietuvos malonės prašyti.

138 *Napiersky,* Index II 3166.

139 *Karwowski* 29.

nigą, bet prabangos išpaikinti Livonijos latifundininkai, buvusieji riteriai, nenoriai iš savo kišenės krapštė auksinius talerius. Iš pradžių pats ordinas jų nestigo, ir algininkams buvo per gerai mokama, bet ilgainiui ordinas pinigų ėmė trūkti ir turėjo jų maldauti iš šykščių Rygos ir Talino magistratų[140]. Nedidelė tatai buvo nauda, kad Ketteleris važinėjo po Vokietiją: jo šaukiąs pagalbos balsas kaskart mažiau skambėjo grynu auksu, o atlaidais dabar jau nebuvo perkama. Kettelerio suverbuoti negausūs kariai, — kai kas perdėtai jų priskaito iki 4000—6000, — išlaipinami Livonijoje nuo 1556 metų pavasario, Lietuvos ir Livonijos konfliktui lemiamo vaidmens neturėjo; jie buvo, be to, sunkiai sutramdomi ir padykę[141]. Teko kaupti savąsias jėgas, bet tai buvo neįveikiamai sunkus daiktas: apie penkiasdešimts metų su nieku nekovodama, Livonija nebuvo ugdžiusi savo karinių pajėgų, ir jų trūko. Kaip Baltazaras Rusovas rašo, žmonės buvo taip atjunkę nuo karo, kad išgirdę būgnijant, liaudavę valgę ar meldęsi, ir bėgdavę spoksoti į bežygiuojančius karius[142], kurie buvo sulasomi iš visų Livonijos klodų. Todėl ir aplink *Bauskę*[143] sukoncentruotos Vilhelmo Fürstenbergo karinės jėgos nebuvo taip gausios, kaip margos. Čia galėjai matyti Kettelerio nusamdytus algininkus, Livonijos ordino ir vyskupų (Tartaus, Talino, Kuršo) surankiotus riterius, latvių ir estų valstiečius. Visi drauge, esą, sudarę 7000 ordino riterių, keletą tūkstančių pėsčių „bauerių" ir šešetą vėliavų algininkų[144]. Žymiai didesnį skaičių — 12.000 raitų ir 20.000 pėsčių karių — pamini nuncijus Lipomanas, atsispirdamas į pasklidusią Lenkijoje tokią žinią[145]. Pabėgęs iš Livonijos landmaršalas Kasparas Münsteris teigia ordiną turėjus prie Bauskės 5.200 karių[146]. Palikę nuošaliai bet kokius skaičius, kuriuos sunku patikrinti, galėtume apytikriai priimti Rennerio bendrą pastabą, kad karaliaus kariuomenė magistro būrius pranokusi dešimteriopai: *de koning to Palen... was wol tein mal to sterck*[147]. Abi priešų stovyklas lankiusiems dar krito į akį geresnis lietuvių apsiginklavimas ir, aplamai, karinis jų pranašumas[148]. Taigi *keleriopai silpnesnis Livonijos ordinas nebegalėjo Lietuvai atsispirti ir buvo priverstas kapituliuoti.*

---

[140] *Henning 217. Mon. Liv. Antiq.* 681 - 682. *Verz.* I 498 nr,

[141] Arndt II 218.

[142] *Russow* 50. Cf. *Senning,* A. Beiträge zur Heeresverfassung und Kriegsführung Alt - Livland zur Zeit seines Unterganges. Jena 1932.

[143] *Renner* 158. *Mon. Liv. Antiq.* V 699.

[144] *Gadebusch,* Liv. Jahrbücher I, 2, 500. *Stryjkowski* II 410. *Zivier* I 609.

[145] *Relacye nuncyuszów* I 66.

[146] *Karwowski* 29 nota 88.

[147] *Renner* 157..

[148] *Bergengrün* 88.

V. LIVONIJOS ORDINO KAPITULIACIJA IR KONFLIKTO NUOSLŪGIS

Atkakliai spirdamasis, Livonijos ordinas vis dar vylėsi sulaukti svaresnės vokiečių paramos. Deja, imperatorius Ferdinandas, užuot parėmęs ją ginklu, kaip jau žinome, siuntė savo tarpininkus sutaikyti ją su Lietuva žodžiu. Nuvykę iš Vilniaus į Livoniją, magistrą Henriką Galeną jie rado bemirštantį (1557. V. 30)[149]. Jo vietą buvo užsėdęs Vilhelmas Fürstenbergas, vadovavęs karingai akcijai prieš Lietuvą. Ką jis karštu savo temperamentu buvo sukūręs, dabar turėjo plikomis rankomis gesinti, kad neįsiliepsnotų visa šalis. Antai, jam besigalinėjant su arkivyskupu ir Lietuva, rusai spėjo susitaikyti su švedais, anksčiau besisiūlusiais Livonijai į talką prieš Maskvą, kuri dabar gavo laisvas rankas padauguvyje. Ji galėjo kiekvienu metu pulti Livoniją, jei ta, suartėdama su Lietuva, nusikalstų 1554 metų sutarčiai. Iš antros pusės, Lietuvos kariuomenė, sutelkta prie Livonijos sienų, laukė atvykstančio Zigmanto Augusto, kad galėtų jėga pulti priešą.

Atsidūrus tokioj skurdžioj būklėj, Livonijos magistras ir imperatoriaus legatai *Valmieros landtage* (1557. VII. 12) sudėstė naujus su Lietuva taikos nuostatus[151]. Šie numatė gražinti arkivyskupui sostą ir kai kurias žemes, pripažinti koadiutorių Kristupą, palikti draudimą arkivyskupiją supasaulinti, neversti ordiną atlyginti nuostolius, bet įpareigoti jį susitaikyti su Lietuva, kurios „ius conservatorii" palieka ir ateičiai. Vadinasi, Valmieros projektas nužiūrėjo didelių ir esminių Lietuvai nuolaidų, kurios anksčiau galėjo konfliktą numaldyti, bet dabar jų nebepakako. Prisidengdama arkivyskupo byla, jinai siekė Livonijoje hegemonijos, o Valmieros nutarimai šitai buvo aplenkę.

Vis dėlto Livonijos pasiuntiniai — Reimpertas Gilsheimas, Mykolas Brunovas ir Valteris Pletenbergas — su Valmieros nuostatais buvo išsiųsti į Lietuvą įteikti juos karaliui[152]. Tačiau jie tepasiekė Bauskę, Livonijos ordino stovyklą, kurioje leidimo įvažiuoti į Lietuvą pralaukė iki pat liepos mėn. pabaigos. Tiktai karaliui atvykus, Livonijos pasiuntiniai gavo leidimą (VII. 28) įkeliauti į Lietuvą, tačiau ir toliau pasiliko Bauskėje, juo nepasinaudodami[153]. Jie ,be abejo, buvo patyrę apie įaudrintą lietuvių ūpą, pirmą kartą karaliui išsijudinus į karo žygį, kurio pasisekimas buvo laiduotas. Be to, Livonijos pasiuntiniai galėjo žinoti apie tokius lietuvių reikalavi-

---

[149] *Bunge,* Fr. G. Der Todestag des Herrmeisters Heinrich von Gallen. Archiv für die Geschichte Liv, Esth und Kurlands. Dorpat 1847, 268 - 274 p.

[153] *Napiersky,* Liv. Russ. Urkund. nr. 388. *Verz.* I nr, 428, 430, 433:

[151] *Verz.* II 774. *Renner* 158 - 159. *Bergengrün* 86 - 87.

[152] Žiūr. *Busse, K. H.* Reimpert Geilsheim. *Mitth.* II. 1842.

[153] *Verz* I. 549. *Bergengrün* 87.

mus, kurių Valmieros nuostatai netenkino. Kaip ten bebūtų, Livonijos delegatai pasiliko Bauskėje, neužmezgę tiesioginių su Lietuva derybų. Tarpininkais buvo pasikviesti imperatoriaus Ferdinanto ir Pomeranijos kunigaikščio atstovai, kurie visą rugpiūčio mėn. pravažinėjo tarp Pasvalio ir Bauskės, derindami abiejų šalių postulatus.

Pasvalio sutarčių arengose pasakojama, kad tarpinės derybos buvo labai nesklandžios ir sunkios[154]. Livonijos magistras, kiek pajėgdamas, stengėsi išgauti palankesnes taikos sąlygas, kad nereikėtų pražudyti visų savo laimėjimų, o lietuviai, atsispirdami į savo jėgų persvarą, norėjo kodaugiausia iš ordino išspausti. Visos Livonijos magistro pasiūlos, nelaidavusios pilnos arkivyskupui satisfakcijos, karaliaus buvo griežtai atmestos. Savo nenuolaidžią valią karalius parodė pastumėdamas kariuomenę iki pačios Livonijos sienos — iki Papyvėsių (Papawje)[155]. Magistras Fürstenbergas, rašydamas Talino magistratui, nusiskundė, kad šitaip spausdamas karalius per tarpininkus stato labai sunkias sąlygas: jis reikalauja paleisti arkivyskupą, viską jam sugrąžinti ir atlyginti, atsiteisti už Lonckio nužudymą, sunormuoti sienas su Lietuva ir apmokėti kariuomenės sutelkimo išlaidas[156]. Paskutinioji sąlyga, pareikšta jau Pasvalyje su imperatoriaus pasiuntiniais besiderant, ordinui buvo ir žeminanti ir nelengva, nes karo išlaidoms padengti pareikalauta 60.000 rygiškių talerių. Šiam reikalui aptarti magistras sušaukė Iecavoje luomų atstovus, kurie, matyti, nusprendė ir šitą Lietuvos reikalavimą priimti, nes vėliau, sušaukus Rygos landtagą (1557. IX. 14), buvo raštu laiduota, kad tie 60.000 talerių bus sumokėti[157].

Sulygus dėl pagrindinių dalykų, rugpiūčio mėn. 31 d. Livonijos delegatai iš Bauskės nuvyko į Pasvalį baigtinai susitarti ir sutarčių pasirašyti. Čionai suplaukė taip pat imperatoriaus Ferdinando, Pomeranijos kunigaikščio Barnimo, Prūsijos ir Meklenburgo pasiuntiniai. Pasirašytinų sutarčių metmenys buvo jau apmesti. Vienoje iš jų įterptas dar vienas Zigmanto Augusto reikalavimas: ***sutarčių patvirtinti ir karaliui ištikimybę prisiekti turįs atvykti pats Livonijos magistras***[158]. Iš Pasvalio delegatai Fürstenbergui rašė, kad karo gali būti išvengta tiktai tuo atveju, jei magistras priims ir šią karaliaus sąlygą[159]. Skaudu buvo Fürstenbergui tai girdėti, bet negalėjo jis ir nepaklusti, jei nenorėjo mėginti nelygios kovos. Jo negarbė turėjo užglostyti lietuvių kariuomenės nepasitenkinimą,

---

154 *Dogiel* V 211 - 2114, 215.
155 *Bergengrün* 88.
156 *Mon. Liv. Antiq.* V nr. 292, 703 p.
157 *Ten pat* nr. 293, 703 - 4 p.
158 *Dogiel* V nr. 127, 219 p.
159 *Verz.* I. 556.

negavus paplėšikauti silpno kaimyno žemėje, ir patenkinti galingesnio priešo savimylą.

Apie Fürstenbergo apsilankymą karaliaus stovykloje, Pasvalyje, gana vaizdžiai ir kartu visai patikimai rašo vienas XVI amžiaus bevardis manuskriptas ir, greičiausia šiuo sekdamas, Martynas Bielskis[160]. Iš jų sužinome, kad 1557. XI. 14 d. magistras Fürstenbergas su savo komtūrais ir tarybininkais, trijų šimtų neginkluotų riterių lydimas, į karaliaus stovyklą žygiavo apie dvi mylias pro plačiai išsisklaidžiusius lietuvių kariuomenės būrius. Regėdamas tokią gausią ir galingą lietuvių kariuomenę (50.000), buvęs apstulbęs ir jį lydėjusiems Plocko ir Kulmo žemių vaivadoms sakęs, kad niekada nėra matęs tokios gražios kariuomenės, kurios ir trečdalio būtų pakakę visai Livonijai užimti; jis apgailįs, kad jo pirmatakai įsivėlę .į karą su tokiu galingu karaliumi. Pačioje stovykloje buvęs įrengtas pakilus ir puošnus sostas, kuriame Zigmantas pupsojęs, apjuostas savo senatorių lietuvių, Lenkijos patarėjų ir Romos imperatoriaus atstovų. Prisiartinęs prie karaliaus, magistras nuolankiai ir pagarbiai *(honorifice ae submisse)* pasisveikinęs ir atsiprašęs. Paskui magistras ir Livonijos atstovai prisiekę saugoti taiką ir laikytis sutarčių, o Romos imperatoriaus atstovas Valentinas Sauermanas prabilęs, pasidžiaugdamas įvykusia taika. — Šitai visą skaitome Martyno Bielskio kronikoje ir aname XVI amžiaus rankraštyje, kur įdėti abiejų šalių priesaikos tekstai ir Sauermano pasakytoji kalba.

Yra plačiai pasklidusi žinia, kad magistras Fürstenbergas atsiprašinėdamas puolęs karaliui Zigmantui Augustui po kojų. Pirmas, tur būt, šitą žinią yra paleidęs Renneris *(und dede de coadjutor her Forstenberch dem koninge einen vothfall)* — o jį pasekę kiti[162]. Lenkų kronikininkas Martynas Bielskis, sekdamas paminėto rankraščio žodžius *„honorifice ac submisse"*, rašo, kad karaliaus atsiprašė magistras klūpterėjęs *(poklęknąwszy)*[163]. Gi pats karaliaus sekretorius Myszkowskis pažymi tiktai tiek, kad magistras atvyko į karaliaus stovyklą ir jam pasidavė: *venit in castra regia et dedit daditionem*[164]. Tik tai, iš tikrųjų, ir yra esmingiausia. Magistras Fürstenbergas susilaukė negarbės jau vien dėl to, kad turėjo atvykti į karaliaus stovyklą, patvirtinti padiktuotos sutarties ir karaliaus akivaizdoje ištiesti ranką čia pat atvykusiems arkiv. Vilhelmui ir jo koad. Kris-

---

160 *Spekke,* A. Quelques nouvaux matéiaux (Latv. Univ. Raksti. Filolog. un Filosof. fakul. serija II, 2 Riga 1932 (218 - 221 p.) Manuskriptas yra Krokuvoje *Jagell. Univ. Mss 58. Bielski* 129 - 130.

161 *Renner* 159 - 158.

162 Pal. *Bergengrün* 90 nota 4. Schwartz 7.

163 *Bielski,* Kronika V 130 p.

164 *Kordybach,* L. Dzienik biskupa Piotra Myszkowskiego 1555 - 1568. Kwartalnik Historyczny R. XLVII. T. I. Z. 3. Lwów1933, 453 p.

tupui[165]. Maža to, šį konfliktą užbaigusiose sutartyse buvo prikaišiota tokių Livonijos prievolių, kurios darė ją Lietuvos sąjungininkę ir dar plačiau vėrė vartus lietuvių intervencijai padauguvyje.

Pirmoji, *restitucijos sutartis* (1557. XI. 5), siekė *atstatyti Livonijoje tą padėtį, kuri buvo iki arkivyskupo Vilhelmo ir koad. Kristupo pašalinimo iš pareigų*[166]. Livonijos ordinas įpareigojamas duoti arkivyskupui ir jo koadiutoriui pilną laisvę, grąžinti iš jų atimtas žemes ir pilis, atlyginti už sunaudotą turtą ir išgrobtus arba sunaikintus daiktus, atsiteisti už nusavintų pilių amuniciją, karo reikmenis ir maistą. Arkivyskupas vėl turi gauti pusininko teisę ir valdžią į Rygos miestą (dimidiata iurisdictio Civitatis Rigensis), o jo gyventojai atnaujinti ištikimybės įžadą. Visi arkivyskupijos riteriai ir pilių viršininkai, kurie buvo prisaikdinti magistrui, nuo neteisiai išreikalautos priesaikos atleidžiami ir laikomi prisiekę arkivyskupui. Arkivyskupas neprivalo keršťauti, persekioti ir bausti tų, kurie buvo nuo jo atitrūkę ir susinešę su magistru, o magistras turi paleisti visus kalinamus ir grąžinti turtus ir pareigas į užsienį pabėgusiems. Arkivyskupo koadiutorium ordinas pripažįsta Kristupą, kuris gauna jo skeptrą Vilhelmui mirus arba laisvu noru bet kada jam pasitraukus. Jei tai atsitiktų anksčiau negu Kristupo amžius leidžia jam būti vyskupu, šis turi priimti 2 dvasininkų ir 2 pasaulininkų globą. Arkivyskupas su koadiutorium įpareigojami saugoti visus Livonijos teisinius nuostatus, išskyrus tiktai 1546 metų Valmeros recesą. Tačiau Rygos arkivyskupui ginama priimti Liuterio mokslas ir pasiskelbti pasauliniu kunigaikščiu.

Restitucijos sutartyje buvo dar nužiūrėti vadinamieji sekvestoriai, — iš arkivyskupo šalies Kuršo vyskupas (Jonas IV von Munhausen), o iš ordino pusės Tartaus vyskupas (Hermanas II von Wesel), — kurie turėjo perimti iš ordino ir perteikti arkivyskupui jo žemes, turtus ir pilis. Šiaip jau visus paruošiamuosius darbus arkivyskupo įkurdinimui Koknesėj atliko ordino patikėtiniai, — apsukrusis juristas Reimpertas Gilsheimas ir Daugavsgryvos komtūras Jurgis Brabeckas, — kurie Koknesėje dirbo jau spalių mėn. pradžioje[167]. Čionai buvo prisiųstas ir karaliaus Zigmanto atstovas Adomas Konarskis, su kuriuo buvo tariamasi dėl arkivyskupo restitucijos[168]. Matyti, buvo atsiradę kai kurių ginčytinų ir kliuvančių aplinkybių. Antra vertus, Lietuva spauste spaudė greičiau arkivyskupą grąžinti į Koknesę. Tatai ir buvo padaryta 1557. X. 5. Į Koknesę arkivyskupas pagrįžo triumfuodamas[169]. Kitą dieną buvo sušaukta kapitula ir Kristupas

---

[165] *Górnicki* 103. *Brgengrün* 92 — 93.

[166] *Dogiel, Cod. dipl. V. nr. 126, 210 – 215: Transactio inter Sacram Regiam Maiestatem Poloniae et Magistrum, ac Status Livoniae.*

[167] *Verz.* I nr. 558, 559.

[168] *Ten pat* nr. 560.

[169] *Ten pat* nr. 561. *Mon. Liv. Antiq.* I 210.

iš naujo perrinktas[170], nes nuo pirmykščių rinkimų kai kurie kapitulos nariai buvo atsisakę ir apskelbę, jog tai buvęs jiems primestas nutarimas; pakartotini rinkimai visas tas šnekas turėjo nutildyti. Tuo būdu ir arkivyskupas, ir koadiutorius, laimėję prieš ordiną, susėdo vėl savo pilyse.. Tačiau, iki arkiv. Vilhelmas pilnai atgavo ginklus ir amuniciją, praėjo beveik ištisi metai[171].

Restitucijos sutartis, kaip regime, sužlugdė Livonijos ordino pastangas, sučiupus arkiv. Vilhelmą, pasidaryti vienavaldžiu Livonijos viešpačiu. Sugriauta buvo ir Valmieros receso užtvara, kuria norėta pašalinti galingesniųjų kunigaikščių intervencija. Magistras galėjo guostis vien tuo, kad Rygos arkivyskupui neleista sekuliarizuotis ir tuo patim patapti pavojingu jo konkurentu. Livonijos vidaus santvarka paliko tokia, kokia ji susiklostė viduramžiais.

Pirmoji sutartis, aptardama magistro ir arkivyskupo bylą, išskirtinai tvarkė Livonijos vidaus reikalus. Tą pačią dieną (1557. IX. 5) pasirašyta antroji — *taikos ir satisfakcijos sutartis* — maldė Lietuvos ir Livonijos tarpusavio ginčus[172]. Abi šalys pirmiausia įsipareigojo laikytis *Radvilos sienų,* kurios 1541 metais buvo tiktai formaliai nužymėtos. Nuspręsta sudaryti mišri komisija, kuri susirinktų 1558. VIII. 1. aptarti opių, ginčytinų klausimų; tačiau karalius pasilaiko sau teisę komisijos susitikimo datą savo nuožiūra pakeisti. Mišrios komisijos superarbitru numatomas Gniezno arkiv. Mykolas Dzierzkowskis. Šia sutartimi toliau sureguliuojami Lietuvos ir Livonijos *prekybos reikalai.* Livonijos ordinas iki 1557. XII. 23 privalo atiduoti sukonfiskuotus lietuvių pirklių laivus ir prekes, o Lietuva turi grąžinti Polocke sulaikytus Daugpilio komtūro užpirktus javus. Ateityje tokie incidentai sutarta spręsti susitinkant abiejų šalių atstovams Obeliuose ir Kurčmoje(?). Be to, Lietuvos pirkliams laiduojamas laisvas tranzitas ir prekyba Livonijoje, kur jiems negali būti taikomi nauji muitų ir rinkliavų mokesčiai; tolygiomis privilegijomis Lietuvoje naudosis livoniečiai. Dėl *Kasparo Lonckio nužudymo* Livonijos atstovai sutartyje pareiškia, jog tas apgailėtinas įvykis buvęs atsitiktinis, nenorėtas; susitarta, kad pats kaltininkas, Rezeknės komtūras, nuvykęs į Vilnių, turi atsiprašyti ir savo žodžius patvirtinti priesaika. Ordinas dar pripažino karaliui teisę reikalauti *atlyginti karo išlaidas,* tačiau nuo šios kontribucijos

---

170 *Bergengrün,* Beil. nr. 4, 310 p.

171 *Schirren,* C. Quellen zu Geschichte des Untergangs livländischer Selbständigkeit. Bd. II. Reval 1862, 64 p. *Renner* 191. *Mon. Liv, Antiq,* V 525, *Bienemann,* Fr. Briefe und Urkunden zur Geschichte Livlands in den Jahren 1558 - 1562 Bd. I. Riga 1865, 231 p.

172 *Dogiel, Cod. dipl. V. nr. 127, 215 - 219 p.: Conditiones Pacis inter Sacram Maiestatem Poloniae et Magistrum Livoniae.* Datum Poswoli ex Castris Regiis 5. Sept. Ann. 1557. Confirmatum die 14. Sept. 1557 ibidem.

karalius atsisako. Pagaliau, Livonijos magistras įpareigojamas atvykti į karaliaus stovyklą sutarčių patvirtinti.

Iš šių susitarimų akivaizdu, kad pirmon vieton iškišti sienų ginčai ir pirklių skundai, kurie Lietuvai buvo opiausi ir labiausia rūpėjo. Dėl jų, kaip matėme, ir buvo pradėjęs žiebtis Lietuvos ir Livonijos konfliktas. Kasparo mirtis ir mobilizacijos išlaidos, kaip prasidėjusio konflikto išdavos, nustumta į antrą vietą. Šie du dalykai, sutartis pasirašant ir jas vykdant, buvo leidžiami pro pirštus. Rezeknės komtūras, Werneris Schall von Bellis, turėjęs iki 1557. XII. 20 nuvykti į Vilnių ir karaliaus atsiprašyti, pagirdęs apie rusų kariuomenės telkimą prie jo komtūrijos sienų, iš pusiaukelės sugrįžo. Jisai tiktai raštu įrodinėjęs savo nekaltumą, protestavęs prieš jam užkrautą priesaikos prievolę ir prašęs magistro šį reikalą Vilniuje be jo garbingai sutvarkyti. Iš tikrųjų, kondolenciją dėl Lonckio nužudymo Vilniuje pareiškė magistro sekretorius Salamonas Henningas[173]. Nuo kontribucinių mokesčių atsisakyta pačioje sutartyje, bet reikia manyti, kad pirmojoje redakcijoje, parengtoje 1557. IX. 5, jinai buvusi įterpta arba įsakmiai jos buvo reikalaujama, nes 1557. IX. 14 Rygos landtagas buvo nutaręs ją mokėti[174]. Piniginės kompensacijos karalius galėjęs atsisakyti tiktai sutartis patvirtinant, sulaukęs Pasvalyje paties Fürstenbergo. Išgyventa jo negarbė laikytina nepinigine kompensacija už Lonckio nužudymą ir kariuomenės sutelkimą prie Papyvėsių.

Satisfakcinės sutarties užsklandoje abiejų viešpačių vardu pareiškiama, jog jųjų valdiniai neturi paremti nei didžiojo Lietuvos kunigaikščio, nei Livonijos magistro, jei tie įsigeistų sutarčių nesilaikyti[175]. Šitose stereotypiškose frazėse reikšminga tėra tai, jog minimas *vienas* didžiojo Lietuvos kunigaikščio titulas *(Magnus Dux Litvaniae),* praleidžiant Lenkijos karaliaus vardą. Karaliaus tarybos nariai taip pat buvo tiktai *lietuviai (Consiliarii Litvaniae),* dalyvavę Pasvalio pasitarimuose. Šitai rodo, jog sutartis apima *vieną* Lietuvą, susiširdijusią su Livonija. Rašyti apie Lenkijos konfliktą su Livonija yra neteisinga.

Pirmosios dvi sutartys buvo apmestos ir priimtos, Fürstenbergui į Pasvalį dar neatvykus (1557. IX. 5); jis jas vėliau tiktai patvirtino. Trečioji — *militarinės santarvės sutartis* — pasirašyta jau būnant jam kara-

---

[173] *Schirren,* Quellen zur Geschichte II 43 - 44, 57 - 58, 69 p. *Verz.* I nr. 557, 582. *Henning* 220 - 221.

[174] *Mon. Liv. Antiq.* V. 703 - 704 p. Šis Rygos landtago nutarimas, kaip įteiktina karaliui garantija, liko neišnaudotu istoriniu dokumentu, kurį palaikė kiti kontribucijos išmokėjimo įrodymu. Žiūr. *Russow* 50.

[175] *Dogiel* V 219 p.

liaus stovykloje (1557. IX. 14)[176]. Ji yra visų reikšmingiausia, nes taikė į pačią Lietuvos ir Livonijos konflikto šerdį — stiprino lietuvių pastangas įsigalėti Livonijoje, nusveriant joje Maskvos įtaką. Sutarties pradžioje užsimenama, kad abi šalys ilgai gyvenusios taikiai, bet pastarieji vaidai tą rimtį sudrumstę, iš ko tegalinti būti nauda grasiam jųjų priešui, Maskvai *(Moschus communis hostis immineat).* Kad pajėgtų jam sėkmingiau atsispirti, Livonijos magistras ir didysis Lietuvos kunigaikštis *(Rex Poloniae, eo nomine, quo est Magnus Dux Litvaniae)* sutaria vienas antrą ginti ir remti, jei Maskva įsigeistų kurį iš jų pulti arba pati būtų kurio užpulta. Kadangi Livoniją su Maskva sija 15 metų taikos sutartis, kuri dar galioja 12 metų, o Lietuvą su ja saisto penkerių metų karo paliaubos, tai abipusė karinė paspirtis tuo tarpu paliekama neveikli (— *Foedera in suspenso sint).* Tačiau Lietuvos ir Maskvos paliauboms pirmiau pasibaigus, Lietuva galės jas prailginti tiktai susitarusi su Livonija ir tik tam laikui, iki pasibaigs Maskvos ir Livonijos taikos susitarimas. Po to, arba Maskvos carui pasimirus anksčiau, abi šalys gauna laisvas rankas ir drauge su Maskva arba taikiai susidera, arba kariauja: nei viena šalis, kitai nežinant, jokių sutarčių su Maskva nedaro. Livonija, be to, pasižada neleisti per savo teritoriją žygiuoti į Lietuvą Maskvos kariuomenei, sulaikinėti į Maskvą sprunkančius Lietuvos valdinius, pranešinėti apie caro sumanymus ir kėslus. Lietuva, be abejo, pažadėjo Livonijai tą patį, tačiau jos aktas yra pragaišęs, tad tiksliai jos prievolės nežinomos. Šį karinį paktą, be kitko, nutarta dar pateikti patvirtinti imperatoriui Ferdinandui, kurį Livonija laikė savo siuzerenu. Kai vėliau Ferdinandas pareiškė Zigmantui savo pasitenkinimą dėl Lietuvos — Livonijos susitaikymo, tai tuo patim sudilo ir šita formalinė klauzulė[177].

Ši karinė sutartis, galima tarti, buvo pirmųjų dviejų siekinys ir, greičiausia, žodis žodin Fürstenbergui padiktuota[178]. Argi pirmosiomis sutartimis nebuvo siekiama gražinti arkivyskupą Vilhelmą į pirmykštes jojo pareigas, apginti palanki Lietuvai jo partija ir išlyginti susikaupusius sienų ir tranzito ginčus labiausia dėl to, kad šia trečiąja sutartimi paspęstų užtvarą padauguvyje besiskleidžiančiai Maskvos įsravai? Reikia tiktai prisiminti, kad vos prieš trejus metus Livonija suderėjo su Jonu IV penkiolikos metų taiką, pasižadėdama jokiu atveju nesidėti su Lietuva[179]. Militarinė Pasvalio sutartis lupo Livoniją iš šios izoliacinės Maskvos įtakos,

---

[176] *Dogiel V nr. 128. 219 - 221: Foedus inter Vilhelmum Furstenbergium... Magistrum et Sigismundum Augustum Regem Poloniae contra Ducem Moscoviae initum.* Datum Poswoli ex castris Regiis d. 14. Sept. 1557.

[177] *Dogiel* V nr. 129, 222 p.

[178] *Schwartz* 7. *Švâbe* 79.

[179] *Mon. Liv. Antiq.* V 509 p.

bet traukė į tokius pat Lietuvos varžtus, priversdama net pažeisti taiką su Jonu IV Žiauriuoju[180]. Kad į tretįjį Pasvalio sanderybų aktą buvo įterpta pastabų, atsižvelgiančių į galiojančias Livonijos ir Lietuvos sutartis su Maskva, dalyko esmės nekeitė ir Livonijos rusų akyse neteisino. Livonija neliko net neitrali[181], nes jau dabar pažadėjo Lietuvai kai kurių paslaugų, — informuoti apie Jono IV siekimus, drausti jo kariuomenei spraustis Lietuvon per Livonijos žemę, gaudyti iš Lietuvos bėgančiuosius į Maskvą[182], — o tai kliudė Maskvai nejučiomis pasikišti Livoniją po savo sparnu. Įsiveldama su Livonija į konfliktą, Lietuva norėjo tam užbėgti už akių: ji geidavo turėti Livoniją klusnią sąjungininkę kovoje su rusų agresija, grasančia lietuviams nuo Dauguvos pašlaičių. Militarinė Pasvalio santarvė tuosius lietuvių norus patenkino.

Konfliktas su Livonija, kaip regime, išsisprendė Lietuvos naudai. Vilhelmas Fürstenbergas, nepaprastai piktai puolęs Livonijoje Lietuvos šalininkus ir pasišovęs visą valdžią sužerti į savo rieškučias, Pasvalyje turėjo kapituliuoti. Livonijoje ir toliau liko lietuviškoji partija, o jos vadai — arkivyskupas Vilhelmas ir Kasparas Münsteris — apginti. Arkiv. Vilhelmas dar tvirčiau susimezgė su Lietuva, budriai sergėdamas, kad Livonijos magistras neišklyptų iš Pasvalio susitarimų ir nesigriebtų kokios separatinės akcijos[183]. Kasparas Münsteris, kad ir negrįžo į landmaršalo vietą, — Lietuvai jis nebuvo tokia žymi figūra, — galėjo laisvai jaustis paskirtose jam pilyse. Livonijoje, be to, nebuvo įgyvendinta nei sekuliarizacija, nei centralizacija: ši valstybė liko padrika, amorfinė federacija, po Pasvalio taikos visiškai nustojusi savo gyvybinių jėgų[184]. Juk nei Ketteleris Vokietijoje, nei Fürstenbergas Livonijoje nesugebėjo sudaryti didesnės kariuomenės, įrodydami tuo šios vokiečių ataižos visišką negalią. Vokiečių imperijos savo likimui pamesta, o pavergtose žemėse giliai šaknų neįleidusi, ji dabar prikopė paskutines savo dienas.

Livonija liko beginklė ir nualusi kaip tik tuo metu, kai Maskva, negalėdama dovanoti už sutartį su Lietuva, ėmė spirte spirti mokėti duoklę[185]. Neilgai teko laukti dar grasesnių Jono IV grūmojimų ir kerštingos invazijos, nes momentas Livoniją pulti buvo labai tikęs: nepersenial taikos sutartimi Jonas IV išskyrė Švediją iš eventualaus Livonijos ir Maskvos konflikto, o Lietuvos rankos tebuvo surištos penkerių metų paliaubomis. Lietuva, be abejo, negalėjo leisti Maskvai ginklu paveržti tai, ką jinai lai-

---

[180] Žiūr. *Bienemann.* Urkunden III 207. *Russow* 50.

[181] *Schirren,* Archiv I 17, II 26, 29.

[182] *Dogiel* V 221. p.

[183] *Schirren,* Archiv I 3.

[184] *Forsten* I 76. *Bienemann,* Aus balt. Vorzeit 100 p.

[185] *Jurjens,* Vorpos o dani 51. *Scr. Rer. Livonicarum* II 51 - 52. *Beiträge zur Kunde Esth, Liv. und Kurlands* IV 143 - 145.

davo sau Pasvalio taika, bet tuo atveju juodvi turėjo susirungti dėl Livonijos žemių. Tolimesnis Livonijos likimas kaip tik ir priklausė nuo šių dviejų kaimynų, kurių kiekvienas tarėsi turį teisių į šią toliausiai į šiaurę nusikišusią vokišką koloniją. Maskvos (1554) ir Pasvalio (1557) sutartys buvo tie Eridos obuoliai, už kurių jinai užkliuvo ir sugūrėjo.

Miscellanea

IŠ NESPAUSDINTŲ JAKŠTO DARBŲ

Mirusiam kan. Tumui- Vaižgantui, ilgamečiui L. K. Mokslo Akademijos ir jos valdybos nariui pagerbti, Akademijos Valdyba buvo nutarusi suruošti iškilmingą minėjimą. Ta proga Akademija norėjo iškelti dar vieną žymų savo narį— prel. J. Mačiulį - Maironį, kuris ligi tol dar nebuvo iškilmingiau paminėtas. Buvo sumanyta samdyti Valstybės Teatrą ir be paskaitų apie vieną ir antrą dar Tumo garbei išpildyti kantatą, kuriai tekstą buvo sukūręs prel. Jakštas, o muziką — komp. Jakubėnas. Minėjimas turėjo įvykti 1934 m. gegužės mėnesį, ir jį turėjo atidaryti prel. A. Dambrauskas, L. K. Mokslo Akademijos pirmininkas, atitinkama kalba, kurią tuoj ir pasirašė.

Tačiau ruošai einant visu smarkumu, prel. Dambrauskas kažką sužinojo, kas kan. Tumą jo akyse pažemino ir jam nuotaiką numušė. Jis įprastu jam impulsyviškumu atsisakė minėjime dalyvauti. Tuomet kiti Valdybos nariai nutarė minėjimą atidėti. Belaukiant geresnio momento ir kol praeis pirmininko pyktis, prel. Dambrauskas mirė. Iš to neįvykusio minėjimo paliko Jakšto kantatos tekstas ir atidarymo kalba kuriuos čia spausdiname.

Juozas Eretas.

I. ATIDAROMOJI KALBA.

Prelato A. Dambrausko - Jakšto k a l b a, pasakyta atidarant Miesto Teatre V. 34 a. a. prel. J. MAČIULIUI - MAIRONIUI ir kan. TUMUI - - VAIŽGANTUI paminėti iškilmingą

s u s i r i n k i m ą.

Ekscelencijos,
Didžiai Gerbiamieji svečiai ir viešnios,
brangusis jaunime.

Man, kaip L. K. Mokslo Akademijos pirmininkui, tenka nepaprasta garbė atidaryti šį iškilmingą posėdį, skirtą dviejų garbingiausių tos Akade-

mijos narių, būtent, a. a. prel. Jono Mačiulio - Maironio ir a. a. Kan. Juozo Tumo - Vaižganto literatiniams nuopelnams paminėti.

Žmonių atmintis, ypač mirusių atžvilgiu, deja yra labai silpna ir trumpa. Tai yra visiems gerai žinomas, bet liūdnas faktas. Vokiečiai jį pažymi posakiu: Aus den Augen, aus dem Sinn. Rusai dar stipriau tai pareiškia, tardami: „S glaz doloi, i von iz mysli", t. y. „dingęs iš po akių, dingsta ir iš atminties". Gyvenime taip ir yra, bet po teisybei taip neturėtų būti. Ypač tai pasakytina apie tokius vyrus, kaip Maironis ir Vaižgantas, kurie buvo tikri mūsų tautos vadai ir pranašai, kurie sukūrė mums didelių grožinių vertenybių ir turėjo dideliausios įtakos visam kultūriniam lietuvių gyvenimui.

Kad šitą jų įtaką geriau suprastumėm, persikelkim mintimi į anuos laikus, kada Maironis ir Tumas buvo dar tik besirengią pradėti savo literatūrinę karjerą. Kokia gi tuomet buvo lietuvių tautos būklė? Gi liūdnų — liūdniausia. Iš vienos šalies rusų valdžia, uždraudus lietuvių spaudą slopina kiekvieną tautinės minties blykstelėjimą. Iš kitos — vietos dvarininkai lenkai kreivai žiūrėjo į kiekvieną viešai tartą lietuvišką žodį, vadindami tai litvomanija. Materialinis skurdas retai kam iš kaimiečių teleisdavo mokyti savo vaikus, o jei kuris jaunas lietuvis, baigęs gimnaziją, ir patekdavo į rusų universitetą, jis tapdavo mūsų tautai žuvęs, nes paskęsdavo raudonose tuomet išimtinai viešpatavusio tarptautinio socializmo bangose. Ir pati mūsų inteligentija dažnai neįstengdavo atsispirti nejaukiai slegiančiai aplinkumos nuotaikai ir pasiduodavo perdėtam pesimizmui. Kad sveiki vaizduojamąjį momentą geriau suprastumėt, aš čia priminsiu Tamstoms vieną faktą iš mano paties gyvenimo.

Tai buvo 1901 metais, man besekretoriaujant pas vyks. M. Paliulionį. Vieną gražų vakarą geriu sau vyskupo valgomajam kambary arbatą ir gėriuos naujai gautu iš Prūsų lietuviško laikraščio numeriu. Tik štai beateinąs pas vyskupą mano bendravardis prelatas Vladas Dambrauskas. Pasisveikinęs su manim ir pamatęs laikrštį, paklausė:

— Ką čia beskaitai?

— Gi tik ką gautą naują lietuvišką laikraštį...

Išgirdęs šį, matyt, nesitikėtą atsaką, gerb. prelatas, susiraukė ir numojęs beviltiškai ranka, tarė lenkiškai:

— Et, jūs jaunuoliai, prasimanot kažką... Nic niebylo, nic nie będzie...[1])

Ir tai tarė žmogus lietuvybei nepriešingas.

Aš į tai gerb. prelatui nieko neatsakiau, bet savo dvasioj pagalvojau:

— Kad nieko nebuvo, gal tai ir tiesa, bet ateitis pareis nuo mūsų. Jei nieko neveiksim, tai tikrai nieko ir nebus. Bet jei energingai kibsim į dar-

[1]) Nieko nebuvo ir nieko nebus.

bą, tai rezultate vis šis tas galės ir išeiti, ypač jei atsiras to nelemto pesimizmo slopintojų...

Ačiū Dievui jų ir atsirado. Vyriausias jų vadas ir buvo Maironis. Jam garsiai užtraukus: „Paimkim, arklą, knygą, lyrą ir eisim Lietuvos keliu", tuojau ėmė busti Lietuva ir pasigirdo kuždesys.

— Ar girdit? Dar mes nežuvę...

Atrasta „Lietuvos kelias". Kad jis dar ir miglotas, bet reikia jis ieškoti ir suradus pirmyn juo žengti...

— Prikelkime Lietuvą mūsų...

— Aure, naujas, dar geresnis šūkis...

Kas taip drąsiai šaukia, matyt, neabejoja: jo tikima, kad Lietuvą prikelti galima... Eime jam padėti...

Taip viena po kitos tos Maironio dainos, dailia p. Naujalio muzika apvilktos, plito po visą Lietuvą, magiškai veikė jaunimą, nuostabiai kėlė tautinį susipratimą, tiesiog kūrė lietuvybę. Šiandieną mūsų jaunajai kartai sunku tai suprast. Ji žiūri ir neretai stebisi. Kas gi čia yra? Žodžiai, kaip žodžiai, nieko ypatinga... O tuo tarpu anais laikais, jie kvėpdavo naujos gyvybės, kaip mistiškojo Orfejaus dainos. Jų grožinę vertę teisingai nušvietė pirmutinis Maironies biografas Vaižgantas. Jo parašytoji Maironio biografija dar ir šiandien rekomenduotina kiekvienam, kas nori su Maironio gyvenimu ir kūryba arčiau susipažinti. Geresnės kol kas mes dar neturim.

Pats Vaižgantas tuo atžvilgiu yra laimingesnis. Šis jau susilaukė tikrai monumentalinės savo biografijos, parašytos talentingo jauno mokslininko p. Merkelio. Iki šiol jos teišėjo tik pirmas tomas. Ji skaitosi kaip įdomiausias romanas. Vaižgantas atvaizduotas čia *en face* su visu savo gyvenimo turtingumu ir įvairumu. Skaitydamas p. Merkelio veikalą, gauni įspūdžio, kaip Vaižganto gyvenimas yra neatskiriamas nuo Lietuvos XX a. gyvenimo. Jie taip glaudžiai savitarpy susipynę, kad dažnai tiesiog nebegalima atskirti, kur baigiasi vienas, kur prasideda kitas. Ir iš tikrųjų nerasime nė vieno žymesnio istorinio Lietuvos gyvenimo įvykio, kur Vaižgantas nebūtų dalyvavęs. Jis ir revoliucijos metu tvarko mūsų valsčius, jis ir Vilniaus Seime mūsų tautos reikalais rūpinasi, jis ir pirmoj lietuvių konferencijoj Lietuvos nepriklausomybės klausimą svarsto, jis ir Rusijon su pabėgėliais bėga, jis ir užsieniuose dėl Lietuvos darbuojasi ir nepriklausomon Lietuvon grįžęs dirba įvairiausiose srityse. Savo nuveiktų darbų kiekiu jis toli pralenkia kitus žymesniuosius mūsų veikėjus. Jei kas jam beprikiština, tai nebent tai, kad jis netaupė savo jėgų, imdavos kiekvieno iš šalies jam pakišto darbo. Iš čia ėjo visiems žinomas Vaižganto „išsiblaškymas".

Maironis tuo atžvilgiu buvo labiau savy susikaupęs ir savo pamiltai poezijai labiau ištikimas.

Bet nei vienas, nei antras nesiginčijo dėl jiems mūsų Parnase priklau-

somos vietos. Maironis nesigyrė: „Aš pirmas Lietuvos poetas“, lygiai ir Vaižgantas nesiskelbė: „Aš pirmas Lietuvos beletristas“. Jiems rūpėjo ne garbė, bet kūryba. Jie ir kūrė atsidėję savo kūrinius, palikdami jų vertinimą ateičiai. Ir ateitis jų neapvylė, pripažindama abudu juodu pirmaeiliais mūsų grožinės literatūros kūrėjais.

Taip dalykams virtus, kas gi mums belieka? Gi lieka pareiga — jų kūrinius pažinti ir jų nuopelnų neužmiršti, kad nieks negalėtų mums mesti ano pradžioj minėto priekaišto: *Aus den Augen, aus dem Sinn...*[1])

Turėdami tai galvoje, L. K. Mokslo Akademija ir pasiryžo surengti šį iškilmingą Maironio ir Vaižganto paminėjimą. Jis norėta padaryti anksčiau, bet dėl kai kurių kliūčių teko atidėti šiai dienai.

Vienintelis šio paminėjimo tikslas — tai šiem dviem per anksti iš gyvųjų skaičiaus išbrauktiems mūsų literatūros korifėjams atiduoti, kas jiem priklauso, išreiškiant jiem nuoširdžią pagarbą ir dėkingumą už brangias mums paliktas jų dvasios vertenybes, nes jie tikrai yra užsipelnę, kad jų vardai kiekvieno lietuvio būtų amžinai gerbiami, minimi ir mylimi.

Galop tenka man dar tarti žodis ir dėl šio paminėjimo programos. Ji išėjo kiek platesnė, negu iš pradžių manyta. Tai įvyko dėliai mūsų jaunų spėkų gausumo. Mat jų paslankumo dėka, atsirado ir kas paskaito specialinę paskaitą apie literatūrinę Vaižganto kūrybą, ir kas Vaižganto kantatai muziką pagamina ir chorvedis su choru, kurie tą kantatą vokališkai išpildo. Visiems tiems jauniems L. K. Mokslo Akademijos padėjėjams, o taip pat ir didžiai gerbiamiems svečiams ir viešnioms, kur taip gausiai teikėsi į šį paminėjimą atvykti, L. K. Mokslo Akademijos vardu, laikau savo miela pareiga tarti nuoširdžiausią padėkos žodį. Ačiū...

---

1) Iš akių — ir iš atminties.

II. KANTATOS TEKSTAS

VAIŽGANTE MIELAS

Vaižgante mielas, žilas vaikeli,
Mistiškai gerbęs Dievo saulutę,
Mėgęs kiekvieną paukštį, žvėrelį,
O už vis pačią žemę motutę.

Išvažinėjęs Lietuvą visą,
Esi jos grožį gerai pažinęs,
Matęs Šešupę, Mūšą, Dubysą,
Jųjų krantuose gėlių suskynęs.

Ir kol krūtinė dar neataušo,
Vaizdai tie gyvi tavy nedingo,
Iš jų nuliejai Varpą Alaušo,
Iš jū sukūrei savo Gondingą.

Laikai nebuvo laisvų kryvulių,
Tik pavergimo tamsos kasdienės,
Bet tu vertei mus laukt pragiedrulių,
Minty tau kūrės dėdės dėdienės.

Brangūs tau buvo mūsų veikėjai, —
Ir įgarsėję ir dar mažučiai,
Visus gerbei tu, kapan lydėjai,
Nuopelnus jųjų perdėdams drūčiai.

Radęs jaunuoly kūrybos lašą,
Džiaugeis dėl jauno literačiuko,
Šaukdams spaudoje, kaip jis rašo —
Yra jis davęs mums deimančiuką.

Bet kitus girdams, tu pats netingėjai,
Neatsitraukei tu nuo darbo stalo,
Jautei ir kūrei, dirbai, krutėjai,
Nors rankos silpo ir akys balo.

Ir davei mums dvidešimt tomų,
Raštų savųjų kuo įvairiausių,
O jie skaityt kam neįdomu,
Iš mūs kas drįstų pasiekt juos, klausiu.

Mielas kūrėjau, mums dar brangesnis
Esi kaip žmogus ir kaip veikėjas.
Visiems už gerą buvai tu geresnis, —
Tu ir Kapsuką įsimylėjęs.

Kalbą, senovę, žmonių gerovę —
Tu visus gynei raštu ir žodžiu,
Brangi tau buvo mūsų senovė,
Negriaudams rūmų, kėlei tu sodžių.

Vaižgante mielas, žilas vaikeli,
Sentėvio lūpoms kurstęs mūs dvasią,
Rodyk mums tikrą tėvynės kelią,
Kvėpk širdin ugnį ir viltį drąsią.

I.

NEŽINOMAS P. SKARGOS LAIŠKAS JĖZUITŲ GENEROLUI APIE LIETUVOS RELIGINĘ BŪKLĘ

P. Skarga išdėsto liūdną katalikų Bažnyčios būklę Lietuvoje, kokioje ji buvo apie 1573 m. Ten reikia veikti ne tikėjimui palaikyti, bet jam visai iš naujo įžiebti. Lietuvoje beveik nėsą kunigų, liaudis tikėjimo dalykuose nieko nenusimananti. P. Skarga prašo savo generolą skubiai atsiųsti ir iš kitų jėzuitų provincijų jėzuitų tėvų.

Daug P. Skargos laiškų yra surinkta ir jo veikimas jais remiantis parašytas jėzuito *J. Sygański* (1912). Šitą laišką Romoje (Archivio di Stato (Gesù) 149) rado ir malonėjo atsiųsti holandų jėzuitas istorikas *J. Kleijntjens.* *Z. Ivinskis*

† ADMODUM REVERENDE IN CHRO PATER.

Pax Chri etc.

Et consultoris munus et privata quaedam superiorum admonitio, me ad scribendum V. R. P. excitavit, de his quae et Collegio huic et communi nostrae matri Religioni scilicet nostrae, expedire iudicarem. Hoc tempore praesertim quo ad V. R. P. totius Societatis cura est divinitus delata. In primis itaque gaudij mei magnitudinem continere non valeo, quin amplissimis verbis totoque cordis affectu Deo gratias agam et V. R. P. congratuler, imo nobis gaudeam potius, quod ipsam nobis Deus in hoc supremo munere posuerit, quae singularem illam harum Provinciarum obibat curam, tantamque erga Poloniam illiusque salutem sui animi propensionem declarabat. Dictu est difficile quanta refecti laeticia, quanta, repleti spe simus sub hocque foelicissimo regimine V. R. P. septentrionem nostrum tamquam aquilam iam consenescentem et in omnem infidelitatem declinantem pennas resumpturum et omnem impietatem abiecturum, confidamus. Det Dominus V. R. P. vitam et sapientiam, ut videat bona sua Hierusalem.

Sed vt in praestando imposito officio inde summam initium, vnde materiam accepi gratulandi. Id quod nunc et in hoc collegio et in hac forsitan

tota Provincia Poloniae ad commune totius Societatis bonum desiderari videtur, tale est in primis quod non tam singularem et sicuti Societatis institutum ipsaque initia requirunt, spiritus illius vbertatem qui ex charitate erga animarum lucra proximorumque salutem exuperat, prae nobis ferre videmur; vt de nobis qui per tot peccata in seculo indurui me tam aptum vas ad hunc preciosissimum liquorem ad Societatem attuli, taceam: iuvenes isti quos apud sua vbera lactat pia mater nostra, nescio quomodo num videntur non bene hunc fervorem erga animas imbibere, quod semina haec in illis non ita mihi ad hanc rem vivida videantur, vt me plena aliqua spe in posterum reficiant. Nam etsi praeclarae et magnae sint spei, in hac tamen virtute, in qua cuperem illos tanquam catulos leonum ad praedam animarum rugire, non apparet insigne aliquot huius indolis specimen. Optimum esset ad proximorum salutem diligendam omnem nobis flammam supponere, et hanc Societatis nostrae medullam quam fortissimis ossium conclusionibus tueri. Hoc me spectare et hoc scribere V. R. P. duo maxime coegerunt quae certe sine lachrimarum vi cogitare vix aliquando possum: alterum quod non ad retinendam, non ad augendam, sed quasi novis fundamentis restaurandam catholicam fidem huc in Lituaniam praesertim vocati a Domino sumus. Iam enim hic et in multis partibus fere in extremo est Agone et hic Vilnae prope interitum fuit omnium confessione. Alterum quod tot gemitus et lachrimae pereuntium nos expectant, tot fertilissimorum laborum ubertas, vt non oporteat alio nomine Lituaniam ad movendam erga illam commiserationem quam Indiam Septentrionalem vocare. Ex paucis caetera V. R. P. colligat. Ad confitendum Vilnam aliqui 20 miliaribus veniunt, intra tot miliaria omnes parochiae desolatae, nullus fere sacerdos invenitur. Populi tamen et catholici maiore ex parte, infinitus est numerus, qui suspirant nostram opem, quorum infantes pereunt, quorum animae nullis sacramentis reficiuntur, quorum centesima pars nullam doctrinae christianae partem novit. Etiam in Masovia et in minore Polonia experientia me docuit, vnius ex nostris adventu, tot haereticos conversos, tot dubios confirmatos, tot refectos confessione sacramentali catholicos, vt vix tota per Germaniam aliqua Provincia vno anno id habeat. Populus adeo religionis amans, adeo tractatu facilis, vt Deus ipse seminans et labores omnes nostros antevertens, ad messem nos tantum vocet. Habemus et vicinam Samogithiam in qua et aliqui idolorum cultores reperiuntur. Habemus tot hic haereses, vt sit etiam iam ad Hebionitarum deventum. Reperiuntur totius commiserationis viscera, cum haec meditamur et inspicimus et in dies audimus. Per misericordiam Dei supplex rogo, vt et hi, quos alit societas, sint bene erga salutem proximorum animati et interim, quo Poloni vacent hisce tam necessariis muneribus, externos magistros habeamus, si sine aliarum Provinciarum detrimento fieri potest. Totum sit Deo et V. R. P. comendatum.

Quod R. P. Rectorem[1]) spectat, nil de illo tam sublimi dici potest quod eius insignes virtutes non superent. Totus mirabilem spirat et redolet sanctitatem, nil eo ad hoc Collegium huicque Provintiae pretiosius dari potuit. Sit Dominus benedictus in donis suis.

De gubernatione illius nil in genere dici a me potest nisi quod sit foelicissima, moderata, prudentissima. Si quae sunt parva et quae vna animadversione corrigi statim possunt, illa apud R. P. Provincialem deposui.

Quod reliquum est illi erga nos singulari propensioni V. R. P. me humillime commendo, et pro incredibilibus beneficiis illi ago gratias quod et mei etiam in Galliis cum esset, fuerit recordata et quod totam de Collegio Jaroslaviensi[2]) habuerit curam.

Prima vox fuit V. R. P. quae illi foeminae totam animam reddidit, quod in illo Agnus Dei quem illi misit inscripserit Fundatrici Jaroslauiensi nam antea de recepto collegio semper ancipiti distinebatur cura. Sed tum cum essem in Russia et illud illi Agnus Dei redderem per R. P. Herbestum[3]) missum coepit erga nomen V. R. P. valde affici et de omnibus reliquis ad collegium perficiendum pertinentibus cogitare. Consideret V. R. P. quanta nunc repleta laetitia postquam illi ego etiam scripsi V. R. P. Deum ad munus hoc elegisse. Credo iam omnia V. R. P. cum superioribus nostris de illo collegio conposuisse. Sit benedictus Dominus.

Tandem me humillime et devote V. R. P. sanctissimis sacrificiis et orationibus comendo. Vilnae 17 Iulii 1573.

Vrae. R. P.
indignissimus servus

Petrus Scarga

Admodum reverende in Chro P. Patri
Everardo Mercuriano Societatis Jesu
Praeposito Generali — Romae.

---

[1]) Stanislaus Warszewicki, primus collegii rector ab anno uno 1570, 30 ct.. J. Brown. Biblioteka pisarzów assystency Polskiej. Posz. 1862. pag. 193.

[2]) N. Suotvell: Bibliotheca Scriptorum S. J. Romae 1676. p. 111.

[4] Jaroslavia, Jaroslaw, urb. iudiscesi Premisliensi, habuit olim duas domos provinciae Minoris Poloniae: [1]) Collegium Jaroslaviense (1571-1773) intra moenia urbis penes templum S. Joannis, cum gymnasio pro externis et cum Scholasticu (Rhetorica ultimis annis antem philosophia) [2])) Domus tertiae Probationis (1635-1773), dicta collegium Campo — Marianum quia extra moenia „in campo“ sive „in arena“ cum sanctuario B. M. Virginis situm. Annis 1821 - 1832 fuit Jaroslaviae penes ecclesiam parochialem statio missionis provinciae Galiciae.

[3]) Benedykt Herbestus, ef. ingressus in toc. 31 mart. 1541. + 4 mart. 1593.

II. NEŽINOMAS 1831 M. SUKILĖLIŲ ATSIŠAUKIMAS LIETUVIŲ KALBA

Iki šiol nebuvo žinoma nė vieno lietuviško 1831 m. sukilėlių atsišaukimo (*Vcl. Biržiška,* Atsišaukimai, Liet. Enc. I 1528 — 29 p.). Yra tik rusų valdžios lietuviškas atsišaukimas iš 1831 m., pasirašytas barono Paleno, apie kurį prof. *Vcl. Biržiška* taria, kad jis galėjo būti išverstas Simano Giedraičio, nes paskutiniojo yra iš 1831 m. dar kitų lietuviškų atsišaukimų (Tauta ir Žodis, VII, 1931, 318—19 p.). Šitas atišaukimas yra surastas Marijonų vienuolyne Bielanuose (Bielany) netoli Varšuvos. Jo kopiją *Step. Przewalski* atsiuntė Amerikon į Marianopolio kolegiją *J. J. Raymond — Rimavičiui* su pastaba: „Data (odezwy) jest nieznana — prawdopodobnie koniec maju lub pierwsze dni czerwca 1831 r. Odezwa ta jest arkusz papieru o wymiarach 35x20 cm. zadrukowany z obu stron: po każdej stronie jeden tekst; pozatem tekst polski jest dluszy od litewskiego". P. J. Rimavičius lietuvišką ir lenkišką atsišaukimo teksto kopiją atsiuntė man, prašydamas jį atspausdinti. Kad galima būtų padaryti tikslesnių palyginimų, ištisai yra spausdinamas ir lenkiškas tekstas. Kieno galėjo būti padarytas lietuviškas vertimas, neaišku. Nurašant, matyti, yra padaryta klaidų, nes, pav., kartais žodžių prasmė reikalauja raidės n, o yra raidė u. Galėjo būti ir originale klaidų. *Z. Ivinskis.*

Wardon Tiewa, yr Sunaus, yr Dwases Szwentos. Amen.

Broley Żemayszicy yr Lėtuwininkay!

Atsybuskiete milausis Broley Krikszczionis! pakielkiet szyrdes yr akis aut Lanku, Brolu jusu, kurie żynodamis jog jus wysumet buwot Wałnays żmoniems, yr dydeley garsingays wajawnikays arba kareyweys, wysumet, o dydžiausey łaykouse Kościużkas yr Poniatowskie; szauk aut jusu tays żodeys: Broley Letuwinikay yr żemayczey! skubiekiet pas mumis! horem, yr ysz tykros szyrdies troszkam jus prijmty uż sawa Brolus yr prietelus, yr prižadem draugiu yszginty ysz jusu żemes tus Maskolus, kurje teyp iłga łayka Lankus, Letuwa, Zemayczius yr dang kitum broliu musu Krikszczioniu nemiłaszyrdingay muczyie, yr sunkiey newaloy turieje! — Numete dabar Lankay tą giełżyni junga, tus panczius newales Maskolu, kurje Lankus paniekinty norieje!.. y szgyne Maskolus ysz sawa walnos żemes — Jus teypogi Broley żemayczey yr Letwiney! greyczìansey paskubiekiet sugrobty uż wysokius ginkłus, yr biekty aut pagałbos brolems jusu Lankams wałnams; Biekiet greytay muszty Maskolus, amożimus neprietelus musu yr jusu; ne łankiete lig anie yszpjaus, yszmusz arba i Syberjie yszwesz wysus jumis yr jusu prietelus Lankus! Łayks jau ateje, idant butumet tykray wałways — Turieset kotiktay norieset; wełtay gierty yr walgity galieset; nekłausiset daugiaus tu Panusprawniku, Assessoriu, Nazarietelu yr kitu Mas-

kolyszku uriedniku. Nebyjokities, nedaris jums niecha Kamyssorius, Akonomas yr Pissorius. Kayptiktay palykset Lankays, ne waykszczioset i łaża teyp tankiey kayp lig szioley be atsyduksiejma nurita lig wakara dyrbote; o dar Akonomaysu botagu su byzunu jusu wysumet sergieje.

Jey tiktay imsyties už rankas yr draugiu su Lankays yszginset ysz tos žemes Maskolus; pryjms Letuwa yr Zemaysziu s, Lankay, kayp sawa tykrus brolus, yr draugiu su anays bu set ligieys tarp sawęs yr wałnays; žodziu sakaut: nebuset muzykays kayp jus wadyn Maskoley, yr niejokia aut sawęs neturieset e tayp sunkie junga; ne mokieset niekaday pagalwynes, yr niekades ne gaudis jumis kayp žwieres i rekrutus,, bet ysz sawa gieros walos paskubiesete aut pagałbas jusu Tiewiszkies yr prowu. Galet tada yszmanity Broley Žemaytey yr Letuwinikay! Kokies jus łank gieradiejstes, iey fiktay padiesete Lankams yszginty tus neprietelus Maskolus.

Norint numyrtumet, muszkiet jus lig parkutine. Po pabayktos waynos, kayp jau niewiena Maskole nepalyks Zemaysziose, palykset tuo kartu tykrays Lankays wałnays; turiesete prowas teysingas leukiszkas; turieset dang wełtu yszkału, mokisieties skaytity yr raszity, idaut galetumet but wałnays, ligieys, idant mokietumet Diewa garbinty, yr ne duoties, apsyganty Ponams Maskoliszkams yr Zidams arendorems. O kayp yszmokste yr žynosete wysas prowas Lanku, tuo kartu, niewienas ysz jusu neparłausz anu, pagał sawa regiejma yr nora, kaypodara wysumet Maskoley! Kastay dedas? Kada kapytonas sprawnikas, arba Asessorius arba Nazaretelus pasyrodis kamy tarp jusu? tuo kartu wysy, nežyna, ką su sawi dariti! Tokiy Zmonies yr knutas ira po Maskolu riedu, wysu prowu yr sudu. Kas daugiaus užmok, tas aptur teysybe arba sprawedliwasti. Jey tada nenoret ylgiaus aszaru pylty yr sunkius, krauju apłaystitus neszioty lenciugus newales Maskolu, paduokiet sau rankas, imkiet už Striełba, Pysztelieta, Szoble arba spragieła, Dalgi yr Kirwi; yr biekiet greytay pas sawa Brolus Lankus, su kureys drangiu yszginset lig paskutini prietelus usu Maskolus idaut ne nuwyłktum skuras nu insu.

Dabar ir laykas palykima wałnays yr ligieys ung Diewa paties prižadietas. Biekiem greytay muszty lig smerties, musu dydžiausius neprietelus Maskolus; o gałem turiety wylti, jog Nemonas wiel padaris mumis Broleys wienos wałnos Žemes.

Tu tiktay o Diewe aukszcziausis! padiek mums tarnams sawa, kurie tawi garbinty neparstosma par wysus amžius. Amen.

BRACIA LITWINI I ZMUDZINI!

Wybiła wreszcie godzina przeznascenia! Porwała sie ze snu, tak droga dla serc wolnych i katolickich, tak długo cierniona i ciemiężona Polska! Stargała oblane krwawemi łzami swoje kajdany i chwalebnem w dziejach Polski Powstaniem dokonanem w dniu 29 listopada 1830 roku z orężem w ręku, dopominając się žgwałconych praw i swobód, niepodległości i szczęś-

ccia długo nekanaj Ojczyzny, chcąc albo ją oswobodzić albo razem zginąć pod jej gruzami, śmiało zagroziła okrutnym ciemiężcom północy. Za krew u obcych przelaną od nieprawego rozbioru Polski, za wielke i szlachetne czyny, poświęcenia się bez granic w sprawie świętej wolności po długiem tułactwie i błąkaniu się; w nagrodę męstwa i cnoty walczących Braci naszych, odzyskaliśmy na kongresie wiedeńskim tę cząstkę kraju, która się teraz zwała Królestwem Polskiem.

Aleksander, nadał nam Konstytucję, a Mikołaj zaprzysiągł ją uroczyście z całym narodem Polskim. Bracia! Mianoż u nas w poszanowaniu te zaprzysiężone prawa i swobody? Nie,... Od lat pietnastu przed naszemi oczami, w obliczu narodu, codziennie prawie ta konstytucja gwałcona i nadwyrężana była, w sposób przynoszący hańbę ludowi i tym, którzy go uciskali. Rozmnożyli się u nas dumni intryganci, stroiciele kabał, co datkiem, upominkiem na złe przywodzili serca mało statku mające. Mieliśmy służalców, którzy nam rozkazywali, mieliśmy podszczuwaczów, którzy naród Polsky i Cesarzewicza Konstantego dla podłego zysku utrzymywali w rozdziale wzajemnej nienawiści; mieliśmy funkcjonistów i partyzantów na wysokich urzędach i w wojsku. Mieliśmy szpiegów, którzy dobrą wiarę między uczciwemi polakami i wzajemne niszczyli zaufanie. Zapytajcie się stróżów potajemnych więzień, których pełno bylo w Warszawie, w Vilnie i Petersburgu i wielu w innych miastach i twierdzach, a ci wam poviedzą jacy ludzie cierpieli za swe zdania i myśli. Zapytajcie, się młodziezy i patrjotów, powiedzą wam jakich dziwactw i jak grubjańskiego postępowania azjatyckiej dumy na sobie doznawali.

Grosz publiczny marnowano i rozkradano, ścieśniano edukacją narodową. Lud biedny uciśniony przywieść chciano ku ostatniej ciemnocie, zakazaniem mówienia, pisania, a nawet myślenia... Pełno było nadużyć, pełno sromoty i hańby! Różne zanoszono o to skargi do tronu, ale te nigdy wysłuchane nie były. —

Nareszcie naród Polski, w ostatniej rozpaczy nie mogąc tego wszystkiego dłużej przenieść na sobie, podniósł oręż w dniu 29 Listopada 1830 r. w obronie praw i swobód swoich dla pokazania tego przed całym światem, że Polacy chociaż tak okrutnie ciemiężeni pod obcą przemocą i haniebne dźwigając pęta niewoli moskiewskiej, nie przyszli jeszcze ku temu spodleniu, żeby krzywd i obelg swoich nie znali i dla położenia im ostatecznej tamy, wszyscy zginąć nie mogli.

Do was tylko Bracia Litwini i Żmudzini, którzy od wieków słyszeliście z przywiązania i bronienia swej wolności i swobód, których patrjotyczne uczucia i bohaterska waleczność, jak zawsze tak mianowicie za Kościuszki i Poniatowskiego, tudzież w latach 1812 i 1813 piękną w dziejach zapełniają kartę, do was wolna i katolicka Polska, temi się odzywa słowy: Potomkowie Giedymina, Witolda i Jagiełłów: współbracia wszelkiego wieku i po-

wołania, jeżeliście odebrali w puściźnie honor, zamiłowanie wolności i swobód, jeśliście nieodrodnemi braćmi Polaków, pocieszcie cienie nieśmiertelnych bohaterów, niech was ich przykład zagrzewa, ocknijcie się z waszego letargu, stargajcie więzy tak długo krępujące waszą wolność, a wziąwszy za strzelbę, pistolet, pałasz, kosę, dzidę, siekierę, lub za innego rodzaju oręż, wezwani odgłosem chwalebnego powstania „do broni" przenikającym do głębi serc prawych synów ojczyzny, spieszcie na pomoc braciom waszym Polakom! których wszystkie siły po całym kraju rozwijają się z nadzwyczajną szybkością i energją, dla okupienia swobód i wolności narodowej!" — Spieszcie do nas, odwieczni sprzymierzeńcy nasi, walczyć w świętej sprawie wolności; wszak dawno polityczne skojarzenia nasze, nadaje nam do serc waszych niezaprzeczone prawo; na współdziałaniu waszem, na odziedziczonej po naddziadach miłosci ojczyzny, przyszły byt nasz wspólny zależy; nie opuszczajcie sprawy naszej Bracia Litwini i Żmudzini, bo to jest wspólną sprawą waszą, a błogie jej skutki, w równym udziale spłyna na was i okryją chwałą w obliczu ludzkości i całej Europy. Rewolúcja polska jest już zupełnie naradową, gdyż Sejm w dniu 18 - 20 grudnia 1830 r. za takową ją uznał i stosowny do państw europejskich wydał Manifest. Ustanowił Radę Najwyższą Narodową słożoną z mężów zaszczytnie w kraju i zagranicą z nauki i patrjotyzmu znanych, powołali wszysskich Rodaków do broni, — słowem niczego nie zaniedbał naród, coby utrzymać mogło wolność Polski i oswobodzić resztę braci naszych Litwinów, Żmudzinów, tudzież mieszkańcow Wołynia i Podola.

Wzmocnią się wkrótce szeregi nasze tymi, których wydobyć z pod jarzma pragniemy, jeżeli wy Bracia, wszyscy, do których przemawiamy, dzielić z nami zechcecie trudy, których zupełne oswobodzenie doznać musi.

Wesprzyjcie nas waszym orężem, a znękamy tego wspólnego wroga północy, nie opuszczajcie nas, wyciąga do was ręce i błaga o to Polska i cała Europa przejęta trwogą, aby dzikie hordy Azjatów, nie przeniosły swych siedzib nad Odrę, Elbę, Ren lub Sekwanę. Wybiła już godzina, w której naród Polski męstwa waszego potrzebować może i ma nadzieję, że się nie omyli na waszej silnej pomocy; ufa, iż złożycie wraz z nami na ołtarzu wolności wszystkie usiłowania wasze! Jeżeli tylko pod tym hasłem: Naród z wojskiem, wojsko z narodem, działac, będziemy, Bóg dobrej sprawie dopomoże. A gdy Twórca wszech rzeczy, ten Bóg, który czuwa nad losem Polskį, szlachetne i słuszne Polaków usiłowania, pomyślnym uwieńczy skutkiem w odzyskaniu praw i wolności, gdy orzeł biały roztoczy zwycięskie swe skrzydła nad odrodzoną Polską, wtenczas błogie czekają was nadzieje i korzyści, wtenczas szlachetny Naród Polski, ceniąc wasze poświęcenie się, z braterskim uściskiem Was powita i zrobi uczestnikami wszelkich praw i swobód narodowych. Możemy wtenczas niepłonną mieć nadzieję, iż Niemen połączy znowu dwa bratnie narody, z których powstanie Polska wolna i niepodległa.